

Н.В ГНАСЕВИЧ, Т.О. СИЛАЄВА, М.Л. ШУМКА

**ПРАКТИКУМ
З КУРСУ
ФІЛОСОФІЇ**

**Тернопіль
2005**

ББК 54.26(4 УКР)

С-58

Практикум з курсу філософії: Навчальний посібник /За ред. Сілаєвої Т.О.
– Тернопіль: ПП. Процюк, 2005. – 232 с.

Авторський колектив:

Н.В.Гнасевич, кандидат філософських наук, доцент;

Т.О. Сілаєва, кандидат філософських наук, доцент;

М.Л. Шумка, кандидат філософських наук, доцент.

Загальна редакція – Сілаєва Т.О. кандидат філософських наук, доцент.

Рецензенти:

Кашуба М.В., доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Львівського національного університету імені
І. Я. Франка;

Фурман А.В., доктор психологічних наук, професор Тернопільського
державного економічного університету

Навчальний посібник містить в собі практичні завдання з курсу філософії. Автори посібника мали за мету допомогти студентам отримати навички творчого мислення в процесі освоєння даної дисципліни. У практикумі подано завдання до кожної теми курсу „Філософія”, які передбачені навчальною програмою, уривки із філософських творів з відповідними питаннями до них, а також перелік основних філософських першоджерел, що пропонуються для набуття студентами навичок у написанні анотацій. Розроблено варіанти індивідуально-дослідних завдань (ІНДЗ), що охоплюють собою всі теми курсу філософії і допомагають студентам здійснити самоконтроль у системному засвоєнні знань з даної дисципліни.

Даний посібник призначений для студентів вузів.

*Затверджено на засіданні кафедри філософії
Тернопільського державного економічного університету
(протокол № 1 від 6 вересня 2005 р.)*

© Н.В.Гнасевич, Т.О. Сілаєва, М.Л. Шумка, 2005

ЗМІСТ

Методичні рекомендації до виконання завдань	4
Розділ I. Тематичні (модульні) завдання до курсу „Філософія”	8
Тема 1. Філософія, її зміст, особливості та роль у суспільстві	9
Тема 2. Філософія стародавнього Сходу	13
Тема 3. Антична філософія	17
Тема 4. Середньовічна філософія	21
Тема 5. Філософія епохи Відродження	25
Тема 6. Філософія Нового часу та епохи Просвітництва	29
Тема 7. Німецька класична філософія	32
Тема 8. Українська філософія	35
Тема 9. Сучасна світова філософія	38
Тема 10. Онтологія: проблеми буття	41
Тема 11. Свідомість, її суть і структура	45
Тема 12. Пізнання	49
Тема 13. Філософія і методологія науки	53
Тема 14. Філософська антропологія	56
Тема 15. Філософія культури	59
Тема 16. Соціальна філософія	63
Тема 17. Філософія історії	67
Тема 18. Суспільний прогрес і філософські проблеми глобалістики	70
Розділ II. Самостійна робота з філософськими текстами	74
Розділ III. Індивідуальні науково-дослідні завдання	110
Розділ IV. Перелік основних першоджерел (для роботи над анотаціями)	215
Додаток 1. Роки життя видатних філософів	219
Додаток 2. “З джерела мудрості”	221
Рекомендована навчально-методична література	226

Методичні рекомендації до виконання завдань

Шановне студентство !

Перед вами навчальний посібник з філософії, **основна мета** якого – **допомогти студентові отримати навички творчого мислення, сформувати в собі здатність розуміти і оцінювати чужу думку, формулювати та висловлювати свою точку зору з певної проблеми, вміти бачити проблему та шукати шляхи її розв’язання. Без самостійного і критичного мислення сьогодні неможливо стати ні кваліфікованим фахівцем, ні гідним громадянином демократичної держави.**

Наш час – це час інформаційного суспільства, в якому інформація не тільки помножується, але й швидко старіє, в якому ідеї постійно переглядаються і переосмислюються. Непередбачуваність і складність ситуацій, прискорена динаміка змін, відсутність єдиного стандарту у будь-чому – усе це є характерними ознаками сучасності. Ніколи раніше людство не зустрічалося з такою реальністю. У сучасному світі неможливо вижити з єдиним простим способом мислення, без вміння постійно розвивати і вдосконалювати його, без вміння адаптувати своє мислення до мислення інших. **Школою ж критичного мислення здавна і по праву вважається філософія.**

Автори „Практикуму” намагалися максимально урізноманітнити той спектр завдань, робота над якими покликана пробудити самостійну думку студентів.

Зміст „Практикуму” включає чотири розділи.

Перший розділ містить завдання до кожної теми курсу „Філософія”, які передбачені навчальною програмою.

У другому розділі подано уривки із філософських творів з відповідними питаннями до них. Основна мета цієї частини „Практикуму” – допомогти студентам навчитися розуміти і оцінювати позицію автора, його бачення проблеми і способи аргументації ним своєї точки зору.

У **третьому розділі** подано варіанти індивідуально-дослідних завдань (ІНДЗ), що охоплюють собою всі теми курсу філософії і допомагають студентам здійснити самоконтроль у системному засвоєнні знань з даної дисципліни. Індивідуально-дослідне завдання є і формою контролю знань студентів викладачем (ІНДЗ виконується письмово на окремих сторінках паперу формату А 4 з титульною сторінкою стандартного зразка).

Четвертий розділ містить перелік основних філософських першоджерел, що пропонуються для набуття студентами навиків у написанні анотацій.

Декілька практичних порад-рекомендацій щодо виконання завдань.

Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”: тут важливо побачити проблему, чітко визначити і сформулювати ваше розуміння її суті, оцінити можливості її вирішення, обґрунтувати і аргументувати свою точку зору на неї.

Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”: Ваше завдання – дати своє розуміння того, що хотів сказати автор вислову. Не треба боятися виявляти саме своє бачення чужої думки: зверніть увагу на те, що, можливо, тут немає “єдино правильного”, однозначного варіанту в прочитанні думки іншого.

Завдання III. „Заповніть таблицю...” спрямоване на вміння впорядкувати, систематизувати, класифікувати, “розкласти по полицях” знання-інформацію (відповідно до позицій, що подані в табличних розділах).

Завдання IV. „Тести для самоперевірки” – це своєрідний експрес-контроль набутих знань. Тести складено таким чином, що (зверніть на це увагу!) правильною відповіддю є лише один і тільки один з декількох запропонованих варіантів.

Завдання V. „Пишемо есе...”: Есе (фр. *essai* – спроба, нарис) – це особливий жанр філософської, літературно-критичної, історико-біографічної прози. Філософське есе, котре пропонується вам написати, надає вам нагоду випробувати, зокрема, свої літературні здібності. Ваше завдання: написати твір на обрану вами тему, розкрити її з суто особистісного кута зору, знайти точки зіткнення її проблематики з вашим духовним і життєвим досвідом, – досвідом ваших переживань і міркувань. Жанр есе дає вам можливість робити інтимно-ліричні і навіть поетичні відступи. Зробіть спробу розкрити

своє “я” в обраній темі – це не менш важливо, ніж розкрити саму тему. Отже, із запропонованих тем есе ви можете вибрати одну та написати твір на 4-5 сторінок.

Завдання VI. „Написання реферату” передбачає академічний – логічно-послідовний, аргументований, систематизований – виклад матеріалу. Написання реферату – це міні-наукова робота для студента. Не варто підміняти творчу роботу над рефератом механічним переписуванням “для галочки” знайденого чужого тексту.

Як написати реферат?

Вам пропонується достатня кількість різноманітних тем. Перш за все – оберіть тему, яка викликала ваш інтерес, яка чимось пов’язана з тим, що цікавить вас в житті.

Знайдіть відповідну літературу і познайомтеся з нею, якщо це потрібно – зробіть її конспект.

Складіть план реферату, за важливістю це – половина вашої роботи. План повинен бути достатньо лаконічним, бажано визначити не більше 3 розділів (максимум – 4, але тоді не варто розбивати їх на підрозділи або параграфи). План повинен відображати чітку логіку викладення матеріалу. Найкраще – починати з загального контексту проблеми і перейти до висвітлення часткових її аспектів. Тема повинна розкриватися через свої аспекти-розділи, тому неприпустимо, щоб один з розділів дублював (можливо, в іншому формулюванні) саму тему. Крім основної частини, план обов’язково повинен мати вступ (значимість теми, мета і задачі роботи, формулювання проблеми) і висновок – результати осмислення проблеми. Висновок повинен висвітлювати поставлену мету.

Наприклад, для теми “Етичне вчення І. Канта” можна скласти такий план:

Вступ.

Етика Канта як розвиток традицій новоєвропейської культури.

Проблема моральної автономії особистості в етиці Канта.

Сутність і значення кантівського категоричного імператива.

Висновок.

Список використаної літератури.

Реферат оформляється на стандартних листках А 4. Кожну структурну частину реферату слід починати з нової сторінки.

Обов'язковим є в кінці реферату список використаної літератури, яка подається в алфавітному порядку (більш як 10 видань). Обсяг реферату – 15-20 сторінок.

Завдання VII „Віповідаємо на питання...” містить як питання на знання певної інформації з курсу філософії, так і низку проблемних питань, що потребують від студента вміння самостійно мислити.

Третій розділ „Практикуму” має додаткові завдання.

Завдання VIII „Кому належить вислів?” присвячено найбільш відомим висловам, чимало з яких стали хрестоматійними, а іноді і “крилатими”. Їх знання – частка загальної освіченості людини.

Завдання IX „Хто є хто?” орієнтує студентів на ознайомлення з творчою біографією відомих філософів.

Завдання X „Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями” – має на меті формування у студентів вміння орієнтуватися в філософській термінології.

Завдання з написання анотації (четвертий розділ „Практикуму”).

Анотація – це короткий письмовий виклад змісту книги, праці, статті.

Як написати анотацію?

- Спершу потрібно занотувати паспортні дані книги, над якою працюєте (наприклад: Хосе Ортега-і-Гасет. Вибрані твори /Переклад з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенка – К.: Основи, 1994. – 420 с.);
- дати коротку довідку про автора (його біографію, характеристику творчості, місце і роль в історії філософії, особливості філософської позиції);
- визначити тему чи проблему, якій присвячена книга, стаття;
- подати структуру книги (її розділи, глави), розкрити її основний зміст;
- окреслити загальну логіку, основний пафос книги, особливості вирішення основної проблеми та окремих її аспектів, а також – висновки, до яких приходять автор;
- розкрити значення цього твору;
- висловити свої враження і думки щодо прочитаного.

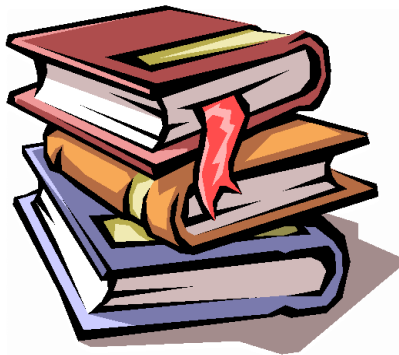

Бажаємо вам успіхів!

РОЗДІЛ I

Тематичні (модульні) завдання до курсу
“Філософія”

Тема 1.

Філософія, її зміст, особливості та роль у суспільстві

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

В історії філософії існують дві відповіді на питання: „**Чому люди філософствують?**”. Обидві відповіді були дані давньогрецькими філософами.

Сократ відмітив, що на філософування людину надихає переживання неминучої смерті (якщо би людина була безсмертною, це позбавило би її можливості ставити питання про сенс свого існування).

Інша відповідь була дана **Арістотелем**. Свій відомий трактат „**Метафізика**” він починає словами „Усі люди від природи прагнуть до знання”. Саме ж пізнання, вважав Арістотель, починається зі здивування. Саме це і приводить людину до пошуку відповідей на вічні питання.

Поясніть позиції Сократа і Арістотеля. Яку відповідь на це питання дали би ви? Яка потреба змушує людей ось вже 2500 років філософствувати? Обґрунтуйте свою точку зору.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

Український філософ **Сковорода** дає таке визначення філософії: „Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце є філософія”. У якому значенні Сковорода використовує тут поняття філософії? Згадайте саме походження терміну „філософія”, це допоможе вам зрозуміти думку Сковороди.

„Сьогодні, після того, як філософи з барвою болісного сорому зносили презирство вчених, котрі кидали їм в обличчя, що філософія не наука, нам – принаймні мені – подобається у відповідь на цю образу заявляти: так, філософія не наука, бо вона щось більше.” (**Ортега-і-Гасет**). Чи погоджуєтеся ви з такою точкою зору? Які претензії може висунути науковець щодо філософії? У чому, на ваш погляд, полягає перевага філософії над наукою? І чи є така перевага?

Філософ-стоїк **Сенека** роздумує: „Якщо філософи і не чинять так, як стверджують, проте вони все-таки приносять велику користь тим, що розмірковують, що вони намічають моральні ідеали...”.

Чи можете ви назвати філософів, які, всупереч думці Сенеки, чинили відповідно до тих принципів, які проголошували? Чи може мислитель вплинути своїми ідеями на духовну атмосферу суспільства, навіть якщо

його слова розходяться з його діями, життям? Ваша оцінка значення філософії та філософів в історії людства?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Основні розділи (галузі) філософії	Основні проблеми дослідження
Онтологія Гносеологія Аксиологія Філософська антропологія Метафізика Історіософія Соціальна філософія Діалектика Етика Естетика Натурфілософія Логіка	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Яке з перерахованих питань є суто філософським?

- як вирішити продовольчу проблему людства?
- які шляхи вирішення екологічних проблем?
- чи є життя на Марсі?
- чи розширюється Всесвіт?
- у чому сенс існування людства?
- у чому сутність гравітації?

2. У якому з розділів філософії основним поняттям є поняття істини?

- метафізика
- філософія освіти
- політична філософія
- гносеологія
- онтологія
- діалектика

3. Яка проблема лежить в основі поділу філософів на два табори: матеріалізму та ідеалізму?

- проблема співвідношення матерії та свідомості
- проблема співвідношення матеріальних та духовних інтересів
- проблема суспільного ідеалу
- проблема форм руху матерії

4. З якою проблемою пов'язана філософська позиція агностицизму?

- a) з проблемою сенсу життя
- b) з проблемою пізнання
- c) з глобальними проблемами людства
- d) з проблемою сутності людського буття

5. Хто з філософів вважав питання „Хто така людина?” основним питанням філософії?

- a) Маркс
- b) Гегель
- c) Кант
- d) Арістотель.

6. Яке з названих тверджень є позицією агностицизму:

- a) чим більше ми пізнаємо, тим більше з'являється проблем і питань
- b) „Я знаю, що нічого не знаю” (Сократ)
- c) усі наукові теорії неповні і не відображають об'єкт абсолютно точно
- d) усі враження, які людина отримує від зовнішнього світу, обумовлені не стільки самими предметами, що сприймаються нами, скільки суб'єктивними особливостями нашої організації
- e) „Усі наші знання – минулі, теперішні і майбутні – ніщо в порівнянні з тим, що ми ніколи не пізнаємо” (К. Цюлковський)
- f) процес пізнання є безкінечним
- g) наші знання про світ приблизні
- h) людина ніколи не зможе остаточно пізнати всіх таємниць природи

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

- 1. Мудрість – це....
- 2. Чи потрібна філософія в житті?
- 3. Чи повинна в сучасному світі наука замінити філософію?
- 4. Філософія – не для мене, тому що...
- 5. „Філософія значно ближче до поезії, ніж до науки” (М.Унамуно).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

- 1. Міфологія і народна мудрість.
- 2. Мудрість і знання
- 3. Чи є у релігії майбутнє?
- 4. Філософія як потреба людського духу.
- 5. Філософія і релігія.
- 6. Філософія в житті особистості.
- 7. Суспільні функції філософії.
- 8. Основне питання філософії.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Які проблеми і чому мають назву „вічних”?
2. Назвіть ознаки міфологічного світогляду.
3. Чим відрізняються між собою міфологія і релігія?
4. Які ознаки характеризують релігію?
5. Чим світоглядне знання відрізняється від наукового?
6. Що таке філософія (за терміном і за суттю)?
7. Де і коли виникла філософія?
8. У чому полягає зміст, метод і мета філософії?
9. У чому полягає призначення філософії? Назвіть суспільні функції філософії?
10. У чому сутність критичної функції філософії?
11. Що спільного між філософією і наукою?
12. Чи є щось спільне у філософії і релігії?
13. Яких філософів ви знаєте?
14. „Філософські роздуми” – які теми і які проблеми тут маютьесь на увазі?
15. Яка користь від філософії?
16. Яку роль відіграє філософія в сучасному світі?
17. Яким є основне питання філософії? Які дві основні позиції щодо цієї проблеми сформувалися в філософії?
18. Що саме відрізняє суб’єктивний і об’єктивний ідеалізм?
19. Чим відрізняються буденні значення слів „матеріаліст” та „ідеаліст” від аналогічних філософських термінів?
20. Що означає термін „агностицизм”?
21. Чи є тотожними поняття “знання” і “мудрість”, “обізнаність” і “розумність”? Чи можна назвати мудрістю хитрість, заповзятливість, здатність бути успішним в суспільному житті? Дайте вашу характеристику мудрої людини.
22. Які переваги і недоліки філософії по відношенню до науки ви могли би назвати?

Тема 2.

Філософія стародавнього Сходу

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Англійському поету та письменнику **Р. Кіплінгу**, знавцю східної культури, належать такі рядки: „Захід є Захід, а Схід є Схід, і разом їм зійтися не можна...”. Чому, незважаючи на те, що історія людства єдина, поняття Схід і Захід залишаються в нашому уявленні розділеними і у чомусь не з'єднаними? Які цінності європейської культури, на ваш погляд, не можуть бути сприйняті східною культурою, і навпаки?

Дослідники культури вважають, що східний тип культури втілює в собі риси жіночої ментальності, а західний тип – чоловічої. Як би ви могли це пояснити і проілюструвати? Як на вашу думку, в сучасній цивілізації домінують цінності, що відповідають чоловічому психологічному типу чи жіночому? Як ви вважаєте, що саме бракує сучасному світові, щоби стати кращим?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Благородна людина ставить вимоги перед собою, низька – перед іншими”, – сказав **Конфуцій**. Чи означає це, що людина не повинна бути вимогливою до інших, а тільки до себе? Або тут потрібно по-іншому зрозуміти філософа? Відповідь обґрунтуйте.

2. **Конфуцій** одним реченням виразив правило життя: „Людино! Чого не бажаєш собі, того не роби й іншому”. В історії людської думки це правило відоме як золоте правило моралі. У Конфуція воно дається в негативній формі. Позитивна форма такого правила – “Стався до людини так, як ти хотів би, щоб ставилися до тебе”. Чи є суттєва різниця між такими формулюваннями? Чи можна їх оцінити як вимогу морального мінімуму в одному варіанті і морального максимуму – в іншому? Поясніть це.

3. „Тисячі шляхів ведуть до істини, і всі вони істинні”, – так каже давньоіндійська мудрість. А що є істина? Для християнства, наприклад, істина – не “що”, а “Хто”. Чи може погодитися з індійською мудрістю християнство?

4. “Найкращий правитель той, про кого народ знає лише те, що він існує. Трохи гірші ті правителі, котрі вимагають від народу любити їх і підносити. Ще гірші ті правителі, яких народ боїться, і найгірші ті правителі, до яких народ ставиться з презирством” (“**Дао де цзин**”). Чи змінилося щось в сучасних оцінках правителів?

5. **Конфуцій** казав: “Мені було п’ятнадцять, і воля моя поривалася до навчання, в тридцять я утвердився, в сорок мене покинули сумніви, в п’ядесят мені відкрився закон небес, в шістдесят відкрився мій слух, в сімдесят я міг йти за бажаннями мого серця, не переступаючи міру”. Такими були ступені становлення мудреця. А які би сходинки власних успіхів ви хотіли би пройти?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Напрямки східної філософії	Хронологічні рамки	Представники	Філософська позиція, коло основних проблем
Буддизм Конфуціанство Даосизм Школа моїстів Школа легістів			

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Поясніть, що виражає даний вислів „Правитель завжди буде правителем, слуга – слугою, батько – батьком, а син – сином”?

- закон карми
- закон дао
- зміст конфуціанського принципу „виправлення імен”
- буддистське розуміння долі
- кастовий поділ суспільства

2. В якому з напрямків східної філософії стверджується, що життя – це страждання?

- конфуціанство
- даосизм
- буддизм
- санкх’я
- чарвака-локаята

3. Хто є засновником буддизму?

- Сиддхартха Гаутама
- Чандрагупта
- Крішна
- Мо-дцы

4. Що означає поняття „карма” у давньоіндійській філософії?

- космічний закон причинно-наслідкового зв’язку, що лежить в основі реінкарнації

- b) обряд посвяти у вищий жрецький сан
- c) досягнення нірвани
- d) переселення (переродження) душі

5. Основна проблематика конфуціанства є:

- a) космологічною
- b) містичною
- c) мистецькою
- d) соціальною
- e) гносеологічною

6. Нірвана – це одне із основних понять:

- a) буддизму
- b) джайнізму
- c) даосизму
- d) синтоїзму

7. Засновником даосизму вважається:

- a) Конфуцій
- b) Лао-Цзи
- c) Мен-Цзи
- d) Мо-Ді

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Людяність та справедливість: погляд із Заходу і зі Сходу.
2. Святині і таємниці культури Сходу.
3. Чи має людина визначену долю ?
4. „Хто не визнає долі, той не може вважатися благородною людиною” (Конфуцій).
5. Повага до традицій: пережиток, умовність чи внутрішня потреба будь-якої культури?
6. „Шляхетний муж дбає про обов’язок, а низька людина – про зиск” (Конфуцій).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Конфуцій і конфуціанство.
2. Давньоіндійська філософія і сучасність.
3. Філософія дзен-буддизму.
4. „Ведична” література та її роль у формуванні ортодоксальних староіндійських шкіл.
5. Традиції і цінності східної філософії.
6. Релігійно-філософські вчення Стародавньої Індії та їх сучасні адепти.
7. Принцип наслідування природи в даосизмі.
8. Моральний зміст філософії буддизму.
9. Порівняльний аналіз західного та східного типу філософствування.

10. Буддистський шлях морального вдосконалення.
11. Принцип гуманності конфуціанської філософії.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Поясніть основні, найважливіші міфологічні уявлення стародавньої Індії (карми, кастового поділу, реінкарнації, космічного абсолюту).
2. Дайте порівняльний аналіз східної та західної культурних традицій.
3. Поясніть особливості східного та західного способів філософування. Чим обумовлені відмінності між ними?
4. Розкрийте зміст “чотирьох благородних істин” буддизму.
5. Чому життя, згідно з буддистським вченням, є зло?
6. Як пояснює буддизм суть і мету життя?
7. У чому полягало протиріччя між конфуціанством та даосизмом?
8. Покажіть відмінність в баченні морального ідеалу даосизмом і конфуціанством. Який ідеал – “досконаломудрої людини” чи “шляхетної людини” – вам більш близький?
9. Чому безпосередньо саме з даосизмом пов’язана всесвітньо відома східна медицина? Які цілі ставив перед собою даос?
10. Розкрийте зміст основних понять даосизму: Дао – Інь – Ян.
11. Розкрийте відмінність уявлень про дао у конфуціанстві та даосизмі.
12. Назвіть основні принципи конфуціанства.
13. Чи можна назвати гуманістичним конфуціанське вчення? Обґрунтуйте свою відповідь.
14. Що саме, на вашу думку, могла би запозичити на Сході сучасна цивілізація, що орієнтована на західні цінності?
15. Що, на думку Конфуція, повинно лежати в основі ідеальної держави та суспільного ладу?

Тема 3. Антична філософія

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. Великий античний філософ **Платон** переживає справжню життєву драму після смерті свого вчителя **Сократа**. За думкою російського філософа XIX ст. **Володимира Соловйова**, вся творчість **Платона** стала спробою осмислити несправедливий осуд тогочасними демократичними Афінами його вчителя Сократа: „Вбито батька, але не кровного, а духовного вихователя мудрості, батька кращої душі ... Цей світ, в якому праведник повинен померти за правду не є справжній, істинний світ. Існує інший світ, де правда живе”. Так виникає платонівське вчення про світ ідей.

Згодом учнем Платона став Арістотель. Проте він не був таким відданим своєму вчителю, як Платон. За легендою, саме Арістотелю, котрий піддав критиці вчення свого вчителя, приписують слова: „Платон мені друг, але істина дорожче”.

Чия позиція – Платона чи Арістотеля – вам більш імпонує? Що є більш цінним: істина чи людина? Аргументуйте свою точку зору.

2. **Платон** вважав ідеальною таку державу, в якій:

- землероби і ремісники виробляють все необхідне;
- воїни охороняють і забезпечують безпеку громадян;
- філософи здійснюють управління державою.

Чи обґрунтованим було таке розуміння „ідеальної держави” на той час? Ваше власне бачення ідеальної держави III тисячоліття?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. **Діоген Лаертський**, описуючи розвиток античної філософії, зазначає: „...одні філософи називаються фізиками, за вивчення природи; другі – етиками, за роздуми про мораль; треті – діалектиками, за хитросплетіння речей. Фізика, етика і діалектика суть три частини філософії: фізика вчить про світ і про все, що в ньому існує; етика – про життя і про властивості людини; діалектика ж піклується про докази і для фізики і для етики. Як ці частини філософії розвивались в хронологічному порядку? Котра із цих частин античної філософії на ваш погляд досягла найбільшого розвитку?

2. Давньогрецький філософ **Геракліт** вважав: „Все тече, все змінюється”; „Двічі неможливо ввійти в одну і ту ж річку”. Що мав на увазі Геракліт?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Назва філософської школи, течії	Час заснування, до якого періоду античності відноситься	Основні представники	Основні ідеї, проблеми, досягнення
Мілетська школа. Елейська школа. Піфагорійська школа. Атомістична школа.			

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть, що не є основним періодом розвитку античної філософії:

- a) схоластика
- b) досократівський
- c) класичний
- d) елліністичний

2. Виділіть основну рису античної філософії:

- a) теоцентризм
- b) космоцентризм
- c) антропоцентризм
- d) монізм

3. Кому належать наступні вислови: „Найбільш мудре – число”, „Число володіє речами”, „Справедливість є число помножене само на себе”?

- a) Ксенофану
- b) Сократу
- c) Геракліту
- d) Піфагору

4. Назвіть представників школи стоїцизму:

- a) Сократ
- b) Платон
- c) Марк Аврелій
- d) Епікур

5. Кому належить вислів: „Покірного доля веде, а непокірного тягне”?

- a) Сократу
- b) Геракліту
- c) Сенеці
- d) Піфагору

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Філософ той, хто прагне щастя” (Скептики).
2. „Наймудріший – час, бо все відкриває” (Фалес).
3. „Суть людського прогресу – в сходженні людської душі до Бога” (Сенека).
4. Найвище благо – в доброчесності, у щасті чи в чуттєвих задоволеннях?
5. „Багато знань розуму не навчають” (Геракліт).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Трагування числа у піфагорійців.
2. Феномен античної філософії в європейській культурі.
3. Афористика Геракліта Ефеського.
4. Іронія Сократа.
5. Еволюція античної фізики від Фалеса до Арістотеля.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Коли і як виникла антична філософія? Яку роль відіграла античність в розвитку європейської цивілізації?
2. Які основні періоди в історії античної філософії? Як змінювалася проблематика античної філософії протягом її розвитку?
3. Як вирішувалася проблема першооснови у філософії досократиків ?
4. Чому проблема першооснови (першоначала) всього сущого носить філософський характер ?
5. Розкрийте зміст основного принципу античної філософії – космоцентризму.
6. Охарактеризуйте та порівняйте погляди на першооснову світу Фалеса, Анаксімена, Геракліта, Анаксагора, Емпедокла, Левкіппа і Демокріта, піфагорійців і Парменіда.
7. Чому елеати вважали рух ілюзорним?
8. Назвіть основні апорії Зенона. Якою була логіка Зенона, і що саме він намагався довести?
9. Які основні риси діалектики античності ?
10. Назвіть основний закон діалектики, що був відомий вже Гераклітові.
11. У чому полягала суть античної ідеї про людину як мікрокосм?
12. Що ви знаєте про життя і смерть Сократа? Що стало приводом для його легендарної фрази: “Я зневажаю людей, що засудили мене, але не можу не шанувати законів моєї держави”?
13. Чому Сократ не залишив жодного рукопису? Як це було пов’язане з його розумінням пізнання?
14. У чому була особливість сократівського методу пізнання?
15. Яким є світ нашого життя, згідно з вченням Платона?

16. Як ви розумієте поняття “ідея” у Платона. Що означає платонівський “світ ідей”?
17. Чому за Платоном “немає навчання, є лише спогади”?
18. Розкрийте зміст платонівського вчення про ідеальну державу.
19. Що розуміє Арістотеля під сутністю? Як співвідносяться між собою арістотелівські сутності та Платонівські ідеї?
20. Чи погоджувався Арістотель з платонівською ідеєю ідеальної держави?
21. Назвіть основні досягнення творчості Арістотеля?
22. Хто з філософів був вчителем Олександра Македонського?
23. Що ви знаєте про життя легендарного філософа Діогена Синопського?
24. У чому полягала суттєва відмінність філософської позиції епікурейців і стоїків?
25. В чому суть етики стоїків? Як в ній розуміється основна мета людського життя?
26. Що означають поняття „евдемонізм” та „гедонізм”? Назвіть представників даних течій?
27. Яка проблема була основною для неоплатоніків?

Тема 4. Середньовічна філософія

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Мислителі епохи Відродження та Нового часу вважали середні віки „темними віками”, а усю культуру середньовіччя відсталою та реакційною. Чим було обумовлене таке упереджене ставлення до середньовіччя саме в цю епоху, і чому такий погляд сьогодні ми називаємо „упередженням”, передсудом?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. **Августин Блаженний** про основний моральний принцип християнина висловився так: „Полюби і роби що хочеш”. Як ви оцінюєте цю думку? Що в ній – „дозвіл” на свавілля або заклик до духовного вдосконалення? Чи може цей принцип дисциплінувати людину і яким чином? Чи пов’язана можливість виконання цієї вимоги з певним сумнівом (оскільки Августина належить ще й інший вислів: „Сумніваюсь, отже, існую”)?

2. „Божественна істина є мірою всякої істини”, – висловився **Томас Аквінський**. Як він вирішував проблему співвідношення філософії і теології, розуму і віри?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Основні періоди середньовічної філософії	Історичний час (хронологічні рамки)	Основні представники	Основні теми і проблеми роздумів
Апологетика Патристика Схоластика			

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Хто з перелічених мислителів не є філософом середньовіччя?

- П. Абеляр
- У. Оккам
- Дж. Бруно
- Ансельм
- Томас Аквінський
- Аврелій Августин

2. Які з названих ідей, вчень не є християнськими?

- a) ідея про існування Бога-Творця
- b) ідея Святої Трійці
- c) ідея безсмертя людської душі
- d) вчення про первородний гріх людини
- e) ідея породження Богом світу

3. Яка з названих проблем стала причиною розмежування номіналістів і реалістів в середньовічній філософії?

- a) проблема співвідношення віри і розуму
- b) проблема душі і тіла
- c) проблема загальних понять (універсалій)
- d) проблема часу і вічності.

4. Кому з середньовічних філософів належить заслуга створення п'яти класичних доведень буття Бога?

- a) Аврелію Августину
- b) Ансельму Кентерберійському
- c) Томасу Аквінському
- d) Еріугені
- e) Дунсу Скоту
- f) П'єру Абеляру

5. Які з названих ідей, тем і проблем вперше виникли в християнській філософії середньовіччя і яких не могло бути в античній філософії?

- a) проблема людської душі
- b) проблема співвідношення душі і тіла
- c) проблема духу, духовності людини
- d) проблема циклічності часу
- e) тема моральних чеснот і вад людини

6. Яке з даних тверджень відбиває точку зору номіналізму?

- a) загальне існує окремо від одиничного, воно є причиною і сутністю одиничного
- b) світ є сукупністю одиничних речей, а загальне існує тільки в мові і свідомості людей
- c) одні явища в світі є одиничними, інші – загальними
- d) загальне і одиничне існують реально, але в нерозривній єдності одне з одним: загальне існує в одиничному і проявляється через одиничне

7. Вкажіть позицію реалізму:

- a) реально існують лише конкретні речі, а загальні поняття – назви цих речей, звукові оболонки думок
- b) реально існують загальні поняття, а її втіленням є конкретні одиничні речі

- c) реально існують як одиничне, так і загальне, які пов'язані одне з одним: загальне проявляється через одиничне
- d) не існує реально ні одиничного, ні загального, вони є лише результатом розумової діяльності людей

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Сумніваюсь, отже, існую” (Аврелій Августин).
2. Чи сумісні віра і сумнів?
3. Чи можна довести існування Бога?
4. Бог є Любов.
5. Розуміти, щоб вірити, чи вірити, щоб розуміти: дилема середньовічної філософії.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Свобода волі і природа зла в філософії Августина.
2. Філософія і теологія.
3. Проблема віри і розуму в середньовічній філософії
4. Томістська концепція істини.
5. Концепція філософії історії Августина.
6. Томас Аквінський – центральна постать схоластичної філософії.
7. Номіналістична філософія П'єра Абеляра.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Чому християнство називають релігією одкровення?
2. У чому сутність біблійної концепції заповіту?
3. Назвіть основні догмати християнства.
4. Яке основне завдання постало перед першими християнськими апологетами? Яким було їх ставлення до античної філософії і чим воно було обумовлено?
5. У чому особливість патристики як особливого типу філософування – „філософування у вірі”?
6. Кого називають „отцями церкви”? За якою основою розрізняють східну і західну патристику? Назвіть представників східної і західної патристики.
7. Назвіть ключові ідеї філософії Августина.
8. Яка природа зла, за Августином?
9. Дайте характеристику історичної концепції Августина. Що таке християнська есхатологія?
10. Як пов'язані між собою середньовічна схоластика і система освіти, що сформувалася в Західній Європі середніх віків?
11. Чому проблема співвідношення віри і розуму стала основною в схоластичній філософії? Які варіанти вирішення цієї проблеми в середньовічній філософії ви знаєте?

12. Розкрийте предмет суперечок між номіналістами та реалістами в схоластичній філософії середньовіччя. На чий досвід в античній філософії спиралися номіналісти, і на чий – реалісти?
13. Який зв'язок між філософією Аристотеля і томізмом?
14. Які аргументи на користь існування Бога наводить Томас Аквінський? Чи мають вони, на Ваш погляд, вади, і чи можна їх вважати доведеннями буття Бога?
15. Поясніть вислів Томаса Аквінського: „Філософія є служницею богослов'я”.
16. Розкрийте зміст теорії „подвійної істини”.
17. Чому схоластична філософія на початку XIV ст. вичерпує свої можливості і зазнає кризи? Який негативний зміст має з тих часів термін „схоластика”?

Тема 5.

Філософія епохи Відродження та Реформації (XV-XVI ст.)

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. У філософській літературі епохи Відродження визначають іноді як “ранок Великого дня світового розвою”, як появу принципово нового світобачення. Проте є ще інша точка зору, а саме: епоха Відродження – це епоха, котра звернена своїми настроями та тенденціями в далеку античність, до джерел класики цього періоду, тобто це таке нове, яке можна оцінити як “давню забуте добре старе”. Чи насправді тут є суперечність, або, можливо, епоха Відродження поєднує в собі обидві характеристики?

2. **М. Бердяєв** є одним з критиків ідеї гуманізму, яка бере свій початок в епосі Відродження. Він так аргументує своє критичне ставлення: “В гуманізмі є основа не тільки для піднесення людини, не тільки для розкриття творчих сил людини, але й для приниження, для виснаження творчості, для ослаблення людини, тому що гуманізм, який обернув в епоху Ренесансу людину до природи... відірвав природну людину від духовної; він дав свободу творчого розвитку природній людині, яка відійшла від внутрішнього сенсу життя, відійшла від божественного центру життя, від найглибших основ самої природи людини. Що людина є образ і подоба Божа, що людина є відображення Божого ества, гуманізм це заперечує. Гуманізм... стверджує, що людська природа є образ і подоба не божественної природи, а природи світової, що вона є природна істота, дитина світу, дитина природи, створена природною необхідністю... Таким чином, гуманізм не тільки утверджував самовпевненість людини, не тільки підносив людину, але й принижував людину, тому що не став вважати її істотою вищого, Божественного походження, не став стверджувати її небесну батьківщину і почав стверджувати виключно її земну батьківщину і земне походження. Через це гуманізм понизив ранг людини”.

Чи можна знайти підтвердження словам Бердяєва в культурі Відродження? Чи є в ній ознаки повернення до язичництва?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Джордано Бруно вірив, Галілей знав. Обидва вони були в однаковому становищі. Суд інквізиції вимагав від них під загрозою смерті зречення своїх переконань. Бруно ... помер смертю мученика. Галілей зрікся твердження, що Земля обертається навколо Сонця ... У цьому

відмінність: є істина, що страждає від зречення, і істина, яку не зачіпає зречення” (**К. Ясперс**).

Чий шлях свободи слова та мислення є більш прийнятним? Чи можете ви віддати перевагу Д. Бруно і чи можете ви засуджувати Галілея? Аргументуйте.

2. „Найпотужніший стимул людської діяльності – майновий інтерес” (**Нікколо Макіавеллі**). Важко сперечатися з цим твердженням, бо це дійсно так. Але питання в іншому: чи є цей стимул по-справжньому людським стимулом? Чи, можливо, для зрілої особистості і для більш людяного суспільства “майновий інтерес” буде підкореним іншому – більш високому мотиву діяльності?

3. „Немає істоти нещаснішої за людину, оскільки всі інші тварини задовольняються тими межами, у які їх поставила природа, і лише вона намагається розсунути межі своєї долі” (**Е. Роттердамський**). Чому ж це робить людину “нещаснішою з істот”? Поясніть.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Періоди епохи Відродження	Основні представники
Італійське Відродження XV ст..	
Північне Відродження XVI ст.	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. До якого філософського напрямку належали погляди Дж. Бруно?

- a) пантеїзм
- b) волюнтаризм
- c) панлогізм
- d) томізм

2. Дж. Бруно був:

- a) схоластом
- b) деїстом
- c) натурфілософом
- d) скептиком
- e) дуалістом

3. Філософське мислення періоду Відродження є:

- a) космоцентричним
- b) антропоцентричним
- c) аскетичним
- d) теоцентричним
- e) кордоцентричним

4. „Єдине є всім” – це стверджує:

- a) Роттердамський
- b) Бруно
- c) Галілей
- d) Кузанський
- e) Петрарка

5. „Спалити – ще не означає спростувати” – це слова:

- a) Кузанського
- b) Леонардо да Вінчі
- c) Роттердамського
- d) Д. Бруно

6. Термін „ренесанс” перекладається як:

- a) виникнення;
- b) відновлення;
- c) витворення;
- d) відбудування

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Людина – центр Всесвіту?
2. Гуманізм Відродження – гордість за людину чи людська гордіня?
3. Людина – це звучить гордо?
4. “На тому стою і не можу інакше!” (М. Лютер).
5. Чи можна віддати життя за істину?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Гуманістичний антропоцентризм епохи Відродження.
2. Філософія М. Кузанського.
3. Етичні погляди Е. Роттердамського.
4. Особливості епохи Відродження.
5. Північне Відродження і церковна реформація.
6. Вчення та діяльність М. Лютера.
7. Пантеїстичні концепції у філософії Відродження.
8. Джордано Бруно і Галілей: два шляхи свободи.
9. Ідея гуманізму: від Відродження до сучасності.

7 Завдання VII. „Віповідаємо на питання”.

1. Чому епоху XV-XVI ст. називають „епохою Відродження”? Що саме було відроджено в епоху Ренесансу?
2. У чому суть гуманізму Ренесансу?
3. У чому полягає сутність антропоцентризму?
4. Як проявився в епоху Відродження культ творчої індивідуальності?
5. Назвіть видатних представників гуманізму Відродження.

6. Яка особливість художньої культури Відродження? Чому жодна інша епоха не породила стільки геніїв, “титанів за силою думки, пристрасті і характеру” (Ф. Енгельс).
7. Яке значення епохи Ренесансу в історії людства?
8. Назвіть основні періоди епохи Відродження та їх відмінні риси.
9. Назвіть філософські ідеї пізнього Відродження.
10. Який сенс вчення М. Лютера про “виправдання вірою”? Якій доктрині римської церкви протиставив Лютер своє вчення?
11. Що розумів Ж. Кальвін під “обраністю до спасіння”?
12. У чому полягала діалектичність ідей М. Кузанського?
13. Проти яких усталених уявлень виступив Дж. Бруно?
14. Що таке пантеїзм, як він поєднується із матеріалізмом та атеїзмом ?

Тема 6.

Європейська класична філософія Нового часу і епохи Просвітництва (XVII-XVIII ст.)

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Видатний французький філософ і вчений **Рене Декарт** стверджував, що людина існує як людина, доки мислить. Людина гине як людина, коли перестає мислити: „Я мислю, отже, я існую!” Англійський філософ **Джон Локк** вважав, що тільки досвід є єдиним джерелом знання. Природженого знання бути не може. Ідеї приходять в розум через досвід. **Джордж Берклі** дотримувався позиції, що єдина реальність – відчуття людини: „Існує тільки те, що я відчуваю”.

Визначте суть філософських позицій даних мислителів.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. “Свобода – це пізнана необхідність”, – вважає **Спіноза**. Чи погоджуєтесь ви із таким трактуванням свободи? Як би ви означили поняття „свобода”?

2. Французький філософ **Рене Декарт** в основу свого філософування ставить сумнів “... Для пошуків істини необхідно раз в житті, наскільки це можливо, поставити все під сумнів”. Чи погоджуєтесь Ви із такою позицією Декарта? Чи можна вважати сумнів одним із ключових моментів у розвитку філософії взагалі?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Імена філософів	Коли жив?	Де жив (країна)?	Його філософська позиція	Основні твори
Ф. Бекон Р. Декарт Б. Спіноза Г. Лейбніц Д. Локк Ж.-Ж.Руссо Ф.Вольтер				

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Назвіть головну рису філософії Нового часу:

- a) теоцентризм
- b) космоцентризм
- c) союз філософії з наукою
- d) антропоцентризм

2. Хто автор визначення „Свобода – це пізнана необхідність”?

- a) Спіноза
- b) Лейбніц
- c) Локк
- d) Бекон

3. Кому належить вислів „Я мислю – отже, я існую”?

- a) Берклі
- b) Декарту
- c) Юму
- d) Дж. Бруно

4. Що не є способом вирішення проблеми „Бог – світ – людина”?

- a) атеїзм
- b) деїзм
- c) пантеїзм
- d) плюралізм

5. Хто з даних мислителів не належить до раціоналістичного напрямку у філософії?

- a) Декарт
- b) Локк
- c) Спіноза
- d) Лейбніц

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Чи вичерпали себе ідеали Просвітництва?

2. “Знання – це сила” (Ф. Бекон).

3. “Дехто вважає себе повелителем інших, а сам не перестає бути рабом...” (Ж.-Ж. Руссо).

4. “Люди перестають мислити, коли перестають читати” (Д. Дідро).

5. Світ котиться в безодню чи крокує в світле майбутнє?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Пантеїстична традиція і англо-французький матеріалізм XVIII ст.

2. Генезис новоевропейської філософії (XVII ст.). Принцип автономії розуму і проблема методу пізнання.

3. Ідея Бога в європейській метафізиці XVII ст.

4. Емпіризм в філософії Нового часу.
5. Раціоналістичний напрям у філософії Нового часу.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання“.

1. Які характерні риси культури Нового часу в Європі?
2. Які основні риси новоєвропейської класичної філософії?
3. Дайте характеристику основних напрямків у філософії Нового часу – емпіризму та раціоналізму.
4. Назвіть представників раціоналізму та емпіризму.
5. Яку роль досвіду в процесі пізнання відводить Ф. Бекон?
6. Вкажіть особливості індуктивно-емпіричного методу пізнання світу.
7. Назвіть основні правила дедуктивного методу Р. Декарта. Чи можна вважати цей метод строго науковим?
8. Які якості Локк називає первинними, а які вторинними? Наведіть приклади.
9. Чому XVIII століття в європейській історії називають епохою Просвітництва?
10. У чому полягав культ розуму в цей період?
11. В чому полягає новизна поглядів французького Просвітництва на людину і суспільство?
12. Чому саме в епоху Просвітництва з'являється ідея історичного прогресу і в чому її суть?
13. Що є головною причиною появи нерівності серед людей, згідно Ж.-Ж. Руссо?
14. Як вирішувалася проблема субстанції у Б. Спінози, Р. Декарта, Г. Лейбніца?
15. Назвіть філософів-матеріалістів епохи Просвітництва.

Тема 7. Німецька класична філософія

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Для Сократа добро співпадає із знанням, і відсутність знання є єдиним джерелом будь-якої моральної недосконалості; **I. Кант** стверджував дещо протилежне: „Щоб бути чесними і добрими, і навіть мудрими і добродішними (благочесними), ми не маємо потреби ні в якій науці і філософії”. А як думаєте Ви? Дайте розгорнуту відповідь.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Світ нікчемний лише для нікчемної людини, світ порожній лише для порожньої людини” (**Л. Фейєрбах**). Як Ви розумієте даний вислів?

2. Німецький філософ **Г. Гегель** стверджував: „Все дійсне розумне, а розумне дійсне.” Як Ви зрозуміли Гегеля?

3. „Ідеали не можуть існувати в дійсному світі”, – так вважав **Г. Фіхте**, а що з цього приводу думаєте Ви?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Представники німецької класичної філософії	Філософський напрям чи філософська позиція, до яких належали	Головні твори
I. Кант Й. Г. Фіхте Ф. В. Й. Шеллінг Г. В. Гегель Л. Фейєрбах		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Кому належить правило категоричного імперативу?

- a) Шеллінгу
- b) Канту
- c) Гегелю
- d) Фейєрбаху

2. Хто не є представником німецької класичної філософії?

- a) Кант
- b) Руссо
- c) Гегель
- d) Фіхте

3. Кому з представників німецької класичної філософії може належати ідея про те, що Бог є те, чим людина хоче бути:

- a) Шеллінгу
- b) Фіхте
- c) Фейербаху
- d) Гегелю

4. Як Гегель називав свою філософську систему?

- a) абсолютним ідеалізмом
- b) суб'єктивним ідеалізмом
- c) антропологічним матеріалізмом
- d) трансцендентальним ідеалізмом

5. Яким терміном Кант позначив сутності речей?

- a) "Річ для нас"
- b) "Річ в собі"
- c) "Річ для себе"
- d) "Річ в нас"

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Обмеження потягу чи пристрасті не є обмеженням свободи, а робить свободу можливою” (Г.В.Ф. Гегель).
2. „Не повинно бути шлюбу без любові і любові без шлюбу” (І.Г. Фіхте).
3. „Якщо хочеш бути метою, а не засобом, то чини іншим так, як би ти хотів, щоб чинили тобі” (І. Кант).
4. „Ніщо велике не здійснювалось без пристрасті” (Г.В.Ф. Гегель).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Гносеологічний переворот І. Канта.
2. Концепція трансцендентального суб'єкта в „критичній філософії” І. Канта.
3. Етика І. Канта і сучасність.
4. Проблема духу в німецькій класичній філософії.
5. Феномен німецького романтизму.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Яку би ви дали загальну характеристику німецькій класичній філософії?
2. Які відмінні риси кантівської філософії? Які завдання є для Канта основними?
3. Що таке „апріорні форми пізнання” за Кантом?
4. У чому суть „коперніканського перевороту” І. Канта в теорії пізнання?
5. Що означає кантівська „річ в собі”?
6. Чи можна, за Кантом, пізнати „речі для нас”?

7. Чому І. Кант вважає, що розум сам по собі не здатний дати вичерпне знання про світ?
8. Які проблеми за Кантом не можуть бути вирішені засобами науки?
9. Що відрізняє етичне вчення Канта від вчень його попередників?
10. Сформулюйте і прокоментуйте категоричний імператив Канта.
11. Чим унікальна філософська система Гегеля?
12. У чому полягає особливість гегелівського раціоналізму? Чому Гегель був переконаний, що розум править світом?
13. В чому суть діалектичного методу Гегеля?
14. Назвіть основні закони та категорії діалектики.
15. Як Гегель трактує проблему свободи?
16. Яка особливість філософії історії Гегеля?
17. Чому філософське вчення Фейєрбаха має назву “антропологічний матеріалізм”?
18. Яким було ставлення Фейєрбаха до ідеалізму і релігії?

Тема 8.

Традиції та особливості розвитку філософської думки в Україні

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

„Людина виправляється та вдосконалюється лише при справі. Ставши при ній, людина стоїть на землі. Тільки на землі можна сіяти зерна” (**М. Гоголь**). У чому, на ваш погляд, простежується екзистенціальне спрямування думки Гоголя? Який зміст вкладає він у термін „стояти при справі” та яку концепцію Сковороди повторює ?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Будьте не мертві, а живі душі; немає інших дверей, як ті, що їх вказав Ісус Христос, і хто ходить інде, є тат і злочинець” (**М. Гоголь**). Чи можна на підставі даного висловлювання розкрити основну мету життя та творчості М. Гоголя ?

2. „Світ ловив мене, та не впіймав ...“, – заповів написати на могили великий український філософ **Г. Сковорода**. Що розумів під світом Сковорода? Які пастки для християнина містить в собі світ? Відповідь аргументуйте.

3. „В цьому цілому світі два світи, які становлять один світ – світ видимий і невидимий, живий і мертвий, цілий і зруйнований. Цей – риза, а той – тіло, цей – тінь, а той – дерево; цей – речовина, а той – образ, тобто основа, що містить речовинну грязь ... Отже, світ у світі – це вічність у тлінні, життя у смерті, бадьорість уві сні, світло в пітьмі, у неправді істина, у плачі радість, у відчаї надія”. (**Г. Сковорода**). На основі даного твердження видатного філософа проведіть аналіз вчення Сковорода про дwonатурність. ”

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Основні періоди української філософії	Хронологічні рамки	Основні проблематика	Представники
Період Київської Русі			
Період бароко			
Період романтизму			

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.**1. Професійна філософія вперше виникає в Україні:**

- a) в монастирях та монастирських школах
- b) в університетах
- c) у християнських братських школах
- d) в Києво-Могилянській академії

2. Хто із названих нижче літераторів України був автором концепції „хутірської України”, що закликала українців зберегти традиційні патріархальні форми суспільного життя ?

- a) М.Гоголь
- b) П. Куліш
- c) І. Франко
- d) Т. Шевченко
- e) Л. Українка

3. Вчення про ноосферу та загальні перспективи науково-технічного поступу людства було розроблене:

- a) П. Юркевичем
- b) О. Гіляровим
- c) В. Зеньковським
- d) В. Вернадським

4. Назвіть представника української „філософії серця”:

- a) Т. Шевченко
- b) Г. Сковорода
- c) М. Драгоманов
- d) М. Костомаров
- e) Л. Українка

5. Кого в Україні називали українським Сократом ?

- a) П. Куліша
- b) Т. Шевченка
- c) І. Франка
- d) Г. Сковороду
- e) Ф. Прокоповича

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Праця, яка приносить задоволення.
2. Українська душа.
3. Українська національна ідея: історія і сучасність.
4. “Духовна сутність України – це синтез Заходу і Сходу” (В. Липинський).
5. У чому загадка геніальності Шевченка?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Вплив античного мислення на розвиток української філософської думки та культури.
2. Вплив ідей візантійської патристики на культуру Київської Русі.
3. Вплив ідей німецької філософії на розвиток української філософії.
4. Християнство і філософія у Київській Русі.
5. Філософські мотиви „Слово о полку Ігоревім”.
6. „Український дух” філософії Г.Сковороди.
7. Філософська концепція І. Я. Франка.
8. Роль православних братств та братських шкіл у розвитку філософії та освіти в Україні.
9. Український романтизм.
10. Памфіл Юркевич: серце і межі розуму.

7 Завдання VII. „Віповідаємо на питання”.

1. Назвіть основні риси української філософії.
2. Які періоди у своєму розвитку проходить українська філософія?
3. Назвіть основне коло проблем в духовному житті Київської Русі.
4. Яку роль відігравали братські школи у розвитку освіти та філософії в Україні ?
5. Розкрийте особливість філософських курсів Києво-Могилянської академії.
6. Як виникла Києво-Могилянська академія і в чому полягає її значення для відродження духовності українського народу ?
7. Що є спільного в філософських вченнях Сократа і Сковороди і що їх суттєво розрізняє?
8. Розкрийте зміст основних ідей Сковороди: про три світи і дві натури, про пізнання як самопізнання, про “нерівну рівність” і “споріднену працю”.
9. Дайте характеристику філософії України періоду романтизму.
10. У чому полягає суть національної ідеї? Чому розробка української національної ідеї розпочинається тільки в XIX столітті?
11. У чому полягає суть „філософії серця” П. Юркевича ?
12. Назвіть особливості філософського раціоналізму І. Франка.
13. Розкрийте філософсько-світоглядні ідеї Т. Шевченка.
14. Які філософські проблеми стояли в центрі української філософії XIX століття ?

Тема 9.

Сучасна світова філософія

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Платон стверджував: „Ті, хто дійсно віддані філософії, зайняті насправді тільки одним – вмиранням і смертю”. **А. Шопенгауер** в книзі „Світ як воля і уявлення” главу про смерть розпочинає так: „Смерть – воістину геній-натхненник, чи мусегет філософії, тому Сократ і визначав останню як підготовку до смерті...”. **Б. Спіноза** стверджував: „Людина вільна ні про що так мало не думає, як про смерть, і мудрість її полягає в роздумах не про смерть, а про життя”. Хто з них правий? Розгорнуто аргументуйте свою відповідь.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. **Фрідріх Ніцше** вважав, що любов є „втілення егоїзму”. **В.С. Соловйов**, навпаки, – що справжня любов це переміщення центру „я” в іншого, подолання егоїзму. Ваші міркування з цього приводу?

2. Французький філософ **Жан-Поль Сартр** вважає: „Людина просто існує, і вона не тільки така, якою себе уявляє, а така, якою вона хоче стати... Вона є лише те, що сама з себе робить.” Ваша оцінка такого погляду на людину? Якою тут бачиться людина – сильною чи слабкою, активною чи пасивною?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Основні напрями, течії сучасної філософії	Представники	Основні ідеї та проблеми
Герменевтика Прагматизм Персоналізм Постпозитивізм Неотомізм Екзистенціалізм		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Якому із напрямів сучасної зарубіжної філософії належить теза: „Існування людини виперджає її сутність”?

- „філософії життя”
- неопозитивізму
- екзистенціалізму

d) неотомізму

2. Хто є автором твору „Так казав Заратустра”?

- a) Е. Фромм
- b) Ф. Ніцше
- c) Ж.-П. Сартр
- d) А. Камю

3. Кому із мислителів належить відкриття ролі підсвідомого у людській психіці?

- a) К. Юнгу
- b) Г. Марселью
- c) А. Шопенгауеру
- d) З. Фрейду

4. Хто з мислителів розробив вчення про „архетипи колективного несвідомого”?

- a) М. Хайдеггер
- b) З. Фрейд
- c) К. Юнг
- d) Ф. Ніцше

5. Філософське вчення, що досліджує буття людини в світі через мову і переживання:

- a) герменевтика
- b) феноменологія
- c) неопозитивізм
- d) екзистенціалізм

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Мудрими все одно не бувають, ними прагнуть стати” (Г. Марсель).
2. „Ми бачимо світ таким, яким ми хочемо його бачити” (А. Шопенгауер).
3. Чи властива людині “втеча від свободи”?
4. „Філософи лише різним чином пояснювали світ, тоді як справа полягає в тому, щоб його змінити” (К. Маркс).
5. „Самою істотною умовою для життєвого щастя є те, що людина має у самій собі” (А.Шопенгауер).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Характерні риси сучасної філософії.
2. Порівняльний аналіз класичної та некласичної філософії.
3. Ключові засади сучасної ірраціональної філософії.
4. „Світова воля” у філософії Артура Шопенгауера.
5. “Воля до влади” Ф. Ніцше.
6. Концепція людини в психоаналізі З. Фрейда.
7. Вчення про „архетип” К. Юнга.

8. Філософські ідеї постмодернізму.
9. “Логічний атомізм” Б. Рассела.
10. “Критичний раціоналізм” К.Поппера.
11. Структура наукових революцій.
12. ”Мовна гра” Л. Вітгенштейна.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Які основні принципові відмінності між класичною філософією та філософією сучасності?
2. Які соціальні зрушення і яким чином вплинули на появу некласичної філософії?
3. Назвіть основні аспекти „відчуження людини” за Марксом?
4. У чому суть матеріалістичного розуміння історії у К. Маркса?
5. Яка доля марксизму в сучасному світі?
6. У чому полягає “бунт проти розуму” в сучасній філософії? Яка причина відмови від принципів класичного раціоналізму?
7. Які основні риси ірраціоналістичної філософії?
8. Назвіть основні принципи “філософії життя”.
9. Як розумів людину і світ Артур Шопенгауер?
10. У чому суть „діонісівського” і „аполонівського” начал культури, за Ніцше?
11. Як пояснював причини кризи культури Ніцше?
12. Який зміст має основне поняття філософії Ніцше “воля до влади”?
13. Який образ людини створює З. Фрейд у своєму вченні?
14. Яку роль відіграють підсвідомі мотиви в житті людини, за Фрейдом?
15. Що розуміє Фрейд під сферою несвідомого?
16. Чому культура має, за думкою Фрейда, репресивний щодо індивіда характер?
17. Назвіть основних представників філософії екзистенціалізму.
18. Яким є бачення людини в філософії екзистенціалізму?
19. Як поставлена проблема свободи в екзистенціалізмі?
20. У чому полягає особливість позитивістського напрямку в філософії? Назвіть основні етапи розвитку цього напрямку та основних представників.
21. Дайте загальну характеристику сучасної “філософії науки” – неопозитивізму та постпозитивізму.
22. Розкрийте суть і роль засадничого принципу неопозитивізму – принципу верифікації.
23. Принцип фальсифікації К. Поппера.

Тема 10.

Онтологія: проблеми буття

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Проблема існування всесвіту, питання “звідки все взялося?” здавна цікавила людство. Сучасна наука висунула гіпотезу Великого вибуху. Згідно з цією гіпотезою, десь 15 млрд. років тому вакуум опинився в нестійкому, неврівноваженому стані. Відбувся Великий вибух, вакуум розігрівся до 10^{19} градусів Кельвіна. Вакуум став розширяться і разом з тим охолоджуватися, виникла речовина, почали утворюватися хімічні елементи, потім – зірки і планети. Біологічна еволюція розпочалася біля 4 млрд. років тому. Сьогодні наш всесвіт продовжує розширюватися (як наслідок Великого вибуху), але не виключається можливість іншої стадії – стискання до початкового стану. Так виникла ще одна гіпотеза, що продовжує ідею Великого вибуху, – пульсуючого всесвіту. Наприкінці ХХ століття утвердилася синергетика – наука про те, як в хаосі встановлюється певний порядок, який, однак, рано чи пізно руйнується. Усе виникає з хаосу, порядок – завжди з хаосу. Отже, не Бог, а випадковість, стверджує сучасна наука, привела до утворення космічного порядку, закономірностей світу. Випадковість – “бог” атеїзму і сучасної науки. А як ви вважаєте, звідки все взялося?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Порівняйте матеріалістичне вчення Енгельса з іншою – релігійною – позицією щодо сутності буття.

- Діалектико-матеріалістичне розуміння буття виклав німецький філософ **Ф. Енгельс** (один з засновників марксизму). Ось його міркування: “Впевненість у тому, що крім матеріального світу не існує ще особливого духовного світу, є результат тривалого і важкого дослідження реального світу. [...] Ми знаємо з досвіду і теорії, що матерія та спосіб її існування – рух – не створювані і, таким чином, є своїми власними причинами. [...] Рух, який розглядається в найзагальнішому значенні слова, тобто такий, що розуміється як спосіб існування матерії, як внутрішньо притаманний матерії, охоплює собою всі зміни і процеси, що відбуваються у всесвіті, починаючи з простого переміщення і закінчуючи мисленням. [...] Отже, нестворюваність і незнищуваність матерії та її простих

елементів, оскільки вона складається з них, а рівною мірою і нестворюваність і незнищуваність руху – це старі і загальновідомі факти”.

• “У християнській метафізиці ... стверджується наявність надприродного ... Тільки при такому розумінні Буття є можливим спонукальний рух, у порівнянні з яким будь-який “саморух” виявляється вторинним, несамодостатнім, хаотичним, як рух без визначеного спрямування і мети ... Християнське світобачення, будучи теїзмом, не обмежується визнанням надприродного початку буття, але й сповідує його особистісний характер, що поглиблює стародавнє вчення про мікрокосм (людину) і макрокосм (Всесвіт). Це було би протиріччям у визначенні, якщо би макрокосм не володів би якою-небудь властивістю мікрокосму, у тому числі і особистісною” (Ігумен **Веніамін (Новик)**).

Яке бачення – матеріалістичне чи релігійне – вам здається більш глибоким і чому?

2. **Ж.-П. Сартр** в своєму творі „Буття і ніщо” розрізняє буття-в-собі – незалежне від свідомості буття речі та буття-для-себе визначене буття людини, що існує завдяки свідомості. „Буття, через яке у світ приходять небуття, – це буття, в якому йдеться про власне небуття: буття, через яке у світ потрапляє небуття, має бути небуттям для самого себе”. Чи є це визначальним для екзистенції? Чи вірно, що людина є буття, яке проектує себе через теперішнє у майбутнє? Чи згодні ви, що людина є не лише тим, ким є, а й тим, ким себе створює? І нарешті, чи можна стверджувати, що основа буття людини – це свобода, і людина приречена на свободу?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Види буття	Характеристика
Матеріальне буття (об’єктивна реальність)	
Ідеальне буття (суб’єктивна реальність)	
Буття людини	
Буття соціального	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Що є більш стійким у предметах і речах?

- форма
- зміст
- стан
- подія

2. Знайдіть метафізичне судження про простір і час:

- простір і час нерозривно зв’язані з матерією

- b) простір і час існують незалежно від матерії
- c) простір і час існують у єдності один з одним
- d) простір і час є формами людського сприйняття

3. Визначте “матерію” з позиції суб’єктивного ідеалізму:

- a) матерія – об’єктивна реальність, яка існує поза нашою свідомістю
- b) матерія є речовина і поле
- c) матерія є все, що складається з атомів і має масу
- d) матерія – це сукупність відчуттів
- e) матерія – це все існуюче

4. Яка з точок зору належить об’єктивному ідеалізму:

- a) матерія є об’єктивною реальністю, яка дається нам у відчуттях
- b) матерія – це продукт розвитку абсолютної ідеї
- c) матерія – це постійна можливість відчуттів
- d) матерія – це субстанція, першооснова всього сущого

5. Яке з тверджень відображає субстанційну концепцію простору і часу:

- a) простір і час нерозривно пов’язані з матерією
- b) простір і час є абсолютними сутностями, які не залежать від матерії
- c) простір і час є об’єктивними формами існування матерії
- d) простір і час є формами людського сприйняття
- e) простір і час є корінними умовами буття

6. Яке явище є матеріальним:

- a) ідеологія
- b) число
- c) електромагнітне поле
- d) відчуття

7. Вкажіть поняття, яке не є складовою змісту поняття “суб’єктивна реальність”:

- a) казки
- b) фантазії
- c) галюцинації
- d) емоції
- e) інтуїція

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Людина та світ її буття.
2. Сутність соціального буття.
3. Поява життя і людини – результат природної еволюції чи божественного акту творіння?
4. Чи був Великий вибух?
5. Антропний принцип в науці та філософії.
6. Час і вічність.

7. Питання про буття – це питання про подолання небуття, про життя і смерть.
8. Світ як єдність протилежностей.
9. Мужність бути.
10. “Мати чи бути” (Е.Фромм)?
11. Бути чи здаватися?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Філософський зміст проблеми буття.
2. Проблематичність людського буття.
3. Буття світу і людини.
4. Діалектика буття та небуття.
5. Філософське вчення про матерію та його світоглядне і методологічне значення.
6. Категорії простору й часу, їх роль у філософії та природознавстві.
7. Соціальний простір та соціальний час.
8. Матерія і рух.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Яке визначення можна дати поняттю буття?
2. Як вирішувалася проблема буття в історії філософії?
3. Дайте визначення поняттю субстанції. Як пов’язані поняття буття і поняття субстанції?
4. У чому полягає суть монізму, дуалізму та плюралізму щодо проблеми субстанції?
5. Сучасна онтологія досліджує форми прояву буття в людському існуванні. Поясніть особливості онтології в сучасній філософії.
6. Назвіть основні форми буття.
7. Яке місце людини в структурі буття.
8. Що таке матерія?
9. Дайте ваше розуміння визначення матерії, що було дано В.І.Леніним на початку ХХ століття: “Матерія є філософська категорія для позначення об’єктивної реальності, яка дана людині в її відчуттях, яка копіюється, фотографується, відображається нашими відчуттями, існуючи незалежно від них”.
10. Які основні форми руху матерії?
11. Що таке простір і час?
12. Розкрийте зміст основних концепцій простору і часу в історії науки і філософії.
13. Як ви розумієте поняття “соціальний простір і час”?
14. Що таке наукова картина світу? Якою вона була в класичній науці?
15. Окресліть основні характеристики сучасної картини світу.
16. Чим відрізняється від наукової філософська картина світу?
17. Розкрийте зміст понять діалектики і метафізики.

-
18. Проілюструйте прикладами з історії філософії щодо уявлень про світ як єдності протилежних начал.
  19. Назвіть історичні форми діалектики та їх особливості.
  20. Яка доля діалектики в сучасній філософії?

Тема 11.

Свідомість, її суть і структура

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. Відомий мислитель **А. Шопенгауер** вважав: „Свідомість – це аномалія, приречена на безслідне зникнення”. Для **З. Фрейда** сама людина – це лише тварина, хвора на розум. Більшість філософів не погоджуються з такою оцінкою свідомості, проте майже всі філософи стверджують, що поява свідомості породжує зіткнення з проблемами існування, тому наявність свідомості – це трагедія людського існування. Разом з тим це така трагічність, що робить людину саме людиною, виводить нас із тваринного стану, пробуджує від несвідомого інстинктивного життя. Поясніть, як можна зрозуміти свідомість як трагедію? Які проблеми людського існування свідомість породжує?

2. Яка, на вашу думку, роль права і правосвідомості в суспільстві? В XIX столітті російський філософ **В. С. Соловйов** запропонував таке визначення права: “право є мінімум моралі”. Проте це той мінімум, який необхідний для нормального життя людини. “Завдання права, – вважав В. Соловйов, – зовсім не в тому, щоб світ, в якому панує зло, перетворився на Царство Боже, а тільки в тому, щоб він – передчасно не перетворився на пекло”. Як ви це розумієте? Що таке правова свідомість? Як би ви оцінили рівень правової свідомості в нашому суспільстві?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Один із основних **декартівських** принципів гласить: „Cogito ergo sum” („Мислю, отже існую) і стає фундаментальним для всієї європейської культури. Як Ви розумієте суть даного принципу?

2. Як **Гегель** розуміє душу та її співвідношення з духом? Прокоментуйте: „Душа – тільки сон духу, пасивний розум”.

3. „Особиста свідомість, особиста совість завжди були тільки в небагатьох обранців. Середня людини, середня маса завжди відзначалась колективністю...”. Дайте свою оцінку вислову російського філософа **М. Бердяєва**.

4. Один з представників так званого вульгарного матеріалізму так висловився про сутність свідомості: “Мозок так само продукує думку, як печінка виділяє жовч”. Чи можна зрозуміти свідомість, аналізуючи нейрофізіологічні особливості мозку? Чи можна ставити знак рівності між психікою і фізіологією, свідомістю і мозком?

5. Поясніть думку **К.Маркса**: “Формування п’яти зовнішніх чуттів – це справа всієї попередньої всесвітньої історії”. Чи є таке твердження відбитком ідеї про соціально-практичну природу свідомості?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Форма суспільної свідомості	Суть, специфіка та призначення
Міфологія свідомості	
Релігійна свідомість	
Філософія	
Наука	
Моральна свідомість	
Правова свідомість	
Політична свідомість	
Естетична (художня) свідомість	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. У якому з тверджень відображена суспільно-історична сутність свідомості:

- суспільне буття не впливає на свідомість
- свідомість є продуктом соціальних умов існування людини і не виникає поза сферою спілкування
- свідомість є природним продуктом еволюції всесвіту
- свідомість людини визначає особливості суспільного буття

2. **Визначте позицію гілозоїзму:**

- усе живе відчуває
- уся матерія відображає
- усе існуюче мислить
- усе живе здатне до сприйняття

3. **Визначте позицію ідеалізму:**

- свідомість нерозривно пов’язана з матерією
- свідомість є продуктом еволюції матерії
- свідомість може існувати до і незалежно від матерії
- свідомість не завжди адекватно відображає матерію

4. **Визначте позицію вульгарного матеріалізму:**

- свідомість є властивістю матерії
- свідомість ідеальна
- свідомість – це вид матерії
- свідомість – це відображення матерії
- свідомість – це прояв світового духу

5. Яке з перерахованих явищ духовного життя відноситься до теоретичного рівня суспільної свідомості:

- a) традиції
- b) народна медицина
- c) суспільна психологія
- d) політичні доктрини
- e) звички

6. Вкажіть, де свідомість не може існувати:

- a) в праці як у вихідній клітині діяльності
- b) у системі спілкування
- c) у діяльності
- d) у сфері ірраціонального
- e) в єдності раціонального та ірраціонального

7. Визначте поняття, яке не є виявом несвідомого:

- a) галюцинації
- b) сновидіння
- c) досвід людини, що доведений до автоматизму і неконтрольований свідомістю
- d) казка
- e) творча інтуїція

8. Яке з тверджень є правильним:

- a) свідомість людини – це прояв космічного розуму
- b) свідомість матеріальна
- c) свідомість – загальна властивість всієї матерії
- d) свідомість є властивістю високорозвиненої матерії

9. Виділіть зайвий елемент в структурі свідомості:

- a) знання
- b) цінності
- c) об'єкти
- d) норми

10. Виділіть, що не належить до форм суспільної свідомості?

- a) філософія
- b) мораль
- c) релігія
- d) природа

11. Який із напрямів сучасної філософії займається дослідженням проблем свідомості?

- a) феноменологія
- b) „філософія життя”
- c) герменевтика
- d) персоналізм

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Свідомість – це буття, що знає” (Ж.-П. Сартр).
2. „Свідомість ніколи не може бути чимось іншим, ніж усвідомленим буттям” (К. Маркс, Ф. Енгельс).
3. Що первинне: буття чи свідомість?
4. „Свідомість не лише відображає дійсність, а й творить її” (В.І. Ленін).
5. „Той, хто розуміє, той і існує, і живе” (Аврелій Августин).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Фрейдизм і неофрейдизм про сутність і функції свідомості.
2. Проблема свідомості у філософській герменевтиці Х.Г. Гадамера.
3. Марксизм та психоаналіз про свідомість та несвідоме: порівняльна характеристика.
4. Проблема генезису свідомості у філософії та науці.
5. Свідомість як суб’єктивна реальність. Поняття ідеального.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Чим інстинкт відрізняється від свідомості, розуму?
2. Які були природні передумови появи свідомості? Чи можна їх вважати причиною виникнення свідомості?
3. Як пов’язані між собою мозок і свідомість?
4. Яку роль відіграє мова в існуванні та розвитку свідомості?
5. Що таке практика? Чому саме практичний спосіб буття був необхідний для появи у людини свідомості?
6. Чи можливий розвиток свідомості індивіда поза межами суспільства?
7. Яка є природа людських здібностей? Вони від Бога, від природи, чи є результатом власних зусиль (адже, за висловом Т.Едісона, “геній – один відсоток натхнення і дев’яносто дев’ять відсотків поту)?
8. Що таке суб’єктивна реальність, ідеальне? Які форми ідеального ви можете назвати?
9. Що таке несвідоме? Які форми несвідомого ви знаєте?
10. Які основні компоненти структури свідомості?
11. У чому полягає відмінність та єдність між мисленням і свідомістю?
12. Які би ви могли виділити етапи еволюції духу (життя – душа – свідомість – самосвідомість)? Обґрунтуйте.
13. Що таке духовний світ людини?
14. Як слід трактувати поняття „свідомість” в широкому та вузькому сенсі?
15. Що таке індивідуальна свідомість та хто є її носієм?
16. Чи є суспільна свідомість сумою індивідуальних свідомостей?
17. Якою є структура суспільної свідомості? Назвіть її основні рівні та форми.

Тема 12. Пізнання

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. Знання необхідне не тільки для того, щоб створювати матеріальні і культурні блага. Без певного мінімуму знань філософського, економічного, соціального-політичного характеру у більшості громадян країни, неможливе існування вільного і демократичного суспільства. У ХХ ст. економіст **Людвіг фон Мізес** у своєму творі „Бюрократія” писав: „Найпершим обов’язком громадянина демократичного суспільства є отримання освіти і знань, які необхідні для того, щоб розумітися в громадських проблемах. Виборче право – це не привілей, а обов’язок і моральна відповідальність. Виборець фактично є посадовою особою; він посідає найвищий пост, який накладає на нього величезні обов’язки”.

Особлива роль тут належить філософії, адже саме філософія формує навички критичного і раціонального мислення, допомагає навчатися самостійно мислити, мати власну, а не запозичену думку. Філософія потрібна в суспільстві, громадяни якої не хочуть жити в рабстві.

Чи погоджуєтесь Ви з таким міркуванням? Обґрунтуйте свою точку зору.

2. **Сократ** казав: “Я знаю, що нічого не знаю, але інші не знають навіть цього”. Як би ви назвали людину, яка впевнена в своїй розумності і в своїх знаннях? Відома російська **письменниця Теффі (Н. Лохвицька)** на початку ХХ століття назвала таку людину просто – “дурнем”: “Дурень не виносить ніякої кострубатості думки, ніяких нерозв’язаних проблем. Він давно вже все вирішив, зрозумів і все знає. Він – людина розсудлива і в кожному питанні зведе кінці з кінцями і кожную думку заокруглить. При зустрічі зі справжнім дурнем людину охоплює якійсь містичний відчай. Тому що дурень – це зародок кінця світу. Людство шукає, ставить питання, йде вперед, і це у всьому: і в науці, і в мистецтві, і в житті, а дурень і питань-то ніяких не бачить.

... Дурень ставиться з глибоким презирством до того, чого не знає.

– Ніцше? Не знаю. Я Ніцше не читав!

Робиться соромно за Ніцше, відчувається, що винен Ніцше, що дурень його не знає.

... Чим культурніша країна, чим спокійніше і забезпеченіше життя нації, тим округлішою і досконалішою є форма її дурнів. І часто надовго залишається непорушним коло, зімкнене дурнем в філософії, в політиці, або в мистецтві. Поки не відчує хтось: “О, який жах! О, яким округлим стало життя! І прорве коло”.

А як ви думаєте? Що для вас означає “бути обмеженою людиною”?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Багато знань розуму не навчає”, – казав **Геракліт**. Чи погоджуєтеся Ви з такою точкою зору? Який сенс вкладено тут Гераклітом у поняття „розум”: поінформованість, обізнаність, мудрість? Порівняйте вислів Геракліта з висловом англійського **поета Т. Еліота**: „Де наша мудрість, втрачена заради знання, де наші знання, втрачені заради інформації?”

2. **Сократ** казав: „Чим більше я знаю, тим більше я не знаю”. Як це можна пояснити? Який зв’язок між знанням і незнанням?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Основні концепції істини	Їх характеристика	Представники
Концепція логічної когерентності		
Прагматична концепція		
Концепція конвенціоналізму		
Концепція відповідності (кореспонденції)		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть форму раціонального пізнання:

- уява
- уявлення
- сприйняття
- судження
- відчуття

2. Яке з названих тверджень є позицією агностицизму:

- чим більше ми пізнаємо, тим більше з’являється проблем і питань
- „Я знаю, що нічого не знаю” (Сократ)
- усі наукові теорії неповні і не відображають об’єкт абсолютно точно
- усі враження, які людина отримує від зовнішнього світу, обумовлені не стільки самими предметами, що сприймаються нами, скільки суб’єктивними особливостями нашої організації
- „Усі наші знання – минулі, теперішні і майбутні – ніщо в порівнянні з тим, що ми ніколи не пізнаємо” (К. Цюлковський)
- процес пізнання є безкінечним
- наші знання про світ приблизні
- людина ніколи не зможе остаточно пізнати всіх таємниць природи

3. На якому з названих тверджень ґрунтується позиція сенсуалізму:

- a) джерелом пізнання є розум
- b) джерелом пізнання є досвід
- c) джерелом пізнання є інтуїція
- d) джерелом пізнання є відчуття
- e) джерелом пізнання є розум і відчуття
- f) джерелом пізнання світу є апіорні (додосвідні) категорії розсудку

4. Яке з названих визначень співпадає з позицією релятивізму:

- a) істина – це знання, яке є вірним завжди і за будь-яких обставин
- b) істина – це знання, яке є корисним для людини і яке може успішно застосовуватися на практиці
- c) істина – це те, що просто і економічно описує досвід
- d) усі наші знання цілком відносні, в них немає нічого абсолютного
- e) у кожній відносній істині є елементи абсолютної

5. Яка з названих категорій є основною в гносеології:

- a) субстанція
- b) істина
- c) матерія
- d) міра
- e) буття

6. До раціонального пізнання належать наступні форми:

- a) відчуття, сприйняття, уявлення
- b) чуття, емоції, розсуд
- c) поняття, судження, умовиводи
- d) уява, гадка, здогад
- e) інтуїція

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Ми пізнаємо світ тою мірою, якою ми любимо” (Августин).
2. „У багато мудрості багато суму” (Еклезіяст).
3. Що є істина?
4. Чи є межі людського пізнання?
5. „Абстрактної істини немає, істина завжди конкретна” (В.І. Ленін).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Пізнання: можливості і межі.
2. Основні форми пізнавальної діяльності.
3. Види знання.
4. Пояснення, розуміння і рефлексія як способи пізнання.
5. Соціально-практична обумовленість пізнавальної діяльності.
6. Проблема соціально-культурної обумовленості процесу пізнання в сучасній філософії.
7. Пізнання і самосвідомість.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Чим відрізняється знання від інформації?
2. Чи є безперечні, абсолютно достовірні джерела пізнання? Як на це питання відповідають сенсуалізм, раціоналізм, емпіризм?
3. Які основні форми людського пізнання?
4. Чи можна знайти критерії достовірного знання?
5. Чи можна вважати суб'єктом пізнання окремого індивіда, від природи наділеного певними „біологічними органами пізнання” – органами чуття і мозком?
6. Чому об'єкт пізнання не є тотожним об'єктивній реальності?
7. Яку роль в пізнанні відіграє практична діяльність?
8. Що таке практика? Які види практики ви знаєте?
9. Які концепції істини ви знаєте? Дайте їх характеристику.
10. Чим чуттєве пізнання відрізняється від раціонально-логічного?
11. Назвіть форми чуттєвого і раціонального пізнання.
12. Яка природа інтуїції, на ваш погляд? Розкрийте суть першої в історії людства версії розуміння інтуїції (платонівське вчення про пізнання сутностей як спогади).
13. Чим наукове знання відрізняється від до- і позанаукового знання?
14. Як би ви визначили мудрість? Чи тотожні поняття знання і мудрості?
15. Які рівні знання виділяв Платон?
16. Що таке агностицизм і скептицизм? Кого з філософів можна назвати агностиком, кого – скептиком?
17. Чому істина в гносеології розглядається як „об'єктивна істина”? У чому полягає „об'єктивність” істини? Чи означає це, що істина не пов'язана з суб'єктом пізнання, не має в собі суб'єктивного моменту?
18. Розкрийте діалектичний зв'язок абсолютного і відносного, об'єктивного і суб'єктивного в істині.
19. Чому істина завжди конкретна?
20. Як Ви розумієте вислів: „Істина є процесом, а не готовим результатом”?
21. У чому сутність релятивізму і догматизму в розумінні істини?
22. Що відрізняє наукову істину від істини філософської?

Тема 13.

Філософія та методологія науки

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. “Тому, хто не осягає науку добра, будь-яка наука приносить лише шкоду” (**М. Монтень**). Поясніть це не тільки на прикладі окремої людини (яку ж, власне, шкоду може принести їй наука?), але й на прикладі суспільства і людства в цілому. Які наукові відкриття привели, врешті-решт, до катастрофічних для людини наслідків? Чи винна в тому сама наука?

2. **А. Ейнштейн** на питання, як здійснюються наукові відкриття, відповів: “Усі знають, що це неможливо зробити, але знаходиться дивак, який цього не знає, він-то і робить відкриття”. Дещо подібне сказав одному з молодих вчених **Нільс Бор**: “Ваша ідея недостатньо божевільна, щоб бути вірною”. Ще одна думка: в науці лише генії здатні розбити вікно в незнане, а решта – тільки підбирають осколки. Отже, йдеться про два типи вчених: тих, які орієнтовані на репродуктивну діяльність, і тих, які здатні продукувати нове знання. Які би характеристики ви дали кожному типу? Які людські якості і здібності потрібні, щоб стати творчо орієнтованим вченим? Чи вони в більшості – природжені обдарування, чи формуються протягом життя?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

„Істина – це велике слово і ще більш велика справа. Якщо дух та душа людини ще здорові, то у неї при проголошенні даного слова вище здійснюються груди ...” (**Г. Гегель**). Чим ви можете пояснити особливу урочистість звучання слова „істина” у міркуваннях Г. Гегеля? Поясніть, чому істину не можна розуміти як готове знання, як остаточний результат пошуків; або, як казав **Г. Гегель**: “Істина – це не викарбувана монета, яку можна покласти до кишені”. Наведіть приклади, які би підтверджували, що істина – є безкінечний процес розкриття все нових граней предмета пізнання.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Рівні наукового пізнання	Методи пізнання	Їх характеристика
Емпіричний		

Теоретичний		
-------------	--	--

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Яке судження в найбільшій мірі пов'язано з почуттєвим пізнанням?

- a) веселка складається з часток води, освітлюваних яскравим світлом
- b) веселка, своїми яскравими фарбами, додає відчуття бадьорості
- c) веселка являє собою результат квантової гідродинаміки

2. Що з перерахованого відноситься до форми чуттєвого пізнання?

- a) судження
- b) уявлення
- c) мрія
- d) переконання

3. Що з перерахованого відноситься до форми раціонального пізнання?

- a) інтуїція
- b) передбачення
- c) поняття
- d) осяяння

4. Яким є зміст істини?

- a) суб'єктивним
- b) об'єктивним
- c) трансцендентальним
- d) конвенціональним

5. Як називається метод виділення однієї ознаки в предметі з відволіканням від інших його ознак?

- a) абстрагування
- b) дедукція
- c) узагальнення
- d) індукція

6. Який метод є основним для релігійного пізнання, теології?

- a) софістичний
- b) догматичний
- c) еклектичний
- d) діалектичний

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Наука, її межі та можливості.
2. Чи є філософія наукою ?
3. Наука – це ...
4. Чи можна бути науковцем, не закінчивши жодного навчального закладу?
5. „Знання – це сила” (Ф. Бекон).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Виникнення науки та її особливості.
2. Сцієнтизм та антисцієнтизм в сучасній культурі.
3. Класична, неklasична, і постнеklasична моделі науки.
4. Філософія та її роль в науковому пізнанні.
5. Проблеми філософії та методології науки в постпозитивізмі (К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд).
6. Проблеми філософії та методології науки в неопозитивізмі (Р. Карнап, Л. Вітгенштейн, Б. Рассел).
7. Роль гіпотези в науковому пізнанні.
8. Наука і соціальна відповідальність.
9. Наука як соціокультурний феномен.
10. Роль інтуїції в науковому пізнанні.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Розкрийте роль науки як соціокультурного феномену.
2. Коли виникає наука (в сучасному розуміння цього поняття) і якими були її передумови?
3. Що таке сцієнтизм та антисцієнтизм? З чим пов'язана антисцієнтистська позиція в сучасному світі?
4. Структура науки.
5. Подайте класифікацію наук.
6. Які ви знаєте основні історичні парадигми наукового знання?
7. Назвіть емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання.
8. Поясніть особливості емпіричних досліджень (етапи, засоби, прийоми).
9. Розкрийте роль факту в науковому пізнанні.
10. В чому полягає специфіка теоретичного пізнання та його форм?
11. Поясніть структуру наукової теорії (факт, проблема, ідея в науці, гіпотеза, метод).
12. Подайте роль гіпотези в науковому пізнанні.
13. Розкрийте основні елементи наукової теорії, її особливості та функції.
14. Що таке метод і методологія наукового пізнання?
15. Подайте класифікацію методів та їх взаємозв'язок.
16. Назвіть методи емпіричного дослідження і поясніть їх особливості.
17. Розкрийте специфіку основних методів теоретичного дослідження.

Тема 14. Філософська антропологія

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Чи тотожні поняття „людина” і „особистість”? У американського фантаста **Р. Шеклі** є словосполучення „мінімум людини”, тобто набір елементарних якостей, які дозволяють певному індивіду називати себе людиною. Але можна, мабуть, говорити і про „максимум людини” – особистість. Кого можна назвати особистістю? Як би ви охарактеризували риси справжньої особистості?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Сучасний швейцарський філософ **Е. Аггаці** висловив таку парадоксальну думку: „Був час, коли однією з найбільш серйозних задач філософії вважалось доведення буття Бога; мабуть, вже важко сумніватися у тому, що в наш час найважливішою задачею філософії є доведення буття людини”. Покажіть, що це не є виключно теоретичною проблемою, але й практичною проблемою необхідності подолання тенденцій дегуманізації людини в сучасному світі.

2. Як би ви могли пояснити думку **Ортега-і-Гассета**: „Ми вільні за примусом”? Чому свобода людини нерозривно пов'язана з примусом, з необхідністю і у чому може полягати необхідність (зовнішня і внутрішня)?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Основний світоглядний принцип	Історичний період його панування	Роль і місце людини в даному світогляді
Космоцентризм		
Теоцентризм		
Антропоцентризм		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть вірне твердження:

- людина та її поведінка визначаються біологічними законами
- людина – соціальна істота, біологічні фактори вже не впливають на її поведінку
- вирішальне значення в людській поведінці мають інстинкти

- d) людина є насамперед соціальною істотою, але на її поведінку впливають і біологічні фактори
- e) поведінка людини повністю визначається її генотипом

2. Людина стає особистістю:

- a) з моменту свого народження
- b) коли починає жити відповідно до норм, прийнятих в даному суспільстві
- c) коли починає діяти, не звертаючи уваги на зовнішні заборони
- d) коли починає вірити в існування надприродних сил
- e) коли вільно обирає свій образ, створює його і бере на себе всю повноту відповідальності за це

3. Визначте позицію теоцентризму у підході до людини:

- a) людина – частка космосу
- b) людина – частка природи
- c) людина створена за образом і подобою Божою
- d) людина – вінець природної еволюції
- e) людина – міра всіх речей

4. Яке з названих тверджень співпадає з позицією антропоцентризму?

- a) людина – суспільна тварина, що наділена розумом
- b) людина – економічна істота
- c) людина – образ і подоба Божа
- d) людина – центр світобудови, результат світового процесу самоорганізації
- e) людина – тварина, хвора на розум

5. Назвіть фактор, що веде до втрати людиною сенсу свого життя:

- a) втрата грошей
- b) відсутність популярності
- c) втрата порозуміння з ближніми
- d) відсутність можливості для творчої самореалізації
- e) нездатність переносити тягар буденного життя.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Який ти слід залишиш на Землі?
2. Таємниця історичного походження людини: дарвінізм і антидарвінізм.
3. Чи має людське життя сенс?
4. Ми покликані до свободи.
5. Проблема смерті – наукова чи філософська?
6. Чи завжди безсмертя є благом?
7. Дружба – явище, що стало анахронізмом?
8. “Заздрість – рідна сестра змагання, а значить – вона хорошого роду” (О. Пушкін).
9. Через що не можна переступити заради благополуччя?
10. “Одній лише любові музика поступається”.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Філософські аспекти проблеми історичного походження людини.
2. Життя і смерть в духовному досвіді людства.
3. Проблема соціального безсмертя.
4. Проблема людської свободи.
5. Свобода і свавілля.
6. Свобода між крайностями фаталізму і волонтаризму.
7. Християнське розуміння свободи особистості.
8. Індивід, індивідуальність і особистість.
9. Дух, душа, тіло.
10. Людина – особливий рід сушого.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Що вивчає філософська антропологія? Які її основні проблеми?
2. Які основні концепції антропогенезу ви знаєте? Дайте їх характеристику.
3. Що саме, на ваш погляд обумовлено в людині природними факторами? Чи можуть бути змінені в процесі життя природно-біологічні задатки і нахили індивіда?
4. Наведіть приклади соціологізаторства і біологізаторства в розумінні сутності людини.
5. Філософська класика теоретично розглянула три підходи до людини:
  - людина – творіння Бога;
  - людина – продукт природи;
  - людина – продукт власної культурно-історичної діяльності.Поясніть кожний з трьох підходів і назвіть їх представників.
6. Чому в філософії розрізняють соціальні і духовні виміри людини? Які здатності та якості характеризують людину як духовну істоту?
7. Яка відмінність між поняттями „душевне життя” і „духовне життя” людини?
8. Якою мірою людина є вільною? Які види необхідності панують над нею, і чи може людина їх подолати?
9. Якою мірою людина є вільною істотою? Для чого особистості свобода?
10. Що таке смерть і як людина повинна ставитися до неї?
11. Що таке безсмертя: ілюзія чи факт?
12. У чому сенс життя? Чи є в кожного з нас конкретне покликання і призначення, і як можна „стати собою”?

Тема 15.

Філософія культури

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Дослідники сучасної культури стверджують, що так звана масова культура перетворює людину на суцільного споживача, а оточуючий світ на ілюзорну дійсність, що відволікає людей від реального життя, занурює суспільство в летаргічний сон.

У такому споживацькому світі особлива роль належить рекламі з її основним принципом „ти є тим, що ти маєш”. Звідси – відомі всім „слогани” (гасла, які надають певному рекламному твердженню характеру очевидності і безсумнівності): „Усе буде кока-кола!”, „Райська насолода” (цукерки), „Смак справжньої насолоди” (сік), „Змінимо життя на краще!” (холодильник), „Ви завжди у виграші!” (газована вода), „Усе в порядку!” (засіб від кашлю), „Усе до кращого!” (кава), „L’Oreal – адже я цього гідна!”, „Душа танцює!” (жувальна гумка), „Престиж” (одеколон), „Собі в задоволенні не відмовиш” (морозиво) і т. ін.

Таким чином гідність людини оцінюється її здатністю бути споживачем, впроваджується та думка, що речі стають засобом здійснення і утвердження людської особистості.

Чи поділяєте ви такий пафос реклами і переконання масової культури? Чи є, на ваш погляд, альтернатива саме такій рекламі в сучасному світі? Як ви оцінюєте ті стандарти поведінки, які нав’язуються сучасною масовою культурою? Чи можна їх змінити і як?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. За визначенням античного філософа **Демокріта**, „культура – друга природа”. Чи мав рацію Демокрит? Чи є достатнім таке визначення культури?

2. За висловом одного з героїв письменника **А. Гріна**, людина хоче „залишитися собою і бути всім”. Що це означає – „бути всім”, і чи може людина реалізувати таке бажання поза світом культури як світу розгортання людських можливостей?

3. Християнський мислитель сучасності **Р. Гвардіні** у своїй праці „Кінець нового часу” пише: „Сьогодні сумніви і критика йдуть зсередини самої культури. Ми їй більше не довіряємо... Нам треба її остерігатися і бути на варті... Головне джерело загрози – те, що складає основу всякої культури – влада над сущим. Людина нового часу переконана, що будь-яке збільшення її влади є безумовний „прогрес”; приріст надійності і впевненості, користі, благополуччя, життєвої сили, насичення цінностями.

Насправді влада є дещо великою мірою багатозначне; вона може приводити і до доброго і до поганого, може будувати і руйнувати... Виявляється, що сучасна людина не доросла до правильного розпорядження владою... Примітивність просвічується в оптимізмі нового часу, яке вважає, що “культура” є дещо само по собі цілком надійне. Насправді “культура” означає тільки те, що різні елементи природної дійсності потрапляють у сферу людської свободи і отримують потенціал нового роду. В них вивільняються абсолютно нові можливості, але саме через них вони опиняються під загрозою і самі загрожують бідою, якщо тільки людина не включить їх в новий, морально-особистий порядок”.

Яке ж майбутнє уготоване людству? Чи котиться людство в безодню, чи воно спроможне буде правильно скерувати свою волю і навчитися користуватися владою над сушим? Чи зможе людство створити “новий морально-особистий порядок”? Яка ваша думка?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Основні моделі самосвідомості культури	Їх характеристика
Класична модель культури	
Некласична (модерністська) модель культури	
Постмодерністська модель культури	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Чим не є культура:

- сукупністю цінностей та ідеалів
- механізмом наслідування зразків поведінки, соціальної спадщини
- сукупним духовним досвідом людства
- генетичною програмою людської життєдіяльності
- системою символів
- сферою вільної самореалізації людини
- сферою творчості
- штучним світом людського буття
- сукупністю надбіологічних програм діяльності.

2. Цінності – це:

- природні якості і властивості
- те, що належить самому світові, а людина лише „вилучає” їх в своїй діяльності
- здатність предмета або явища задовольняти потреби соціального суб'єкта

d) те, що існує незалежно від бажань та інтересів людини

3. Які з названих цінностей є вітальними:

- a) добро и зло
- b) життя і здоров'я, особиста безпека
- c) щастя, сенс життя
- d) свобода совісті і слова
- e) чесність і доброзичливість
- f) свобода слова і національний суверенітет
- g) особистий успіх і заповзятливість

4. Які з наступних уявлень про культуру співпадають з позицією фрейдизму та неофрейдизму:

- a) культура – сфера свободи людського духу
- b) культура – засіб розкриття творчих здібностей людини
- c) культура є сублимацією несвідомих психічних процесів, закріплених в знаковій формі
- d) культура є сукупністю символічних форм, що є знаками вищих людських цінностей.

5. Вкажіть, яка з названих ознак не є ознакою масової культури:

- a) комерціалізованість
- b) наркотичний характер
- c) зв'язок з народною, національною традицією
- d) стандартизованість, неоригінальність.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Чи є європейська культура зразком для інших культур?
2. Чи може цивілізована людина бути культурним варваром?
3. Фемінізм в сучасній культурі
4. Що мене не задовольняє в сучасній системі освіти.
5. Класична культура та її ідеали: чи є у них майбутнє?
6. Яку культуру обирає молодь?
7. Якщо б я став міністром культури...
8. Культура в суспільстві визначається рівнем поваги в до жінки.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Культура і цивілізація.
2. Основні протиріччя культури.
3. Дегуманізація людини в сучасному суспільстві і масова культура.
4. Культура і контркультура.
5. Критика культури в історії філософії (Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, З. Фрейд).
6. Цінності і антицінності в сучасній молодіжній культурі.

7. Основні моделі культури: класична, некласична (модерністська), постмодерністська.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Що таке культура і чим вона відрізняється від цивілізації?
2. Які основні ознаки культури ви можете назвати? Прокоментуйте їх.
3. Чому узвичаєний поділ культури на матеріальну і духовну не розкриває сутності культури?
4. У чому полягає сутність і призначення культури?
5. Який зв'язок культури зі світом цінностей? Що таке цінності?
6. Що таке антицінності і псевдоцінності? Якби ви визначили різницю між ними?
7. Розкрийте зміст поділу цінностей на утилітарні і не утилітарні. Які цінності називають вищими загальнолюдськими цінностями?
8. Культура містить в собі і аспект новацій, культурної творчості, і аспект консервативний, збереження старих традицій, норм. Проілюструйте цей факт прикладами з історії людства.
9. Що таке творчість? Які ознаки творчої особистості ви могли би назвати?
10. Дайте характеристику класичної культури, її цінностей, норм, ідеалів. Чому вона має назву класичної культури?
11. Чим відрізняється сучасна культура від класичної?
12. Яке майбутнє культури, на ваш погляд? Чи приведе сучасна глобалізація світу до уніфікації (одноманітності і злиття) всіх національних культур?
13. Що таке масова культура? Назвіть її позитивні і негативні риси.
14. Які протиріччя містить в собі культура як явище людського буття? Яких критиків культури в історії філософії ви знаєте? За що вони критикували культуру?
15. Тема кризи культури стала чи не провідною в сучасній філософській літературі. Які би ви могли назвати ознаки кризи культури і які причини цього явища?
16. Які особливості розуміння і оцінки культури християнською думкою?
17. Щодо проблеми єдності і різноманітності етнічних культур, то в історії людської думки сформувалися дві протилежні точки зору. Одна з них заперечує єдність процесу культурного наслідування, існування єдиної культури всього людства, інша, навпаки, наполягає на загальному змісті всіх національних культур. Назвіть представників названих концепцій і дайте оцінку їх поглядам.
18. Які найбільш вагомні внески, на ваш погляд, української культури в культуру світову?

Тема 16.

Соціальна філософія

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Великий російський мислитель **Микола Бердяєв** мав досить скептичний погляд на соціальні пріоритети, зокрема на роль економіки в житті окремої людини та суспільства в цілому: „Менше всього економіка може створити нову людину. Економіка відноситься до засобів, а не до цілей життя. І коли її роблять цілло життя, то відбувається деградація людини”.

А от **Дж. Сорос** міркує по-іншому: „В людині є таке злиття самої людини і економічного середовища, що неможливо відділити економічне життя від життя морального; неможливо поділити існування людства на дві частини, відділити в ньому ідеальне життя від життя економічного”. То яка ж роль економіки в житті людини та суспільства? Чи є економічне та моральне життя антиподами? Чи може економіка бути гуманною? Яка ваша позиція як майбутнього економіста з цього приводу?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Класик марксистської філософії **Фрідріх Енгельс**, досліджуючи еволюцію виникнення людини вважав: „Спочатку праця, а потім і разом з нею членороздільна мова стали двома найголовнішими стимулами, під впливом яких мозок мавпи поступово перетворився в людський мозок, який, при всій схожості з мавпячим, далеко переважає його величиною і досконалістю...” Якої точки зору з цього приводу дотримуетесь ви? Прокоментуйте.

2. Відомий український політичний діяч, філософ **В. Винниченко** писав: „В часи гострої боротьби кількох соціальних течій, у період невиясненості ситуації раз у раз у всіх націй з'являються так звані національні герої, яких обставинами випихає на гребінь хвиль. Вони надзвичайно славолюбні й через те, що вони вище за всіх ...”. І сьогодні видається неймовірно актуальною така оцінка, чи не так? Ваша позиція з цього приводу. Аргументуйте.

3. Колись **Арістотель** в своїх міркуваннях про державу з двох зол – “влади людини” і “влади закону” перевагу віддав все ж таки владі закону. Ця ідея пізніше увійшла до фундаменту європейської демократії. У ХХ столітті **У. Черчилль** висловився про демократію так: “Демократія – не найкращий винахід людства, але нічого кращого воно поки що не придумало”. Якщо переваги демократії перед іншими державними

устройства є очевидними, то її вади і недоліки потребують пояснення. Поясніть, як ви розумієте саме недосконалість демократії як такої?

4. За думкою іспанського філософа **Ортеги-і-Гассета**, справжня демократія передбачає добру волю до сумісного життя, бажання зважати на інтереси інших, вміння бути вимогливим насамперед до себе. Для нашого суспільства це – найгостріша проблема. Як про це сказав сучасний російський письменник **Є. Носов**, “у нас як буває: якщо за комір не хапають – вже і демократія! А насправді демократія – це не коли тобі щось дозволяють, а коли ти сам собі не дозволяєш. На тому і повинно все триматися: і людське спільне життя, і загальна справа, і самоврядування. А це можливо тільки тоді, коли людина навчиться укорочувати насамперед себе, а не інших”.

Як, на вашу думку, це можна здійснити в реальному житті? З чого треба починати? Адже одного гасла “Давайте жити дружно!” мабуть що буде замало?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Види типології суспільства	Основні ступені і форми	Їх характеристика
Формаційна	Первіснообщинна Рабовласницька Феодальна Капіталістична Комуністична	
Цивілізаційна	Традиційна (аграрна) Індустріальна (техногенна) Постіндустріальна (інформаційна)	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Виділіть, що не є основним чинником історичного саморозвитку суспільства?

- а) трудова діяльність
- б) колективність
- в) духовність
- г) агресивність

2. Виділіть, що не є сферою життєдіяльності соціуму?

- а) економічна сфера
- б) біосфера
- в) соціально-політична сфера

d) духовна сфера

3. Яка з наведених концепцій розвитку людства не є натуралістичною?

- a) мальтуазіанство
- b) соціальний дарвінізм
- c) фрейдизм
- d) соціобіологія
- e) марксизм

4. Хто є автором формаційної типології суспільства?

- a) М. Вебер
- b) К. Маркс
- c) Г. Спенсер
- d) Т. Мальтус

5. Хто є автором концепції постіндустріального суспільства?

- a) З. Фрейд
- b) Л. Гумільов
- c) Д. Белл
- d) К. Маркс

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Людина поза суспільством – або бог, або звір” (Арістотель).
2. „Суспільство не повинно нічого вимагати від того, хто нічого від нього не чекає” (Жорж Санд).
3. Чи може існувати суспільство без зла та насильства?
4. “Нація без державності є покалічений людський колективний організм” (В. Винниченко).
5. Ідея українського націоналізму: за і проти.
6. Бідність – не порок?
7. Чи бракує нашому суспільству людей з розвиненим почуттям власної гідності?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Сім'я як соціальний феномен, історичні типи сім'ї.
2. Функції сім'ї в суспільстві.
3. Концепція одномірної людини Г. Маркузе.
4. Елітарна та егалітарна концепції відкритого суспільства в сучасній соціальній філософії.
5. Свобода як політичний феномен в філософії Х. Аренд.
6. Проблема відчуження в сучасній соціальній філософії.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. У чому специфіка предмету дослідження соціальної філософії? Чим відрізняється філософське знання про суспільство від власно наукового?

2. Назвіть коло проблем, що вирішуються соціальною філософією.
3. Дайте визначення суспільства.
4. Які причини виникнення суспільства? Назвіть основні варіанти відповідей на це питання, що сформувалися в філософії та науці.
5. Назвіть характерні риси класичного підходу до розгляду суспільства та варіанти такого підходу (Просвітництво, Гегель, Маркс). Покажіть, що всі концепції суспільства торкаються проблеми взаємозв'язку суспільства та окремих його індивідів.
6. Чому соціальну концепцію Маркса називають концепцією “економічного детермінізму”?
7. В яких межах концепція “економічної людини” є виправданою?
8. Розкрийте зміст основних напрямків і концепції суспільного розвитку (натуралістичні концепції, ідеалістичні, марксистська концепція, технократичні теорії)?
9. Розкрийте зміст поняття „соціальна структура суспільства”.
10. Чи є зв'язок між особливостями соціальної структури (соціальної ієрархії) і характером соціальних конфліктів в суспільстві?
11. Яку роль відіграють в суспільстві соціальні конфлікти, і які форми вони можуть набувати?
12. Які сучасні філософські концепції суспільства ви знаєте ?
13. Чи існують соціальні закономірності. Якщо так, то чим вони відрізняються від природних закономірностей?
14. Яка роль суспільства в становленні людини?
15. Поясніть сутність проблеми відчуження людини в суспільстві.
16. Порівняйте основні підходи до типології суспільства – формаційний та цивілізаційний.
17. Охарактеризуйте три типи цивілізацій.

Тема 17. Філософія історії

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

К. Маркс свого часу писав: „Філософи лиш різним чином пояснювали світ, а справа полягає в тому, щоб його змінити”. Сучасний представник комунікативної філософії **О. Марквард** переосмислює дану тезу в душі нового тисячоліття: „Раніш філософи лише змінювали світ, тим часом як ідеться про те, щоб його пощадити”. Як Ви оцінюєте дані позиції? Тема останнього XXI світового філософського конгресу звучала дуже актуально: Філософія обличчям до світових проблем”. Яка роль філософії та філософського співтовариства у III тисячолітті? Чи можуть філософи вплинути на хід людської історії сьогодення та майбутнього? Обґрунтуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Розмірковуючи над місцем України у світовій спільноті український філософ **Н. Хамітов** пише: „І хто знає, може, завдяки саме українській толерантності та синтетичності Західна Європа зуміє поєднатися зі Східною в нову життєздатну спілку, яка – всупереч вироку О. Шпенглера – у XXI столітті стане лідером постіндустріального світу?... Чи поділяєте Ви оптимізм автора? Що задля цього необхідно Україні подолати?

2. Італійський філософ **Н. Макіавеллі** пише: „Люди завжди хвалять – але не завжди з достатніми підставами – старий час, а нинішній ганяють... В більшості випадків їх думка виявляється помилковою.” А як думаєте Ви? Чи ідеалізуєте Ви минуле і яким видається Вам сучасний етап історії людства.

3. Прочитайте відомі вислови щодо особливостей революцій в історії і прокоментуйте їх:

- “Революція поїдає своїх дітей”.
- “Революцію починають помірковані, продовжують крайні, завершує реставрація”.
- “Ідею революції виношують генії, здійснюють – романтики, а її результатами користуються негідники”.

4. Історія, вважав **К. Маркс**, повторюється двічі: один раз у виді трагедії, другий – у виді фарсу (фарс – блюзнірство, клоунський жарт).

Він писав: “Історія діє ґрунтовно і проходить через безліч фаз, коли відносить в могилу застарілу форму життя. Остання фаза всесвітньо-історичної форми є її комедія. Це потрібно для того, щоб людство весело розлучалося зі своїм минулим”. Чи можете ви навести приклади таких

фазисів – історичну трагедію, що згодом була повторена і перетворена на фарс?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Назва концепції	Автор концепції, представники	Суть та основний зміст концепцій
Матеріалістичне розуміння історії	К. Маркс	
Концепція призначення і сенсу історії	К. Ясперс	
Концепція історичної генези цивілізацій	А. Тойнбі	
Концепція „кінця історії”	Ф. Фукуями	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Хто автор твору „Дослідження історії”?

- a) Ф. Фукуяма
- b) А. Тойнбі
- c) М. Хайдеггер
- d) Р. Арон

2. Хто не є представником лінійної концепції розвитку суспільства?

- a) О. Конт
- b) К. Ясперс
- c) Р. Арон
- d) Дж. Віко

3. Хто не є представником циклічної концепції розвитку суспільства?

- a) М. Данилевський
- b) Дж. Віко
- c) А. Тойнбі
- d) Г. Гегель

4. Хто є автор відомої праці „Присмерк Європи”?

- a) О. Шпенглер
- b) О. Тоффлер
- c) Д. Белл
- d) Р. Арон

5. Хто є автором „Етнокосмічної гіпотези” історико-культурного процесу людства?

- a) Л. Гумільов
- b) О. Шпенглер

- c) А. Тойнбі
- d) К. Ясперс

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Історія – ніщо інше, як діяльність людини, яка переслідує свої цілі” (К. Маркс, Ф. Енгельс).
2. Парадокси історичного прогресу.
3. Чи занепадає Європа?
4. Чи є історія України моєю власною історією?
5. Звідки і куди йде людство?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Культура та цивілізація, шлях подолання антикультури та бездуховності.
2. Проблема цілісності історичного процесу у філософії життя.
3. Філософська концепція історії М. Бердяєва.
4. Проблема сенсу історії в філософії екзистенціалізму (К. Ясперс).
5. Концепція історії М. Вебера в сучасній західній філософії історії.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Яке співвідношення соціально-історичного і природного в розвитку людства?
2. Які функції виконує філософія історії? Які її основні проблеми?
3. Які основні критерії розвитку людства?
4. А. Тойнбі визначає історію як взаємозв'язок історичного і надісторичного? Що має на увазі мислитель?
5. У чому полягає сенс історії?
6. Хто є представником лінійної концепції розвитку?
7. Які основні риси лінійних концепцій розвитку?
8. Хто обстоював ідею циклічного розвитку історії людства?
9. Чому О. Шпенглер вважає, що Європа занепадає?
10. Розкрийте суперечливий характер історичного прогресу.
11. Які основні критерії класифікації цивілізації?
12. Чи є матеріальний прогрес невід'ємною умовою прогресу духовного?
13. В чому суть матеріалістичного розуміння історії К. Маркса?
14. В чому суть концепції призначення та сенсу історії К. Ясперса?
15. В чому суть концепції „кінця історії” Ф. Фукуями?

Тема 18.

Суспільний прогрес і філософські проблеми глобалістики

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. Процес глобалізації світу містить в собі, по-перше, загрозу уніфікації культур (“всі як один”), а по друге – загрозу егоїстичного протиставлення часткою людства, так званого “золотого мільярду”, своїх інтересів – інтересам інших п’яти мільярдів людей планети (за принципом “кожен за себе і проти всіх”). Іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет бачив таке вирішення цієї альтернативи: “Не тільки не важливо, але й не потрібно, щоб окремі частини соціального цілого співпадали в своїх прагненнях та ідеях. Важливо і потрібно, щоб кожна група не забувала про решту і повною мірою розділяла їх життя”. Поясніть цю проблему, проілюструйте, наведіть приклади і уніфікації культур, і вияву егоїзму окремих держав в сучасному світі. Яким ви бачите майбутнє України в контексті процесів глобалізації?

2. Яким буде майбутнє людства? Це питання, беззаперечно, хвилює більшість людей планети. Сучасний американський політолог **О. Тоффлер** вважає: „Загальнопоширене побоювання, що комп’ютери й телекомунікації позбавлять нас контактів віч-на-віч і зроблять людські стосунки більш сурогатними, є найвним. Однак фактично ця зміна може бути доброю обставиною ...”.

Жак Еллюль взагалі не бачив виходу для людини, оскільки подальший розвиток техніки веде лише до її „тотальної інтеграції”, чим нівелюється сама людська сутність.

Л. Мемфорд цю повністю організовану й уніфіковану соціальну систему називає „мегамашиною”, де суспільство функціонує на зразок машини, а люди – подібно до її частин.

Чи можливе примирення таких позицій? Що з цього приводу думаєте Ви?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Механізація нас американізує, прогрес атрофує нашу внутрішню духовність”, – вважає **Бодлер**. Чи погоджуєтесь ви з такою позицією? Аргументуйте.

2. „Тепер проблемою і задачею став світ в цілому ... Світ замкнувся. Земна куля стала єдиною. Всі суттєві проблеми стали світовими, ситуація – ситуацією всього людства”, – пише **К. Ясперс**. Що має на увазі **К. Ясперс**?

Які позитивні та негативні тенденції несе за собою універсалізація світу? Ваші міркування з цього приводу.

1. Німецько-американський філософ і соціолог **Герберт Маркузе** запитує: „Чи не слугує загроза атомної катастрофи, здатної знищити людство, разом з тим і збереженню тих самих сил, котрі увінчують цю загрозу?” Як би Ви відповіли досліднику? Аргументуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”.

Перелік проблем	Основні ознаки та суть проблеми
Екологічні проблеми.	
Сировинна проблема.	
Проблема енергоресурсів.	
Демографічна проблема.	
Проблема глобальної безпеки та збереження миру.	
Проблема глобального тероризму.	
Проблема економічної відсталості країн „третього світу”.	
Продовольча проблема.	
Проблема охорони здоров'я.	
Проблема освіти.	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. **Найважливіші та гострі проблеми всепланетарного масштабу називають:**

- державними
- національними
- глобальними
- суспільними

2. **Як називається нова галузь знання, яка досліджує глобальні проблеми людства?**

- футурологія
- глобалістика
- кібернетика
- інформатика

3. **Які з перелічених проблем не є глобальними?**

- демографічна
- екологічна
- професійна
- збереження миру

4. Хто вперше в історії людства здійснив класифікацію глобальних проблем?

- a) представники „філософії життя”;
- b) представники психоаналізу;
- c) представники Римського клубу;
- d) представники екзистенціалізму.

5. Глобалістика – це ...

- a) вчення про буття;
- b) вчення про взаємозв'язки, зміни та розвиток;
- c) вчення про майбутнє;
- d) вчення про становлення цивілізаційної єдності світу.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

- 1. „Коли Ви вб'єте останнього звіра і отруїте останнє джерело, тоді ви зрозумієте що грошинам харчуватись неможливо” (Індійське прислів'я).
- 2. Глобалізація – це ...
- 3. „Чим глибше ми заглядаємо в минуле, тим далі в майбутнє нам вдається заглянути” (У. Черчилль).
- 4. „Майбутнє слід не пророкувати, а створювати” (А. Кларк).
- 5. „Людство більш за все потребує лавочки, щоб сісти і подумати” (А. Ейнштейн).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

- 1. Проблеми майбутнього в духовній культурі людства.
- 2. Специфіка утопії як ненаукової форми прогнозування майбутнього.
- 3. Основні етапи еволюції соціально - утопічної традиції.
- 4. Роль та місце наукової фантастики в сучасній футурологічній свідомості.
- 5. Майбутнє людства як науково-дослідна проблема.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

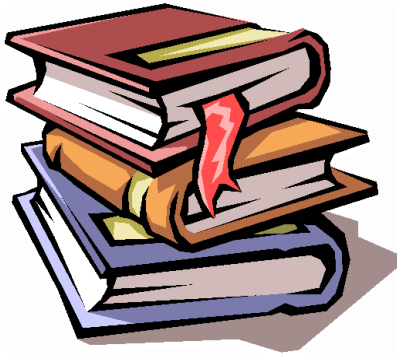
- 1. Які проблеми називаються глобальними? Чим вони відрізняються від локальних і регіональних?
- 2. Які глобальні проблеми людства є найбільш гострими на даному етапі розвитку людства?
- 3. Які шляхи вирішення глобальних проблем?
- 4. Які шляхи вирішення глобальних проблем пропонують представники Римського клубу?
- 5. Чи вартий матеріальний прогрес людства загострення глобальних проблем сучасності?
- 6. Що виникає швидше – глобальні проблеми людства чи процес глобалізації?

7. Чи можна сьогодні радикально змінити динаміку демографічних процесів на нашій планеті?
8. Які проблеми взаємозв'язку індивіда і суспільства стали сьогодні глобальними?
9. Які небезпечні для майбутнього людства тенденції і процеси породжує процес глобалізації?
10. Доктрина глобалізму (яка виражає прагнення певних соціальних сил скористатися можливостями, що надає процес глобалізації, в своїх егоїстичних інтересах в ущерб інтересам більшості людства) викликає сьогодні спротив світової громадськості. Які прояви глобалізму в економічному, політичному, культурному житті ви могли би відзначити?
11. Що ви знаєте про антиглобалістський рух? Які його недоліки? Чи можна знайти альтернативу антиглобалізму?
12. Чи можливо зупинити прогрес глобалізації?
13. Чи можна вважати ідею глобалізму XX ст. агресивною та антигуманною?
14. Хто із сучасних мислителів досліджує проблеми глобалізму?
15. Що досліджує футурологія? Які основні контури нової цивілізації?

РОЗДІЛ II

Самостійна робота з філософськими текстами

1. Конфуцій

3 твору „ЛУНЬ-ЮЙ”

Вчитель сказав: „За природою своєю всі люди схожі; виховання та набуті звички роблять їх різними... Лише найрозумніші та найдурніші не різняться між собою, бо не змінюються”.

Вчитель сказав: „У (справі) виховання не можна встановлювати різних відмінностей між людьми”.

Кун-цзи сказав: „Благородна людина боїться трьох речей: повеління неба, великих людей і слів досконаломудрих. Низька людина не усвідомлює повелінь неба і не боїться його, зневажає великих людей, залишає поза увагою слова мудреця.

Учитель сказав: „Не знаючи волі (неба), не стати благородним. Не знаючи ритуалу (лі), не утвердити себе в суспільстві. Не відаючи, що люди кажуть, не пізнати людей”.

Учитель сказав: „Благородна людина до всього ставиться згідно з обов'язком; діє за ритуалом, у словах стримана, у вчинках правдива ... (її) непокоїть те, що вона не має здібностей, а не те, що інші про неї знають ... (Вона) засмучена тим, що після смерті можуть не згадати її імені ... Благородна людина ставить вимоги перед собою, низька — перед іншими ... Тримає себе стримано, але не вступає в суперечки, вміє бути в злагоді, але не у змові з іншими ...”.

Цзи-гун спитав: „Чи можна ціле життя керуватись одним словом?” Учитель відповів: „Це слово — взаємність. Не роби іншим того, чого не бажаш собі”.

Вчитель сказав: „Люди з різними принципами не можуть знайти спільної мови”.

Вчитель сказав: „У благородної людини три моральних принципи, але я не можу їх здійснити. Несучи в собі людинолюбство, вона не сумує; будучи мудрою, вона не піддається сумнівам; будучи сміливою, вона не знає страху...”.

Вчитель сказав: „Принцип „Золотої середини” (образ досконалої моралі найвищим принципом. Люди вже давно втратили його.

Вчитель сказав: „(Правитель (завжди повинен бути) правителем, слуга — слугою, батько — батьком, син — сином” ... .

Вчитель сказав: „Необхідно виправити імена. Благородніший чоловік ставиться з обережністю до того, чого не знає. Якщо імена неправильні, то й судження не будуть обґрунтованими. Якщо судження безпідставні, то й справи не будуть завершеними, і правила (ритуалу) лі не здійсняться повною мірою, люди це будуть знати, як себе поводити”.

Вчитель сказав: „Коли в державі побутують правильні принципи, можна прямо говорити і прямо діяти. Коли в державі немає правильних принципів, діяти можна прямо, але говорити обережно”.

Цзи Кан-цзи спитав Кун-цзи про керівництво державою, Кун-цзи відповів: „Управляти — значить діяти правильно. Якщо, управляючи, ви вчинятимете правильно, то хто ж насмілиться на неправильні вчинки?”.

Вчитель сказав: „У давнину вчилися для самовдосконалення, нині для того, щоб стати відомим поміж людьми”.

Вчитель сказав: „(Характер) помилок залежить від того, хто їх припустився. Тільки розглянувши помилки, можна дізнатися, чи притаманне йому людинолюбство”.

? до тексту

- ❶ Що, на думку Конфуція, повинно лежати в основі ідеального державного і суспільного ладу ?
- ❷ Прихильником якого ладу був Конфуцій ?
- ❸ Поясніть як ви розумієте „принцип золотієї середини”, запропонований Конфуцієм.
- ❹ Поясніть які повчання вчителя можна використати в нашому житті ?
- ❺ Яку роль самовихованню та самовдосконаленню відводить Конфуцій?
- ❻ Які з принципів конфуціанської моралі носять загальнолюдський характер?

2. Лао-цзи

3 твору „Про Дао і де”

Дао, яке не може бути передане словами, не є постійним дао. Ім'я, яке може бути назване, не є постійним ім'ям. Безіменне є початком неба і землі, те, що має ім'я,— матір усіх речей.

Через це той, хто вільний від пристрастей, бачить чудову тасмницю (дао), а хто обтяжений пристрастями, бачить його тільки у кінцевій формі. Обидва одного й того ж походження, але з різними назвами. Разом вони називаються найглибшими. (Перехід) від одного найглибшого до іншого — двері до всього чудесного.

§4. Дао є порожнім, але у застосуванні воно невичерпне. О, найглибше! Воно здається прабатьком усіх речей.

§6. Перетворення невидимого (дао) нескінченні. (Дао) — найглибші брами народження. Найглибші брами народження — коріння неба і землі. (Воно) існує вічно, подібне до нескінченної ниті, і його дія невичерпна.

§10. Створювати і виховувати існуюче, створюючи володіти тим, що створено; падаючи, руху не додати до цього зусиль; керуючи, не вважати

себе володарем — ось що називається найглибшим *де* (*определенный вияв дао в речах або людях*).

§21. Зміст великого *де* підкоряється тільки *дао*. *Дао* безтілесне. *Дао* туманне і невизначене. Проте в його туманності та невизначеності заховано сутність речей. Воно глибоке і темне. Одначе у його глибині й темряві заховані найтонші частки. Ці найтонші частки мають найвищу істину й достовірність. Від стародавніх часів до наших днів його ім'я не зникає. Тільки слідуючи йому, можна пізнати початок усіх речей. Яким чином ми пізнаємо початок усіх речей? Тільки завдяки йому.

? до тексту

- ❶ Поясніть як пояснюється в даоських трактатах сутність „дао” ?
- ❷ Якими властивостями наділене „дао” ? Чи змогли б ви за допомогою поняття *дао* дати відповідь на питання про походження та спосіб існування всього суцього ?
- ❸ Що таке „де” ? Як взаємодіють „дао” і „де” ?

3. Арістотель. 3 твору „Метафізика”

... Потрібно розглянути, які ті причини і начала, наука про які є мудрість. Якщо розглянути ті думки, які ми маємо про мудре, то, мабуть, досягнемо тут більше ясності. По-перше, ми припускаємо, що мудрий, наскільки це можливо, знає все, хоча він і не має знання про кожний предмет окремо. По-друге, ми вважаємо мудрим того, хто здатний пізнати важке і нелегко зрозуміле для людини (адже сприйняття відчуттями властиво всім, а тому це легко і нічого мудрого в цьому немає). По-третє, ми вважаємо, що більш мудрий у всякій науці той, хто більш точний і більш здатний навчити виявленню причин, і [по-четверте], що з наук в більшій мірі мудрість та, яка бажана за ради неї самої і для пізнання, ніж та, яка бажана заради отримуваної для неї користі, а [по-п'яте], та, яка очолює, – в більшій мірі, ніж допоміжна, бо мудрому належить не одержувати повчання, а наставляти, і не він повинен покорятися іншому, а йому – той, хто менш мудрий.

Ось такі думки і ось скільки ми їх маємо про мудрість і мудрих. З вказаного тут знання про все необхідне має той, хто в найбільшій мірі володіє знанням загального, бо в деякому розумінні він знає все підпадаюче під загальне. Однак, важче за все для людини пізнати саме це, саме загальне, бо воно далі за все від плотського сприйняття. Навчити

найбільше здатна та наука, яка досліджує причини, бо навчають ті, хто вказує причини кожної речі.

... І тепер і раніше здивування спонукає людей філософствувати, причому спочатку вони дивувалися з того, що безпосередньо викликало подив, а потім, мало-помалу просуваючись таким чином далі, вони задавалися питанням про більш значне, наприклад про зміну положення Місяця, Сонця і зірок, а також про походження Всесвіту. Але подивований вважає себе незнаючим (тому і той, хто любить міфи, є в деякій мірі філософ, бо міф створюється на основі дивного). Якщо, таким чином, почали філософствувати, щоб позбутися незнання, то, очевидно, до знання стали прагнути заради розуміння, а не ради якої-небудь користі. Сам хід речей підтверджує це; а саме: коли виявилось в наявності майже все необхідне, рівно як і те, що полегшує життя і приносить задоволення, тоді стали шукати такого роду розуміння. Зрозуміло чому ми не шукаємо його ні для якої іншої потреби. І так само як вільним називаємо ту людину, яка живе за ради самого себе, а не для іншого, так само і ця наука єдино вільна, бо вона існує за ради самої себе.

? до тексту

- ❶ Назвіть аргументи, за допомогою яких Арістотель пояснює поняття „мудрий”?
- ❷ Хто ж, за Арістотелем, є мудрим?
- ❸ У чому специфіка філософії, з точки зору Арістотеля?
- ❹ З чого, на його думку, починається філософування?
- ❺ Чому філософія – „наука вільна”?
- ❻ Чи змогли би ви знайти в тексті натяк на те, що саме рабство (поділ праці на фізичну та розумову) дало можливість філософствувати?

4. Платон. З твору „Бенкет”

Перш за все, люди були трьох статей, а не двох, як тепер, – чоловічої та жіночої, тому що була ще третя стать, яка об’єднувала в собі ознаки тих двох; сама вона зникла, і від неї збереглося лише ім’я, яке стало лайливим, – андрогіні, із нього видно, що вони поєднували в собі вид і найменування обох статей – чоловічої та жіночої. Тоді у кожної людини тіло було кругле, спина не відрізнялася від грудей, рук було чотири, ніг стільки ж, скільки рук, і у кожного на круглій шії два обличчя, абсолютно однакових; голова ж у цих двох облич, які дивилися в протилежні сторони, була спільною, вух

було дві пари ..., а все інше можна собі уявити на підставі сказаного. Переміщалася така людина або прямо, на повний ріст – так, як ми тепер, але будь-якою стороною вперед, або, якщо поспішала, то йшла колесом, піднімаючи ноги доверху і перекочуючись на вісьмох кінцівках, що дозволяло їй швидко бігти вперед [...].

Страшні за своєю силою і потужністю, вони мали великі наміри і посягали навіть на владу богів ... це вони намагалися здійснити сходження на небо, щоби напасти на богів.

І от Зевс і інші боги стали радитися, як поступити з ними, і не знали, як бути: вбити їх, вразивши рід людський громом, як колись гігантів, – тоді боги позбавляться почестей і приношень від людей; але і миритися з таким безчинством теж було не можна. Врешті Зевс, дещо придумавши, говорить:

– Здається, я віднайшов спосіб і зберегти людей, і покласти кінець їхній буйності, зменшивши їхню силу. Я розріжу кожного із них навпіл, і тоді вони, по-перше, стануть слабшими, а по-друге, кориснішими для нас, тому що число їх збільшиться. І ходити вони будуть прямо, на двох ногах. А якщо вони і після цього не заспокояться і почнуть буйствувати, я, – сказав він, – розріжу навпіл знову їх, і вони підсакуватимуть в мене на одній ніжці.

Сказавши це він став розрізати людей навпіл, як розрізають перед засоленням ягоди горобини або як ріжуть яйце волоском. І кожному, кого він різав, Аполлон, за вказівкою Зевса, повинен був повернути в сторону розрізу обличчя і половину шиї, а все інше сказано було залікувати ... І от коли тіла таким чином були розділені навпіл, кожна половина прагнула до іншої своєї половини, вони обнімалися, сплітались і, палко бажали зростися, вмирали від голоду і взагалі від бездіяння, тому що не хотіли робити окремо ... От з яких давніх пір властивий людям любовний потяг один до одного, який з'єднуючи попередні половини, намагається зробити з двох одне і тим самим вилікувати людську природу.

Отже, кожен із нас – це половинка людини, розділеної на дві камбалоподібні частини, і тому кожен шукає завжди відповідну йому половину. [...]

Причина цьому та, що такою була першопочаткова наша природа, і ми склали щось цілісне.

[...] Отже, любов'ю називається – жадаба цілісності та прагнення до неї.

? до тексту

- ❶ Поясніть, як розуміється в даному уривку любов: звідки вона виникає, на що спрямована?
- ❷ Поясніть, як ви розумієте термін „любов до мудрості“?

- ③ Як називали прадавніх людей у грецькій міфології?
- ④ Як ви розумієте вислів “платонічне кохання”?

5. Платон. 3 твору „Держава”

...Люди ніби перебувають у підземному, подібному до печери помешканні, до якого на всю ширину печери веде відкритий для світла вхід. Люди сидять тут ще з дитинства, мають скуті кайданами ноги й шию, тож рушитися з місця вони не можуть і дивляться лише просто себе, бо повернути голову їм не дозволяють кайдани. Згори і здалеку падає на них світло вогню, до якого вони обернені плечима, а між вогнем і кайданами проходить вгорі дорога, паралельно до якої, уяви собі, вибудований невисокий мур, що нагадує перегородку, яку штукарі встановлюють перед глядачами і над якою показують своє мистецтво.

– Уявляю, – мовив Главкон.

– Тоді уяви собі, що уздовж цього муру люди носять всілякі витвори, тримаючи їх так, щоб вони були видні зверху огорожі: тут і статуї. І всілякі зображення інших живих істот, виконані з каменю і дерева. І, певна річ, що одні люди при цьому розмовляють, інші – мовчать[...].

...Коли б з когось знімали кайдани, змушували б раптом підвестись і повернути шиєю, пройтись, подивитись на світло, він робив би все це з великою мукою, у нього боляче миготіло б в очах, і він не міг би дивитися на предмети, тіні яких раніше бачив. Як гадаєш, що б він сказав, коли б хтось почав його запевняти, що тоді він спостерігав усілякі дрібниці, а тепер наблизився до буття і звернувся до правдивіших з існуючих речей, отже й бачить усе правильніше; та ще коли б йому показували предмети, які мерехтять перед ним, і змушували б відповідати на запитання: що то таке? Хіба тобі не здається, що це завдало б йому неабиякої муки і він подумав би, що те, що бачив перед цим, значно правдивіше від того, що йому показують тепер?

– Авжеж, він так подумав би, – сказав Главкон.

– Правда? А якби його хтось змусив дивитись на саме світло, то хіба в нього не боліли б очі і хіба він не відвернувся б і не втік до тих предметів, на які може дивитись у повному переконанні, що саме вони набагато виразніші, ніж те, що йому показують?

– Це так, – мовив він.

? до тексту

- ❶ Що собою представляє світ, в якому ми живемо, згідно з думкою Платона?
- ❷ Яка природа платонівських ідей: матеріальна чи духовна?

- ③ Яким шляхом людина могла б здобути знання про ідеї?
 ④ Чому “в’язні печери” приймають за істину тіні предметів?

6. Фома Аквінський

3 твору „Сума теології”

Божественна істина є мірою всякої істини. Всяка розумна істина повинна вимірюватися істиною Бога. [...].

Буття Боже може бути доведено п’ятьма шляхами:

Перший і найочевидніший шлях — це доказ від руху. Адже поза сумнівом, та і підтверджується свідченнями відчуттів, що в цьому світі інші речі перебувають в русі. Але все, що рухається, приводиться в рух чимось іншим. [...]

Отже, те, що рухається необхідно рухається чимось іншим. І якщо рухомий рухається сам, то, значить, і його самого рухає щось інше, і це інше — таким же чином. Але цей ряд не може йти до нескінченності, бо тоді не буде першого двигуна. [...]. Тому необхідно прийти думкою до першого двигуна, який вже не рухомий нічим; і кожному ясно, що це — Бог.

Другий шлях — це шлях, який витікає з природи діючої причини. Немає (та і бути не може) такого випадку, коли б річ була діючою причиною самої себе; бо тоді вона б передувала самій собі, що неможливо. [...]

І якби було можливо, щоб ряд діючих причин йшов в нескінченність, то не було би ні першої діючої причини, ні останнього наслідку, ні яких би то не було проміжних причин; все це — очевидно помилкове припущення. Тому необхідно прийти думкою до першої діючої причини, яку всі називають Богом.

Третій шлях виходить з понять можливості і необхідності і пояснюється таким чином. В природі спостерігаються речі, які можуть як бути, так і не бути; адже ми знаходимо їх то виникаючими, то такими, які знищуються, звідси зрозуміло, що вони можуть як бути, так і не бути. Але такі речі не можуть перебувати вічно, бо те, що в можливості може не бути, коли-небудь таки і не буде. Тому якби все могло б не бути, то одного разу в світі нічого б не стало. Але якби справа йшла саме так, то і зараз не було б нічого, оскільки неіснуюче приводиться до буття лише завдяки вже існуючому. Таким чином, якби ніколи нічого не було, то ніщо не змогло б і бути, а значить, навіть зараз не було б нічого, що безглуздо. Отже, не все суще тільки можливе, але повинно бути також і щось, чие існування необхідне. Але все... необхідне через інше. Проте неможливо, щоб ряд причинно обумовлених необхідностей йшов в нескінченність, як це було

вже доведено у зв'язку з діючими причинами. Тому не можна не прийняти буття чогось, що є необхідним через самого себе, а не через інше, і яке обумовлює необхідність всього іншого необхідного. І таке необхідне є те, що всі звать Богом.

Четвертий шлях виходить з нерівності ступенів досконалості, що знаходяться у речах. Насправді, ми бачимо, що є речі більш, а є і менш благі, істинні, гідні і т.п. Тому є щось абсолютно істинне, якнайкраще і гідне, отже, наділене найдосконалішим буттям... [...]

Таким чином, повинна бути якась така сутність, що є для всього сущого причиною його буття, блага та іншої досконалості; та її ми і називаємо Богом.

П'ятий шлях йде від порядку світу. Ми переконуємося, що предмети, позбавлені розуму, як природні тіла, підкоряються доцільності. Це проявляється в тому, що їхні дії завжди чи в більшості випадків спрямовані до найкращого результату. Звідси випливає, що вони досягають мети не випадково, але будучи керовані свідомою волею

? до тексту

- ❶** Як розуміє божественну істину Ф. Аквінський?
- ❷** Якими шляхами може бути доведене буття Бога? Поясніть кожне з доведень.
- ❸** Яке з доведень Томаса Аквінського, на ваш погляд, знаходиться у суперечності з основними постулатами сучасної науки?

7. Кредо життя, знайдене у церкві Святого Павла у м. Балтиморі, датоване 1692 роком

Ходи спокійно у вирі життєвого галасу, суєти та поспішності і пам'ятай, який блаженний мир може бути в тиші. Наскільки можливо, будь у добрих стосунках з усіма. Говори правду спокійно і зрозуміло. Та слухай інших, навіть нудних і неосвічених, бо вони також мають що сказати. Уникай галасливих і агресивних людей, бо вони бентежать і дратують дух. Якщо ти будеш порівнювати себе з іншими, то станеш пихатим або розчарованим, тому що завжди будуть люди менш інтелектуальні або розумніші за тебе.

Радій своїм досягненням, як і планам. Будь зацікавленим своєю роботою, якою скромною вона б не була. Це справжній скарб у мінливі часи. Будь обережним у ділових справах, тому що світ повний обману. Але

нехай це не розчарує тебе, тому що у світі є добродієність. Тому що багато людей прагнуть високих ідеалів і скрізь життя повне оптимізму.

Будь завжди самим собою. Не удавай показухи в любові, а також не будь цинічним у любові, тому що всупереч всій сухості і розчаруванням у житті вона вічна, як світ. Спокійно сприймай нестримний рух років, милостиво віддаючи те, що належало молодості. Виховуй силу власного духу, щоб захистити себе при несподіваному нещасті. Але не втомлюй себе фантазуванням та уявними здобутками. Будь реалістом.

Багато страхів народжується від самотності, яка навіть є втому. Дотримуйся здорової дисципліни в усьому, але будь добрим і лагідним до себе. Не обтяжуй себе бичуванням, бо ти дитина Всесвіту не менш, ніж дерева і зірки. Бо ти маєш бути тут. І зрозуміло це тобі чи ні, але, без сумніву, Всесвіт розкривається для тебе. Для цього будь у мирі з Богом, як би ти не уявляв собі Його і якими б не були твої труди і прагнення в галасливому безладді життя. Зберігай мир із своєю душею. При всякій омані, яка несподівано торкнулась твоєї долі чи в важкій роботі, чи в розбитих мріях, пам'ятай – це все ж прекрасний світ. І ти в ньому непохитно прагни бути щасливим. І будеш ним!

? до тексту

- ❶ Чому дане звернення названо “Кредо життя”?
- ❷ Чи можете ви дані настанови сприйняти як дороговказ власного життя?
- ❸ Чи можна вважати дане звернення Гімном Оптимізму?
- ❹ Чи можна провести аналогію заключної думки тексту з висловом Козьми Пруткава: “Якщо хочеш бути щасливим, будь ним!”
- ❺ Що би ви могли і хотіли додати до цього тексту?

8. Піко делла Мірандола

3 твору „Промова про гідність людини”

І встановив нарешті кращий Творець, щоб той, кому він не зміг дати нічого власного, мав загальним з іншими все, що було властиве окремим творінням. Тоді погодився Бог з тим, що людина – творіння невизначеного образу, і, поставивши його в центр світу, сказав: „Не даємо тобі, о Адаме, ні певного місця, ні власного образу, ні особливого обов'язку. Щоб і місце, і особа, і обов'язки ти мав за власним бажанням, згідно твоєї волі і твоєму рішення. Образ інших творінь визначений в межах встановлених нами законів. Ти ж, не обмежений ніякими межами, визначаш свій образ за своїм рішенням, у владу якого я тебе представляю. Я ставлю тебе в центрі

світу, щоб звідти тобі було зручніше оглядати все, що є в світі. Я не зробив тебе ні небесним, ні земним, ні смертним, ні безсмертним, щоб ти сам, вільний і славний майстер, сформував себе в образі, якому ти віддаєш перевагу. Ти можеш переродитися в низькі, безрозсудні істоти, але можеш переродитися за велінням своєї душі і у вищі, божественні. ...О, вище і чудове щастя людини, якій дано володіти тим, що побажає, і бути тим, ким хоче!”.

? до тексту

- ❶ У чому вбачає Мірандола незвичність людини в порівнянні з іншими творіннями в світі?
- ❷ Покажіть, як пояснює мислитель незавершеність людської природи.
- ❸ Яким є призначення людини, за Мірандолою?
- ❹ Як пов'язане таке бачення людської природи з загальним духом культури епохи Відродження? Чи відрізняється воно від християнського розуміння людини і чим саме?

9. Ф. Бекон З твору „Новий Органон”

Є чотири види ідолів, (мається на увазі примари, які людське пізнання штовхають на хибний шлях), які обсідають розум людей. Для того, щоб їх вивчати, дамо їм імена. Назвемо перший вигляд ідолами роду, другий — ідолами печери, третій — ідолами площі і четвертий — ідолами театру...

Ідоли роду знаходять підставу в самій природі людини..., бо помилково стверджувати, що відчуття людини є мірою речей. Навпаки, всі сприйняття як відчуття, так і розуму ґрунтуються на аналогії людини, а не аналогії світу. Розум людини уподібнюється кривому дзеркалу, котре домішуючи до природи речей свою природу, відображає речі у викривленому і спотвореному вигляді.

Ідоли печери є хибними поглядами окремої людини. Адже у кожного крім помилок, властивих роду людському, є своя особлива печера, яка послаблює і спотворює світло природи. Відбувається це чи від особливих природжених властивостей кожного, чи від виховання і бесід з іншими, чи від читання книг і від авторитетів, перед якими хто схиляється, чи внаслідок різниці у враженнях, залежній від того, чи отримують їх душі упереджені і схильні або ж душі холоднокровні і спокійні, чи із інших причин... От чому Геракліт правильно сказав, що люди шукають знань в малих світах, а не у великому, або загалом, світі.

Існують ще ідоли, які виникають внаслідок взаємопов'язаності і об'єднання людей. Цих ідолів ми називаємо, маючи на увазі їх спілкування, що породжує, і співтовариство людей, ідолами площі, люди об'єднуються мовою. Слова ж встановлюються відповідно до розуміння натовпу. Тому погане і безглузде встановлення слів дивним чином облягають розум.

Визначення і роз'яснення, якими звикли озброюватися і охороняти себе вчені люди, жодним чином не допомагають справі. Слова прямо змушують розум, змішують все і ведуть до порожніх і незліченних суперечок і тлумачень.

Існують, нарешті, ідоли, які вселилися в душі людей з різних догматів філософії, а також через хибні закони доведення. Їх ми називаємо ідолами театру, бо ми вважаємо, що, скільки є прийнятих чи винайдених філософських систем, стільки поставлено і зіграно комедій, що представляють вигадані і штучні світи... При цьому ми розуміємо тут не тільки загальні філософські вчення, але і численні начала та аксіоми наук, які отримали силу внаслідок переказу, віри і безтурботності...

? до тексту

- ❶ Що є основною причиною існування ідолів роду? З ким з античних філософів сперечається Бекон, заперечуючи, що людина є мірою всіх речей? Чи погоджуєтеся ви з думкою Бекона, що людина розуміє світ за аналогією з собою?
- ❷ Як породжуються ідоли печери? Яким чином, на вашу думку, їх можна подолати?
- ❸ Яка причина ідолів площі? Чому саме ці ідоли стали предметом дослідження в ХХ столітті, зокрема – в неопозитивізмі, деякі представники якого стали називати Бекона своїм попередником?
- ❹ Що було ідолами театру за часів Бекона? Що сьогодні стало такими ідолами?

10. Ф. Бекон

З твору „Про людську природу”

Природа в людині часто прихована, іноді є пригнічена, але рідко є винищена. Примус примушує природу жорстоко мстити за себе, повчання дещо упокорюють її пориви, але тільки звичка може її переробити і підкорити.

Хто прагне перемогти в собі природу, хай не ставить ні надмірно важких, ні дуже легких задач, бо в першому випадку буде пригнічений

частими невдачами, а в другому – дуже мало зробити успіхів, хоча перемагати буде часто.

Де природа могутня і перемога, отже, важка, першим кроком до неї повинно бути вміння вчасно приборкати свій порив: так, деякі, бажаючи остудити гнів, повторюють про себе азбуку; потім слід обмежити: так, відчучуючись від вина, переходять від заздравних кубків до одного ковтка за їжею; а там і зовсім залишають свою звичку.

Може стати в пригоді і старе правило: гнути природу в протилежну сторону, щоб тим самим випрямити; але це лише тоді, зрозуміло, коли протилежна крайність не буде вадою.

Хай ніхто не примушує себе до чогось безперервно, але дає собі передихнути. Бо вона дозволяє набратися сил для нових спроб; а, крім того, якщо людина, не утвердившись ще в нових правилах, безупинно себе вправляє, вона у згоді з хорошими вправляє і погані властивості, укріплюючи в собі до них звичку; і допомогти тут можна лише своєчасним перепочинком. І хай ніхто не вірить цілком перемозі над своєю природою, бо природа може довгий час не давати про себе знати і знов ожити при нагоді або спокусі.

Природу людини легше всього знайти в самоті, бо тут вона скидає все показне; в пориві пристрасті, бо тоді забуває вона свої правила; а також в нових обставинах, бо тут покидає її сила звички.

Щасливі ті, чия природа знаходиться у згоді з їх заняттями... Займаючись науками, хай людина призначає години тому, до чого себе примушує; а для того, що згідно з її природою, хай не піклується відводити особливий час, бо думки її й самі до цього звертатимуться, наскільки дозволять інші справи і заняття.

У кожній людині природа сходить або злаками, або смітною травою; хай же вона своєчасно поливає перші і винищує другу.

? до тексту

- ❶** Визначте коротко основну ідею даного уривка.
- ❷** Що саме розуміє Бекон під природою людини?
- ❸** Чи можна, на думку Бекона, змінити природу людини?
- ❹** У яких випадках набуті навички втрачаються, і природа людини знову виявляє себе?
- ❺** Як визначає Бекон задачу людини в роботі над своєю природою? Які способи її зміни він окреслює?
- ❻** У яких випадках, вважає Бекон, людина буває щасливою?

11. Р. Декарта

З твору „Роздуми про метод для хорошого спрямування розуму і відшукування істини в науках”

В молоді роки, я вивчав дещо з області філософії — логіку, а з математичних — геометричний аналіз і алгебру — це три мистецтва, або науки, які, здавалося б, повинні дати дещо для здійснення мого наміру. Але, вивчаючи їх, я помітив, що в логіці її силогізми і велика частина інших її повчань швидше допомагають пояснювати іншим те, що нам відомо, або навіть, як в мистецтві Луллія, нетямующо міркувати про те, чого не знаєш, замість того, щоб вивчати це. І хоча логіка дійсно містить багато дуже правильних і хороших повчань, до них, проте, домішено стільки інших — або шкідливих, або не потрібних, — що відділити їх майже так само важко, як роздивитися Діану або Мінерву в необробленій глибі мармуру... Подібно тому, як велика кількість законів часто служать виправданням для вад — чому державний порядок набагато кращий, коли законів мало, але вони строго дотримуються, — і як замість великої кількості правил, створюючих логіку, я визнав достатнім тверде і непохитне дотримання чотирьох наступних.

Перше — ніколи не приймати за істинне нічого, що я не пізнав би таким з очевидністю, інакше кажучи, пильно уникаючи поспішності та упередженості і включати в свої думки тільки те, що представляється моему розуму так ясно і так виразно, що не дає мені ніякого приводу ставити їх під сумнів.

Друге — ділити кожен з досліджуваної мною проблеми на стільки частин, скільки це можливо і потрібно для кращого їх подолання.

Третє — дотримуватися певного порядку мислення, починаючи з предметів найпростіших і найбільш легко пізнаваних і сходити поступово до пізнання найскладнішого, припускаючи порядок навіть і там, де об'єкти мислення зовсім не є дані в їх природному зв'язку.

І останнє — складати завжди переліки такі повні і огляди такі загальні, щоб була впевненість у відсутності упушень.

? до тексту

- ❶ Чому Р. Декарт вважає раціональне пізнання більш точним, аніж чуттєве?
- ❷ Чи можна дедуктивний метод вважати строго науковим методом?
- ❸ Яка кінцева мета пізнання у відповідності з раціоналістичним картезіанським методом?
- ❹ Які саме правила методу формулює Декарт?

12. Ж.-Ж. Руссо

З твору „Розміркування з питання: Чи сприяє відродження наук та мистецтв покращенню звичаїв?”

Роздумуючи про вдачі, не можна не пригадати із задоволенням про простоту звичаїв старовини. Це дивний берег, прикрашений лише руками самої природи, до якого звертаються невпинно наші погляди і від якого, до нашої скорботи, ми вже далекі. Коли люди, будучи безневинні і добрі, хотіли, щоб боги були свідками їх вчинків, вони жили з ними під одним дахом в своїх бідних хатинах, але незабаром зло проникло в їхні серця, і вони побажали звільнитися від цих незручних свідків і видалити їх в розкішні храми. [...]

Як би не захоплювалися ви людським суспільством, все ж таки залишається безперечною істиною, – що воно неминуче примушує людей ненавидіти один одного, приводить в зіткнення їх інтереси і примушує їх надавати один одному примарні послуги і заподіювати на ділі всілякі нещастя. [...]

Прогрес роду людського неухильно віддаляє його від первісного стану; чим більше нових знань ми придбаємо, тим сильніше перегорджуємо собі шлях до досягнення найважливішого.

? до тексту

- ❶ Яку відповідь дає Руссо на основне питання свого твору?
- ❷ Якою є природа людини, за Руссо?
- ❸ Чи жили люди колись поза межами культури і суспільства, чи „природна людина” Руссо є міфом, вимислом?
- ❹ Як ви оцінюєте відоме гасло Руссо : „Назад до природи!”?

13. Ж.Ж. Руссо

З твору „Роздуми про походження та обґрунтування нерівності між людьми”

Я бачу в людському роді два види нерівності: один, який я називаю фізичним, тому що він встановлений природою і полягає в різниці за віком, здоров'ям, тілесними силами і розумовими або духовними якостями; другий, який можна назвати умовною нерівністю або політичною, тому що він встановлюється або, в крайній мірі, утверджується зі згоди людей. Це останнє містить різні привілеї, якими деякі користують за рахунок інших: як те, що вони більш багаті, більш поважні, більш могутні, ніж інші. Або навіть заставляють їх собі коритися. [...]

До тих пір поки люди задовольнялись своїми убогими хатинами, поки вони обмежувались тим, що шили собі одяг із тваринних шкір за допомогою дерев'яних шипів або риб'ячих кісток ..., поки вони були зайняті лише такою працею, котра під силу лише одній людині, і тільки такими промислами, котрі не потребували участі багатьох рук, вони жили вільніше, здоровіше, добріше і щасливіше, наскільки вони могли бути такими за своєю природою, і продовжували у відносинах між собою насолоджувалися всіма радощами спілкування, не порушуючи їх незалежність. [...]

При такому порядку речей рівність могла б зберегтися, якщо б люди володіли однаковими здатностями і якщо б, наприклад, використання заліза і вживання продуктів харчування постійно перебувало в точній рівновазі. Але відповідність, нічим не підтримувана, була швидко порушена: найсильніший виробляв своєю працею більше, ніж інший, найпрудкіший отримував більше вигоди від своєї роботи, найвигадливіший знаходив способи скоротити затрати на працю, хлібороб міг більше потребу в залізі, ніж коваль в хлібі, і при однаковій витраті праці один заробляв багато, а інший ледве існував. Так непомітно віднаходить своє зростаюче значення природна нерівність поряд зі встановленою нерівністю у різниці між людьми, поглиблюючись в силу різних зовнішніх обставин, стають більш відчутними, більш постійними у своїх проявах і починають в тій же мірі впливати на долі окремих осіб. [...]

Із вище сказаного випливає, що нерівність, майже ніщо в природному стані, посилюється і росте завдяки розвитку наших можливостей і успіхів людського розуму і стає врешті стійкою і узаконеною в результаті встановлення власності і законів. Звідси також випливає, що нерівність особистостей введена тільки одним позитивним правом, вступає в протиріччя, кожен раз природним, коли цей вид нерівності не об'єднується в такому ж відношенні з нерівністю фізичною. Нерівність ця досить зрозуміло показує, що ми повинні думати в цьому відношенні про той вид нерівності, котрий панує серед всіх цивілізованих народів ... – щоб дитя керувало старим, дурень керував людиною мудрою і щоб горстка людей купалася в багатстві, тоді як голодна маса позбавлена необхідного.

? до тексту

- ❶ В чому, на думку Ж.Ж. Руссо, полягає двояка нерівність в людському роді?
- ❷ Що є основною причиною нерівності?
- ❸ Яким чином природна нерівність впливає на виникнення соціально-економічної нерівності?
- ❹ Чи погоджуєтесь ви із думкою Руссо, що джерелом більшості соціальних проблем суспільства є соціально-економічна і політична нерівність?

14. І. Кант

3 твору „ Логіка. Посібник до лекцій”

Отже, філософія є система філософських знань, або раціональних знань з поняття. Таке *шкільне розуміння* цієї науки. За *світовим* же розумінням (Weltbegriff) вона є наука про останні цілі людського розуму. Це високе поняття надає філософії *гідність*, тобто абсолютну цінність. І дійсно, вона є те, що одне тільки і має внутрішню *цінність* і вперше додає цінність всім іншим знанням.

Адже завжди питають врешті-решт, чому служить, філософування і його кінцева мета – сама філософія, що розглядається згідно з *шкільним поняттям*.

В цьому схоластичному значенні слова філософія має на увазі лише *уміння*, в значенні ж її світового розуміння — *корисність*. В першому значенні вона є, отже, *вчення про уміння*; в останньому — *вчення про мудрість, законодавиця розуму*, і тому філософ — не віртуоз розуму, але законодавець.

Віртуоз розуму, або, як його називає *Сократ*, — *філодокс*, прагне тільки до спекулятивного знання, не звертаючи уваги на те, наскільки сприяє це знання останнім цілям людського розуму: він дає правила застосування розуму для всіляких довільних цілей. Практичний філософ — наставник мудрості навчанням і справою – є філософ у власному значенні. Бо філософія є ідея досконалої мудрості, яка вказує нам останні цілі людського розуму.

До філософії за шкільним поняттям відносяться дві речі: *по-перше*, достатній запас раціональних знань; *по-друге*, систематичний зв'язок цих знань, або з'єднання їх в ідеї цілого.

Філософія не тільки допускає такий строго систематичний зв'язок, але й є єдиною наукою, яка має систематичний зв'язок у власному значенні і надає всім іншим наукам систематичну єдність.

Що ж до філософії за світовим поняттям (in sensu cosmico), то її можна назвати також *наукою про вищу максиму застосування нашого розуму*, оскільки під максимою розуміємо внутрішній принцип вибору між різними цілями.

Тому що і в останньому значенні філософія є наукою про відношення будь-якого знання і будь-якого застосування розуму до кінцевої мети людського розуму, якій, як вищій, підлегли всі інші цілі і в якій вони повинні утворити єдність.

Сферу філософії в цьому всесвітньо-громадянському значенні можна підвести під наступні запитання:

1. Що я можу знати?

2. Що я повинен робити?
3. На що я смію сподіватися?
4. Що таке людина?

На перше питання відповідає *метафізика*, на друге – *мораль*, на третє – *релігія* і на четверте — *антропологія*. Але по суті все це можна було б звести до антропології, бо три перші питання відносяться до останнього.

Отже, філософ повинен визначити:

1. джерела людського знання;
2. обсяг можливого і корисного застосування всякого знання і, нарешті,
3. межі розуму.

Останнє є найпотрібніше, але також – хай не засмучується філодокс – і найважче.

Філософу потрібні головним чином дві речі: 1) культура таланту і уміння, щоб застосовувати їх до всіляких цілей; 2) навик в застосуванні того або іншого засобу до яких-небудь цілей. Те і інше повинно поєднуватися, бо без знань ніколи не можна стати філософом, але також і одні знання ніколи не створюють філософів, якщо доцільний зв'язок всіх знань і навиків не утворює єдності і не виникає усвідомлення відповідності цієї єдності вищим цілям людського розуму.

Взагалі не можна називати філософом того, хто не може філософствувати. Філософствувати ж можна навчитися лише завдяки вправам і самостійному застосуванню розуму.

Та і як, власне, можна навчитися філософії? – Будь-який філософський мислитель буде своєю власною будівлю (*Werk*), так би мовити, на розвалинах попереднього, але і вона ніколи не досягає такого стану, щоб стати міцною у всіх своїх частинах. Тому філософію не можна вивчати вже із тієї причини, що такої ще *не існує*. Але якщо навіть і припустити, що така дійсно є, *то* все-таки жоден з тих, хто її хоча і вивчив, не міг би сказати про себе, що він філософ, тому що його знання філософії завжди було б лише суб'єктивно-історичним.

... Хто хоче навчитися філософствувати, той всі системи філософії повинен розглядати лише як *історію застосування* розуму і як об'єкт для вправлення свого філософського таланту.

Отже, істинний філософ як самостійний мислитель повинен застосовувати свій розум вільно і оригінально, а не рабськи наслідувально. Але він не повинен також застосовувати свій розум *діалектично*, направляючи його лише на те, щоб повідомити знанням *видимість істини і мудрості*. Останнє є заняття одних *софістів* і абсолютно несумісне з гідністю філософа як знавця і вчителя мудрості.

Тому що наука має внутрішню істинну цінність лише як *орган мудрості*. Але в такій якості вона також необхідна для мудрості, так що

можна стверджувати: мудрість без науки є лише тінь досконалості, якої нам ніколи не досягти.

Того, хто ненавидить науку заради любові до однієї мудрості, називають *місологом*. Місологія звичайно виникає за відсутності наукових знань і неодмінно пов'язаної з цим свого роду пихатості. Іноді ж в помилку місології впадають і ті, які спочатку з великою старанністю і успіхом віддавалися наукам, але врешті-решт у всіх її знаннях не знайшли ніякого задоволення.

Філософія є єдина наука, яка здатна дати нам це внутрішнє задоволення, бо вона ніби замикає науковий круг, і завдяки їй науки вперше тільки і одержують порядок і зв'язок.

Отже, для навиків до самостійного мислення або філософствування нам слід звернути увагу більше на методи нашого застосування розуму, ніж на самі положення, до яких ми прийшли за допомогою цих методів.

? до тексту

- ❶ Що відрізняє, за Кантом, шкільне (схоластичне) визначення філософії від визначення за “світовим поняттям”?
- ❷ Яким є кантівське розуміння філософії?
- ❸ Якими є, на думку Канта, істинні філософи?
- ❹ Які питання, за Кантом, складають сферу філософії? Яке з них є основним?
- ❺ Щоб бути філософом, недостатньо, за Кантом, мати певні знання, але – головне – потрібно вміти філософствувати. Поясніть це. Що означає “вміти філософствувати”?
- ❻ Справжній філософ, за Кантом, не повинен бути ні догматиком, ні софістом. Знайдіть в тексті міркування філософа з цього приводу і поясніть їх.

15. Г. Гегель

3 фрагменту “Про карткову гру”

Пристрасть до карт – характерна риса нашого часу. Розсуд і пристрасть – ті властивості душі, які беруть в цьому дієву участь. Гравець пізнає правила і постійно застосовує їх за допомогою здатності судження. Саме тому люди, котрі мають глибокий розум і блискучу уяву, часто є поганими гравцями – і не просто тому, що гра їх не цікавить, а тому, що їх здатність судження не настільки натренована у застосуванні правил у повсякденному житті. Що головним чином надає грі цікавість, так це пристрасть. Для холоднокровного гравця, який позбавлений до того ж прагнення нажитися,

гра в карти має сенс головним чином зі сторони розсуду і здатності судження – як вправління цих здібностей. Проте крім того, не враховуючи жадоби наживи, тут діє ще і гра пристрастей, що коливаються між страхом і надією, котру взагалі збуджує гра в карти: стан духу, несумісний з душевним спокоєм, котрий характерний для більш піднесеного умонастрою – того самого, котрим дихають всі діяння стародавніх греків і котре зберігається в найсміливіших підйомах пристрастей до тих пір, поки людина залишається людиною, а не іграшкою демонічних сил... В цьому потягу пристрастей, так само як і в діяльності розсуду, що виявляє тут себе, ... немає ні грана розуму.

? до тексту

- ❶ Хто, на вашу думку, діє завжди за правилами, за однозначною схемою (що і виявляється при грі в карти) – людина з глибоким, творчим розумом чи з розумом непродуктивним, шаблонним?
- ❷ Гегель розрізняє тут розсуд, або здатність судження (як мислення метафізичне, що діє виключно за правилами формальної логіки) і розум (мислення творче, гнучке, що користується діалектичною логікою). Поясніть, як ви розумієте метафізичний і діалектичний способи мислення?
- ❸ Чи сумісна атмосфера карткової гри з душевним станом справжнього філософа? А який саме стан душі характеризує мудреця (згадайте філософів елліністичного періоду античності)?

16. Г. Гегель

Із статті „Хто мислить абстрактно?“

Суспільство... з одного боку, зневажає абстрактне мислення, не відчуваючи докорів сумління, а з іншого – все ж має до нього в душі певну пошану, як до чогось піднесеного... [...]

... Хто мислить абстрактно? – Неграмотна людина, а зовсім не та, яка освічена. У пристойному суспільстві не мислять абстрактно тому, що це занадто просто, занадто неблагородно (неблагородно не в значенні приналежності до нижчого стану), і зовсім не з марнославного бажання задирати ніс перед тим, чого самі не вміють робити, а з причини пустоти цього заняття.

Пошана до абстрактного мислення, що має силу забобону, вкорінена настільки глибоко, що ті, в кого тонкий нюх, задалегідь відчують тут сатиру або іронію... [...]

Задля обґрунтування своєї думки я наведу лише декілька прикладів, з яких кожен зможе перекоонатися, що так воно і є.

Ведуть на страту вбивцю. Для натовпу він злочинець – і годі... Знавець же людської душі розгляне хід подій, які сформували злочинця, виявить в його житті, в його вихованні вплив поганих відносин між його батьком і матір'ю, побачить, що колись цей чоловік був покараний за якусь незначну провину з надмірною суворістю, яка розлютила його проти громадянського порядку, примусила до супротиву, який і привів до того, що злочин став для нього єдиним способом самозбереження. [...]

...”Мислити абстрактно” – бачити у вбивці тільки одне абстрактне – що він вбивця і найменуванням цієї якості знищувати в ньому все інше, що складає людську істоту.

... – Гей, стара, ти торгуєш тухлими яйцями? – каже жінка торговці. – Що? – кричить та. – Мої яйці тухлі! Сама тухла! Ти мені смієш говорити таке про мій товар! Ти! Чи не твого батька воші в рові заїли, чи не твоя мати з французами крутила, чи не твоя бабця здохла в притулку! Дивись, ціле простирadlo на хустину перевела! Знаємо, ми звідки ці шмотки та шляпки! Якщо би не офіцери, то не вихвалитися тобі в нарядах! Порядні-то за своїм домом пильнують, а таким саме місце в каталажці. Дірки би на панчохах позашивала! – Коротко кажучи, вона і краплини доброго в образниці не помічає. Вона мислить абстрактно та й годі! Від шляпки до панчіх, з голови до п'ят, разом з її батько і всією родиною – підводить виключно під той злочин, що та вважала, що її яйці є тухлими. Все забарвлюється в її голові в колір тих яєць, тоді як ті офіцери, про котрих вона згадувала, – якщо вони, звичайно, дійсно мають до того якась відношення, що досить сумнівно, – напевно помітили в цій жінці зовсім інші деталі.

? до тексту

- ❶ Отже, що ж означає “мислити абстрактно”? Яка ваша відповідь?
- ❷ Для Гегель мислити абстрактно – мислити метафізично, конкретно – діалектично. Поясніть це.
- ❸ Який основний закон діалектики лежить в основі саме конкретного, а не абстрактного підходу?
- ❹ Поясніть ті приклади, ті життєві ситуації, за допомогою яких Гегель ілюструє своє ставлення до абстрактного мислення.

17. Г. Гегель З твору „Лекції з історії філософії”

Коли ми говоримо про людський дух, що він володіє свободою, тоді розсуд дає інше визначення, в даному випадку – необхідність. „Якщо дух

вільний, то він не підлеглий необхідності; і, навпаки, якщо воля і думка визначаються необхідністю, то він невільний; одне, як кажуть, виключає інше”. Тут різне приймається як те, що виключає одне одного, а не як те, що створює конкретне; але істинне, дух – конкретний, і його визначеннями є і свобода, і необхідність. Таким чином, істинне розуміння полягає в тому, що дух вільний в своїй необхідності і лише в ній знаходить свою свободу, так само як і, навпаки, його необхідність ґрунтується лише на його свободі... Але свобода може також бути абстрактною свободою без необхідності; ця хибна свобода є свавілля, і вона є саме тому протилежність собі самій, несвідома зв’язаність, порожня думка про свободу, лише формальна свобода.

? до тексту

- ❶ Для Гегеля розсуд – метафізичний тип мислення. Яким є метафізичний підхід до проблеми свободи і необхідності?
- ❷ Як розглядається ця проблема з діалектичної позиції? Чому свобода не може бути без необхідності? Наведіть приклади, які підтверджують це.
- ❸ Що таке абстрактна, формальна свобода?
- ❹ Як Гегель визначає абстрактну свободу? Чому абстрактна свобода протилежна істинній, реальній свободі? Проілюструйте це прикладами.

18. Л.Фейєрбах

3 твору „Антропологічний матеріалізм”

...Мое вчення чи погляд можуть бути тому виражені у двох словах: природа і людина. На мою думку, істота, що передує людині, це істота, що є причиною або основою людини, якій вона зобов’язана своїм походженням та існуванням, є і називається не Бог — містичне, невизначене, багатозначне слово, а природа — слово й істота ясне, почуттєве, недвозначне. Істота ж, у якому природа робиться особистістю, свідомою, розумною істотою, є і називається в мене — людина. Несвідома суть природи є, на мій погляд, істотою вічною, котра не має походження, перша істота, але перша за часом, а не за рангом, фізично, але не морально перша істота; свідомо, людська істота є другою за часом свого виникнення, але за рангом першою істотою.

Людина, особливо релігійна людина, є мірилом всіх речей, будь-якої реальності.

Людина ніколи не може звільнитися від своєї справжньої сутності. Вона може уявити себе за допомогою фантазії істотою іншого, вищого роду, але не може абстрагувати себе від свого роду, від своєї сутності;

визначення сутності, якими вона наділяє цих інших індивідів, черпаються нею зі своєї власної сутності, і в її визначеннях відбивається й об'єктивізується вона сама.

Внутрішнє життя людини тісно пов'язане з її родом, з її сутністю. Людина мислить, тобто розмовляє, говорить сама з собою. Тварина не може відправляти функції роду без іншого індивіда, а людина відправляє функції мислення і слова — тому що мислення і слово суть дійсні функції роду — без допомоги іншого. Людина одночасно і „Я” і „Ти”; вона може стати на місце іншого саме тому, що об'єктом її свідомості служить не тільки її індивідуальність, але і її рід, її сутність.

Досконала людина має силу мислення, силу волі і силу почуттів. Сила мислення є світлом пізнання, сила волі — енергія характеру, сила почуття — любов. Розум, любов і сила волі — це досконалості. У волі, мисленні і почутті полягає вища, абсолютна сутність людини, як такої і ціль її існування. Людина існує, щоб пізнавати, любити і хотіти. Але яка мета розуму? — Розум. Любові? — Любов. Волі? — Воля волі. Ми пізнаємо, щоб пізнавати, любимо, щоб любити, хочемо, щоб хотіти, тобто бути вільними. Справжня істота є істотою мислячою, люблячою, наділеною волею.

Істина — не в мисленні і не в знанні, як такому. У повноті людського життя й істоти.

Окрема людина, як щось відособлене, не вкладає людської сутності в собі ні як в істоті моральній, ні як у мислячій. Людська сутність у наявності тільки в спілкуванні, у єдності людини з людиною...

Усамітненість є кінцем і обмеженістю, спілкування є воля і нескінченність. Людина для себе є людиною в звичайному змісті; людина в спілкуванні з людиною, єдність Я і Ти є бог.

Нова філософія корениться в істинності любові, істинності почуття. У любові, взагалі в почутті, усяка людина пізнає істинність нової філософії. Нова філософія у відношенні до своїх основ є не що інше, як сутність почуття, зведене до свідомості; вона тільки підтверджує в розумі за допомогою розуму те, що сповідує серцем кожна людина; вона є зведене до розуму серце. Серцю не потрібні абстрактні, метафізичні і теологічні об'єкти, йому потрібні справжні, почуттєві об'єкти й істоти.

...Моральність є не що інше, як щира, досконала здорова природа людини: помилка, гріх — не що інше, як перекручування, недосконалість, протиріччя правилу, часто дійсний виродок людської природи. Істинно моральна людина моральна не за обов'язком, не в силу волі — це було би створення моральності з нічого, — вона моральна за природою. Хоча вона і моральна за допомогою волі, але воля не підстава, не джерело її моральності. Воля — це тільки підмайстер, а не майстер моральності;

тільки акушер, а не батько чесноти; тільки спадкоємець, а не предок моральної природи; коротше, не перша і не первісна, що не створює сутність моралі.

У дійсності мораль індивідуума, мислимого як існуючого самого по собі — це порожня фікція. Там, де поза Я немає ніякого Ти, немає іншої людини, там немає і мови про мораль; тільки суспільна людина є людиною. Я є Я тільки за допомогою тебе і з тобою. Я усвідомлю себе самого тільки тому, що ти протистоїш моїй свідомості як очевидне і відчутне Я, як інша людина. Чи знаю Я, що я чоловік і що таке чоловік, якщо мені не протистоїть жінка? Я усвідомлю себе самого — це значить, що насамперед іншого я усвідомлю, що я чоловік, якщо я дійсно чоловік.

Протилежності людей у відношенні до моралі можуть бути зведені до двох: прагнення на щастя, чи себелюбність, і заперечення себелюбності, самозаперечення, хоча б вони в різні часи й у різних людей і були різні.

Я розумію під егоїзмом егоїзм необхідний, неминучий, не моральний, як я вже сказав, а метафізичний, тобто егоїзм, що ґрунтується на суті людини без його відома і волі, той егоїзм, без якого людина не може жити: тому що для того, щоб жити, я повинен постійно привласнювати собі те, що мені корисно, і відсторонювати те, що мені вороже і шкідливе, той егоїзм, що корениться в самому організмі, у засвоєнні засвоєваної матерії й у скиданні незасвоєваної. Я розумію під егоїзмом любов людини до самої себе, тобто любов до людської істоти, ту любов, що є імпульсом до задоволення і розвитку всіх тих потягів і нахилів, без задоволення і розвитку яких людина не є дійсною, досконалою людиною і не може нею бути; я розумію під егоїзмом любов індивідуума до себе подібних індивідуумів, — тому що я без них, що я без любові до істот, мені подібних? — любов індивідуума до самого себе лише остільки, оскільки всяка любов до предмета, до істоти є побічно любов'ю до самого себе, тому що я можу любити лише те, що відповідає моєму ідеалові, моєму почуттю, моїй істоті.

Якщо ви хочете поліпшити людей, то зробіть їх щасливими, якщо ж ви хочете зробити їх щасливими, то ідіть до джерел всякого щастя, усіх радощів — до почуттів.

? до тексту

- ❶** Яку філософську позицію відстоює Л.Фейєрбах?
- ❷** Як філософ розкриває сутність людини?
- ❸** Який принцип Фейєрбах вводить у своїй філософії?
- ❹** Який шлях до пізнання істини пропонує філософ?

19. Г.С. Сковорода

„Розмова, названа алфавіт, або буквар миру”. „Дружня розмова про душевний мир”

Моя розмова стосується лише людинолюбних душ, чесних станів і благословенних видів промислів, які не суперечать Божому й людському законові, а складають плодоносні церкви, ясніше кажучи, суспільства сад, як окремі частини складають годинниковий механізм. Він тоді злагідно може йти, коли кожна людина не лише добра, а й споріднену собі, розлиту по всьому складу діла, сповняє роботу. Це і є бути щасливим, пізнати себе чи свою природу, взятися за своє споріднене діло і бути з ним у злагоді із загальною потребою. Так потреба – це благодійство і послуга. Не дивно, що в стародавніх римлян, як потреба, так і благодійство означалося словом officium. Найдобріша душа тим неспокійніша та нещасніша, чим більшу посаду вона займає, але до неї не народжена. Та й як їй не бути нещасною, коли загубила той скарб, що дорожчий за все на світі: „Веселощі серця – життя для людини, і радість мужа – це довгоденність” (Сирах). Як же не згубити, коли замість добрих послуг лише ображає друзів та родичів, близьких та далеких, співвітчизників та іноземців? Як не ображати, коли вона суспільству приносить шкоду? Як не зашкодити, коли погано виконувати обов’язки? Як не буде погано, коли немає завзятості й невтомної праці? Звідки ж з’явиться працелюбність, коли немає бажання і старанності? Де ж візьметься бажання без природи? Природа всьому початкова причина і рушійна сила. Вона і є матір’ю бажання. Бажання ж – започаткування, схильність і рух. Бажання, за приказкою, сильніше неволі. Воно прагне до праці і радіє з неї, як із свого сина. Праця – живий і невсипущий рух усієї машини, доки не довершиться справа, що сплітає творцеві вінець радості. Коротко кажучи, природа наснажує до діла і зміцнює до праці, роблячи її солодкою.

? до тексту

- ❶ Як розуміє Г. Сковорода відчуття щастя?
- ❷ Що таке “сродна праця”?
- ❸ Яким чином людина може віднайти свою “сродну працю”?
- ❹ Яку роль відіграє в житті людей природа та бажання творчої реалізації?

20. П. Юркевича

З твору „Серце та його значення

у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого”

„Нарешті, серце є осереддя моральнісного життя людини. У серці поєднуються всі моральнісні стани людини, від щонайвищої таємничої любові до Бога, яка волає: Бог — скеля серця мого й моя доля навіки (Пс. 73, 26), до тієї зарозумілості, яка, обожнюючи себе, ставить своє серце нарівні з серцем Божим і каже: Я Бог (Єз. 28, 2). З огляду на різні моральнісні недуги серце робиться запаморочливим (Рим. 1, 21), затужавілим (Іс. 6, 10), твердим (Іс. 63, 17), камінним (Єз. 11, 19), нелюдським, звіриним (Дан. 4, 13). Є серце люте (Єр. 16, 12), серце суєтне (Пс. 5, 10), серце нерозумне (Рим. 1,21). Серце є вихідне місце всього доброго та злого у словах, думках і вчинках людини, є добрий чи злий скарб людини: добра людина із доброї скарбниці серця добре виносить, а лиха із лихої виносить лихе (Лк. 6, 45). Серце є таблиця, на якій написаний природний моральнісний закон; тому погани виявляють діло Закону, написане в серцях своїх (Рим. 2, 15). На цій самій таблиці пишеться й закон благодійний: "Слухай же ти, Мій народе, — волає Господь, — бо буду ось Я говорити Ізраїлеві, і буду свідчити на тебе: Бог, Бог твій Я" (Пс. 50, 7), на їхньому серці його напишу (закон благодійний) (Єр. 31, 33). Тому слово Боже посіяне в серці (Мі. 13, 19); сумління має своє опертя в серці (Євр. 10, 23); Христос через віру замешкав у наших серцях (Ес. 3, 17); також назнаменував нас, і в наші серця дав завдаток Духа (2 Кор. 1, 22). І нехай мир Божий панує у ваших серцях (Кол. 3, 15); бо любов Бога вилася в наші серця Святим Духом, даним нам (Рим. 5, 5). Благодійне світло Бога у серцях наших засяяло (2 Кор. 4, 6). Проте з іншого боку грішникові диявол укинув у серце лихі наміри (ів. 13, 2), сатана його серце наповнив лихими задумами (Дії. 5, 3). До неуважних слухачів слова Божого зараз приходиться сатана, і забирає слово, посіяне в серцях їх (Мр. 4, 15).

Як осереддя всього тілесного й багатоманітного духовного життя людини, серце називається джерелом життя або витокami життя: над усе, що лише стережеться, серце своє.”

? до тексту

- ❶ В якому значенні говорить Юркевич у своїй праці про серце?
- ❷ Яку роль в духовному житті людини відіграє серце?
- ❸ Які взаємодії розуму та серця, згідно вчення П. Юркевича, проходять в області моралі ?

- ④ Сердечність, на думку П. Юркевича, закладена в самій основі християнства. Поясніть, чи погоджуєтесь Ви з думкою філософа, подайте своє розуміння християнської любові, ставлення до ближнього?

21. Ф. Ніцше

3 твору „Жадання влади”

Християнство аж ніяк не слід оздоблювати і прикрашати: воно стало смертельним ворогом цій вищій людині, засудило всі її провідні інстинкти і виділило з них зло і злих; сильна людина – це зразок негідника, „прокляте породження”. Християнство стало на бік усіх недолугих, нищих і безпорадних, створило ідеал, який суперечив потужним інстинктам виживання, загибло навіть розум духовно сильніших натур, оголосивши гріховними і облудними найвищі духовні вартості й прозвавши їх спокусами.

Християнство називають релігією співчуття. Співчуття є протилежністю палких поривань, які посилюють життєве завзяття: воно пригнічує. Коли є співчуття, втрачається сила. Співчуття ще дуже виснажує силу, вже підірвану життєвими стражданнями. [...] Придивившись до школи, якої завдає співчуття, і до втрат, яких зазнає людина, ми ще виразніше побачимо його ворожий життєвий характер. Співчуття цілком перекреслює закон розвитку, – отже, закон добору. Воно підтримує те, що вже хилиться до загибелі, боронить приречених і неспроможних і завдяки надміру безпорадних і безталанних, яким дозволяє жити, саме життя робить похмурим і непевним.

Християнське розуміння бога, – бог як покровитель недужих, як павук, як дух, – одне з найогидніших уявлень про бога, які будь-коли створили на землі; воно, мабуть, є навіть найнижчою точкою висхідної лінії розвитку різних уявлень про бога. Бог виродився і замість пояснювати й незмінно потверджувати життя, почав його заперечувати! Слово „бог” оголошує війну життю, природі і потягу до життя!

[...] Найбільший отруйний засів християнства – це гасло „загальної рівноправності”: християнство знищило всілякі бар'єри і повагу між людьми, – отже, розбуркавши найнищі інстинкти, проголосило війну на смерть і життя всякому зростанню і розвитку культури; зі ressentiment простолоду воно викувало найстрашнішу зброю проти нас, проти всього шляхетного, великодушного і радісного, проти нашого щастя на землі...

Не давайте одурити себе: люди визначного духу завжди скептики. Заратустра – скептик. Свобода і сила могутнього й надмогутнього духу вступає в скепсисі. Люди, що мають переконання, аж ніяк не можуть визначати вартість, – отже, на них і зважати не треба. Адже переконання –

в'язниця. Хто не дивиться навсібіч, той нічого не бачить під ногами: аби могли судити про вартість чи безвартісність, треба струсити собі під ноги сотні переконань, – лишити їх позаду. [...] Дух, що прагне величі або тільки шукає для цього способу, доконечне робиться скептиком. Мати свободу від усіляких переконань притаманне сильним і неупередженим... Надмірні пристрасті, основа й сила їхнього буття, які ще ясніші і деспотичніші, ніж вони самі, впрягають до роботи весь їхній розум, а їх самих сповнюють нерозважності, надають їм сміливості вдаватися навіть до нечесних засобів, а за певних обставин дарують іще й переконання. Переконання – це засіб: людина чимало досягає саме завдяки переконанням. Надмірні пристрасті вживають і споживають переконання, проте їм не коряться, – адже почувають себе панами. І навпаки: необхідність мати віру, спиратися на безумовні „так” і „ні”, своєрідний – даруйте мені на слові – карлейлізм – це потреба слабких. Той, хто вірить, „вірні” будь-якого гатунку доконечне стають несамостійними, і вони вже не можуть бути метою для себе, взагалі не можуть висувати будь-які цілі. „Вірний” собі вже не належить, він може бути лише засобом, його мають використати, йому потрібно, щоб його використали. Найдужче він шанує мораль знеособлення, до неї його схиляє все: власний розум, і досвід, і пиха. Будь-яка віра – це лише прояв знеособлення і самовідчуження. [...]

[...] В пересічних і щастя пересічне: це вправність у чомусь одному, спеціалізація природного інстинкту. І людям могутнього духу аж ніяк не личить вбачати у пересіченості якийсь докір собі. Адже саме вона є першою необхідною умовою утворення винятків, нею зумовлюється висока культура. І коли виняткові люди саме до пересічних ставляться делікатніше, ніж до себе і своєї рівні, то це не просто щира люб'язність, це їхній обов'язок. [...] Кого я найдужче ненавиджу з-поміж усього сучасного бидла? Соціалістичну потлоч, апостолів черні, які заганяють у могилу інстинкти й утіхи робітництва, його сумірне буття і вдоволеність, – вони його роблять заздрісним, навчають помсти. [...] Несправедливість полягає не в нерівності прав, а в зазіханнях на „рівноправність”. [...] Що таке лихо? Але я вже казав: усе що породжене недолугістю, заздрістю, помстою. Анархіст і християнин - одного кореня. [...]

Християнство занапастило нам здобутки античної культури, а згодом занапастило й здобутки культури ісламської. Розтоптали (вже й не кажу якими ногами) дивовижний і, по суті, близький нам іспано-мавританський культурний світ, що, як і Рим, і Греція, розвивав почуття і виховував смак. [...] Навіщо? Бо ж він зародився завдяки шляхетним, чоловічим інстинктам, потверджував життя, та ще й укупі з усією небаченою і вишуканою мавританською пишнотою! Хрестоносці згодом завоювали те, перед чим годилось би простертись у поросі: культуру, проти якої навіть наше

дев'ятнадцяте сторіччя видається вкрай вбогим і „запізнілим”. Щоправда, їм кортіло мати здобич: адже Схід був багатий Але відкиньмо упередженість! Хрестові походи – це просте найогидніше піратство!

Я вже підійшов до кінця і проголошую свій вирок. Я засуджую християнство, я підношу проти християнської церкви найстрашніше з усіх обвинувачень, які будь-коли лунали на землі. Я вважаю його найогиднішим розбещенням, яке лише можна уявити, і примічаю в ньому потяг якомога розбещувати й далі. Християнська церква занапащає все, чого торкнеться: знецінює будь-яку вартість, перетворює правду в брехню, справедливість – у душевну ницість. [...] Гасло „рівності душ перед богом” – цей привід для ганьби усіх нищих людців, ця брехня, що, розлетівшись, немов вибухівка, врешті породила революцію, сучасні ідеї й підготувала падіння всього громадського порядку, – була християнським динамітом. [...]

? до тексту

- ❶ Яким було ставлення Ф. Ніцше до християнства?
- ❷ За якими ознаками розрізняє Ніцше “слабких”, “пересічних” і “сильних”, “вищих” людей?
- ❸ Що для Ніцше було найбільш цінним в античній та ісламській культурі?
- ❹ За що філософ “засуджує” християнство і християнську мораль?
- ❺ Яке ставлення Ніцше до ідеї рівності, рівноправ'я людей? Чим обумовлене таке ставлення?
- ❻ Якими ціннісними орієнтирами керується Ф. Ніцше? Які контраргументи щодо його позиції ви могли би представити?

22. Г.В. Плеханов

З твору „До питання про розвиток моністичного погляду на історію”

Гегель називав *метафізичною* точку зору тих мислителів, – байдуже, ідеалістів або матеріалістів, – які, не уміючи зрозуміти процесу розвитку явищ, мимоволі представляють їх собі й іншим як застигли, незв'язні, нездібні перейти одне в інше. Цій точці зору він протиставив *діалектику*, яка вивчає явища саме в їх розвитку і, отже, в їх взаємному зв'язку.

За Гегелем, діалектика є принцип будь-якого життя. Людина смертна говоримо ми, розглядаючи смерть, як щось, що корениться в зовнішніх обставинах і абсолютно чуже природі живої людини. Виходить, що в людини є дві властивості: по-перше, бути живою, а по-друге – бути також і смертною. Але при найближчому розгляді виявляється, що життя саме несе в собі зародки смерті і що взагалі всяке явище суперечливе в тому значенні,

що воно саме з себе розвиває ті елементи, які рано чи пізно, покладуть край його існуванню, перетворять його в його власну протилежність. Все тече, все змінюється, і немає сили, яка могла б затримати цю постійну течію, зупинити цей вічний рух; немає сили, яка могла б опиратися діалектиці явищ ...

У дану хвилину тіло, що рухається, знаходиться в даній точці, але в той же час знаходиться ззовні неї, тому що, якби воно знаходилося *тільки* в ній, воно, принаймні на цю мить, стало б *нерухомим*. Всякий рух є діалектичний процес, жива суперечність. І це відноситься не тільки до пізнання природи. Що означає, наприклад, старий афоризм: *summum jus summs injuria* (вище право – вище безправ'я)? Чи те, що справедливіше за все ми поступаємо тоді, коли, віддавши дань праву, ми в той же час віддамо належне і безправ'ю? Ні, так міркує тільки „вulgарний досвід, розум дурнів”. Цей афоризм означає, що всяке відвернуте право, дійшовши до свого логічного кінця, перетворюється на безправ'я, тобто в свою власну протилежність... Погляньте тепер на економічні явища. Який логічний кінець „вільного суперництва”? Кожний підприємець прагне побити своїх суперників, залишитися одноосібним господарем ринку. І, звичайно, нерідкі випадки, коли якому-небудь Ротшильду або Вандербільду вдається щасливо здійснити це прагнення. Але це показує, що вільне суперництво веде до монополії, тобто заперечення суперництва, тобто до своєї власної протилежності...

Ми сказали, що ідеалістична німецька філософія дивилася на всі явища з погляду їх розвитку і що це – те і значить дивитися на них діалектично. Потрібно помітити, що *метафізики* уміють спотворювати і саме вчення про розвиток. Вони твердять, що ні в природі, ні в історії стрибків не буває. Коли вони говорять про *виникнення* якого-небудь явища або суспільної установи, вони представляють справу так, ніби це явище або установа було колись дуже маленьким, зовсім непомітним, а потім поступово підросло. Коли ж йдеться про знищення того ж явища і установи, передбачається, навпаки, поступове його зменшення, що продовжується до тих пір, поки явище стане зовсім непомітним через свої мікроскопічні розміри. Таким чином розвиток, що розуміється, рівний ніщо не пояснює; воно припускає існування тих самих явищ, які воно повинне пояснити, і зважає лише на кількісні зміни, котрі проходять в них.

Німецька ідеалістична філософія рішуче повстала проти такого потворного поняття про розвиток. Гегель в'їдливо висміював його і неспростовно довів, що і в природі, і в людському суспільстві скачки складають такий же необхідний момент розвитку, як і поступові кількісні зміни.

? до тексту

- ❶ Яка система філософування, на думку Гегеля, є метафізичною?
- ❷ Як розуміється розвиток в метафізиці?
- ❸ Чим „розвиток” відрізняється від „зростання”?
- ❹ У чому полягає суперечливість всіх явищ? Як в діалектиці визначається поняття суперечності?
- ❺ Як в даному уривку ілюструється закон єдності і боротьби протилежностей?
- ❻ Що таке „діалектичний стрибок”?

23. М. Бердяєв

З твору „Про призначення людини”

... Проблема людини є основною проблемою філософії. Ще греки зрозуміли, що людина може почати філософствувати тільки з пізнання самого себе. Розгадка буття для людини прихована в людині. В пізнанні буття людини є зовсім особлива реальність, що не стоїть поряд з іншими реальностями. Людина не є дробова частина світу, в ній закладена цілісна загадка і розгадка світу. Той факт, що людина, як предмет пізнання, є разом з тим і тим, що пізнається, має не тільки гносеологічне, але антропологічне значення... Людина є істотою, незадоволена сама собою і здатна себе переростати. Сам факт існування людини є розрив в природному світі і свідчить про те, що природа не може бути самодостатньою ... Як істота, що належить до двох світів і здатна подолати себе, людина є істотою суперечливою і парадоксальною, яка поєднує в собі полярні протилежності... Людина не є тільки породження природного світу і природних процесів, і разом з тим вона живе в природному світі і бере участь в природних процесах. Вона залежить від природного середовища, і разом з тим вона гуманізує це середовище, вносить в неї принципово нове начало. Творчий акт людини в природі має космогонічне значення і означає нову стадію життя космічного. Людина є принципова новизна в природі...

Науково найбільш сильне визначення людини як творця знарядь (*homo faber*). Знаряддя, що продовжує людську руку, виділило людину з природи. Ідеалізм визначає людину як носія розуму і цінностей логічних, етичних і естетичних. Але в такого роду вченні про людину залишається незрозумілим, яким же чином з'єднується природна людина з розумом та ідеальними цінностями. Розум та ідеальні цінності постають в людині початками надлюдськими. Але як входить надлюдське в людину? Людина тут визначається за принципом, який не є людським принципом. І залишається незрозумілим, що є специфічно людське. Хай людина є розумна тварина. Але ні розум в ній, ні тварина не є специфічно людське. Проблема людини підміняється якоюсь іншою проблемою. Ще більш неспроможний натуралізм, для якого людина є продуктом еволюції тваринного світу. Якщо людина є продукт космічної еволюції, то людини, як істоти відмінної, яка ні з чого нелюдського не виводиться і ні на що нелюдське не зводиться, не існує. Людина є швидкоплинне явище природи, тварина, що вдосконалювалася. Еволюційне вчення про людину розділяє всі суперечності, всі слабості і всю поверхню еволюційного вчення взагалі. Вірним залишається те, що людська природа динамічна і мінлива. Але

динамізм людської природи зовсім не є еволюція. Цей динамізм пов'язаний з свободою, а не з необхідністю.

Соціологія стверджує, що людина є тварина, що піддалася муштруванню, дисципліні і виробленню з боку суспільства. Все цінне в людині не властиве їй, а отримане нею від суспільства, яке вона змушена поважати, як божество. Нарешті, сучасна психопатологія виступає з новим антропологічним вченням, згідно з яким людина є перш за все хвора істота, в ній ослаблені інстинкти її природи ... В антропології ідеалізму, натуралістичного еволюціонізму, соціологізму і психопатології охоплені окремі істотні риси — людина є істота, що носить в собі розум і цінності, є істота, яка розвивається, є істота соціальна і істота хвора від конфлікту свідомого і несвідомого. Але жоден з цих напрямів не охоплює істоту людської природи, її цілісність. Тільки біблійно-християнська антропологія є вченням про цілісну людину, про її походження і її призначення. Але біблійна антропологія сама по собі недостатня і не повна, вона старозавітна і будується без христології. І з неї однаково може бути виведено і піднесення і пониження людини...

? до тексту

- ❶ Чому проблема людини є основною проблемою філософії?
- ❷ Який розділ філософії висвітлює проблеми людського буття?
- ❸ Якою є сутність людини, за Бердяєвим? Що є основним в людині?
- ❹ У чому філософ вбачає обмеженість натуралістичного та соціологічного підходів до розуміння людини?
- ❺ Якій підхід до розуміння людини, на його думку, є єдино правильним і чому?

24. Е. Фромм З твору „Мистецтво любові”

Хоча багато слів вимовляється про релігійний ідеал любові до ближнього, в дійсності наші відносини визначаються в кращому разі принципом чесності. Бути чесним це значить не одурювати і не хитрити в обміні товарами і послугами, а також в обміні відчуттями. „Я даю тобі стільки ж скільки ти даєш мені”. Це переважаюча етична максима капіталістичного суспільства як відносно матеріальних благ, так і в відношенні любові. Можна навіть сказати, що розвиток етики чесності це її специфічний внесок капіталістичного суспільства в сферу етики. Причини цього в самій природі капіталістичного суспільства. В докапіталістичних суспільствах обмін благами визначався безпосередньою силою або традицією, або особистими узами любові і дружби.

При капіталізмі визначальним чинником є ринковий обмін. Чи маємо ми справу з товарним ринком, або ринком праці, або ринком послуг, кожна людина обмінює те, що має для продажу, на те, що вона хоче придбати за умов ринку, не вдаючись до сили або обману.

Етику чесності легко сплутати з етикою золотого правила. Максиму „роби іншим те, що ти хотів би, щоб робили вони тобі” можна тлумачити в значенні „будь чесний в своєму обміні з іншими”. Але насправді вона спочатку була сформульована в більш популярній біблійній версії: „люби ближнього свого як самого себе”. Іудейсько-християнська норма братської любові на ділі абсолютно відрізняється від етики чесності. Вона вимагає любити свого ближнього, тобто відчувати відповідальність за нього і єдність з ним, тоді як етика чесності вимагає не відчувати відповідальність і єдність, а триматися на відстані і порізно; вона вимагає поважати права свого ближнього, а не любити його. Не випадково, золоте правило сьогодні стає найпопулярнішою релігійною максимою, оскільки її можна тлумачити в категоріях етики чесності, це єдина релігійна максима, яку кожний розуміє і готовий її застосовувати.

Але практика любові повинна починатися з усвідомлення між чесністю і любов'ю.

? до тексту

- ❶ Який тип відносин між людьми Фромм визначає як „етику чесності”? У чому перевага таких відносин, і у чому їх обмеженість?
- ❷ Як розуміється „золоте правило” моралі в межах етики чесності?
- ❸ Як це правило тлумачиться в традиціях християнської моралі?
- ❹ У чому відмінність етики чесності і принципу любові до ближнього?

25. Хосе Ортега-і-Гассет

3 твору „Бунт мас”

Існує факт, який – на добро чи на зло – важить найбільше в сучасному громадському житті Європи. А саме – в суспільному маси взяли повну владу. А що маси, з своєї природи, не повинні та й не здатні керувати власним буттям, а ще менше правити суспільством, то це значить, що Європа переживає найтяжчу кризу, яка лише може охопити народи, держави чи культури. Такі кризи не раз бували в історії. Їх ознаки і наслідки відомі. Так само відома їх назва. Це – бунт мас. [...]

Маса – це сукупність осіб без особливих достоїнств. Отож під масами не слід розуміти головним чином “робітничі” маси. Маса – це звичайна пересічна людина. [...] Людина маси – це той, хто не відчуває в собі

ніякого особливого дару або відмінності від всіх, хорошої або поганої, хто відчуває, що він “такий як усі” і проте тим не переймається і навіть задоволений від того, що він такий самий як всі. [...].

...Політичні події останніх років означають не що інше, як політичне панування мас. Стара демократія була загартована значною дозою лібералізму і схилянням перед законом. Служіння цім принципам зобов’язує людину до суворої самодисципліни. Під захистом ліберальних принципів і правових норм меншини могли жити і діяти. Демократія і закон були нероздільними. Сьогодні же ми присутні при тріумфі гіпердемократії, коли маси діють безпосередньо, незалежно від закону, нав’язуючи всьому суспільству свою волю і свої смаки. [...]

Для сьогоднішнього дня характеристично, що простий ум, знаючи, що він простий, осмілюється проголошувати своє право на простацтво і, де хоче, накидає його. У Північній Америці кажуть: бути відмінним – це бути непристойним. Маса розчавлює під собою все, що відмінне, незвичайне, індивідуальне, кваліфіковане й добірне. Хто не схожий на всіх, хто не думає як усі, ризикує, що його усунуть. Та ясно, що ці “всі” насправді не є всі. “Усі” – це нормально була складна єдність мас і розбіжних спеціалізованих меншин. Тепер “усі” – тільки маса. [...]

...Тут ми маємо справу з тією самою відмінністю, що одвічно існує між дурним і мудрим. Мудрий завжди ловить себе на останньому кроці перед безглуздістю; отже, він робить зусилля уникнути безглуздості, що на нього чатує, і в цьому зусиллі полягає розум. Дурний, натомість, не підозріває себе самого; він має себе за надзвичайно кмітливу людину, і звідси той завидний спокій, з яким дурень усідається й влаштовується в своїй глупоті. Мов тих комах, що їх годі видобути з дупла, де вони живуть, так само нема як зрушити дурного з його дурноти, вивести його дещо поза його глупоту і примусити його сконцентрувати свій звичайно тупий зір з іншими чіткими формами бачення. Дурнота довічна й безнадійна. Тому, казав Анатоль Франс, дурень далеко гірший від негідника. Бо негідник іноді відпочиває, а дурень ніколи.

Не йдеться про те, що маса дурна. Навпаки, сьогодні вона ще кмітливіша, має ще більшу здібність мислення, ніж у будь-яку попередню епоху. Але ця здібність їй ні до чого не придається; властиво, туманне почуття, що вона її посідає, доводить тільки до того, що вона ще більше замикається в собі й не вживає її. Раз назавжди вона освячує запас банальностей, упереджень, мотлох ідей чи просто пустих слів, які випадок нагромадив у ній, із зухвалістю, що пояснюється хіба лише наївністю, готова де завгодно накидати їх. Саме оце я ствердив ... як характеристику нашої доби: не те, що ординарна людина вірить, що вона відмінна, а не

ординарна, а те, що вона проголошує та накидає право ординарності або ординарність як право.

Влада, яку інтелектуальна ординарність має нині над громадським життям, – може, найновіший фактор сучасного положення, який не можна порівняти ні з чим минулим. Принаймні в дотеперішній європейській історії чернь ніколи не гадала, що вона має якісь „ідеї” про речі. Вона мала вірування, традиції, досвід, приповідки, звички думання, але вона не вважала, що посідає теоретичні погляди на те, чим речі є або повинні бути, – наприклад, на політику чи на літературу? Їй було чи не було до вподоби те, що політик планував і робив; вона давала чи відмовляла свою підтримку, але її ставлення обмежувалося позитивними чи негативними відгуками на творчу чинність інших. Ніколи їй не спадало на думку протиставити „ідеям” політики свої власні ідеї, ані навіть ставити „ідеї” політика перед трибунал інших „ідей”, що вона їх нібито посідала. Те саме в мистецтві та в усіх інших царинах громадського життя. Природжена свідомість свого обмеження, своєї нездатності до теоретизування – цього ніяк не допускала. Автоматичним наслідком цього було те, що чернь не мала наміру, навіть здалека, рішати в майже жодній ділянці громадської діяльності, які здебільшого мають теоретичний характер.

Сьогодні, натомість, пересічна людина має точнісінькі „ідеї” про все, що діється і має діятися у цілому світі. Тому вона втратила свій слух. Навіщо слухати, коли вона має в собі все, що потрібне? Тепер не пора слухати, а пора судити, давати вирок, вирішувати. Немає жодного питання в суспільному житті, де б вона не втручалась, сліпа, глуха, накидаючи свої „погляди”.

Але чи це не корисно? Чи ж це не ознака величезного поступу, що маси мають „ідеї”, себто, що вони культурні? Ні в якому разі. „Ідеї” цієї пересічної людини не є справді ідеями, ані посіданнями їх – культурою. Ідея – це шанування правди. Хто хоче мати ідеї, мусить спочатку свідомо прагнути правди та прийняти правила гри, що їх вона накладає. Годі говорити про ідеї чи погляди, коли не признається жодна інстанція, що їх регулює, коли немає системи норм, на які можна спертися в дискусії. Ці норми є основою культури. Немає культури там, де немає принципів цивільної законності, до яких можуть звертатися наші ближні. Немає культури, де немає визнання певних засадничих інтелектуальних позицій, на які можна посилатися в диспуті. Немає культури там, де господарські відносини не підлягають устроєві, що їх регулює і охороняє. Немає культури там, де в естетичній полеміці будь-яке виправдання мистецького твору вважається зайвим.

Коли бракує всіх цих речей, немає культури, а є, в найвужчому сенсі слова, варварство. [...]

Отже, ми констатуємо новий соціальний факт: європейська історія вперше опиняється в руках пересічної людини як такої і залежить від її рішення. [...]

Досліджуючи психологічну структуру цієї нової “людини маси”... ми знаходимо в ній наступне: (1) природжену, глибоку впевненість в тому, що життя є легким, багатим, в ньому немає трагічних обмежень; тому пересічна людина проникнута відчуттям перемоги і влади; (2) ці відчуття спонукають її до самоутвердження, до повної вдовolenості своїм моральним та інтелектуальним багажем. Самовдоволеність веде до того, що вона не визнає ніякого зовнішнього авторитету, нікого не слухається, не припускає критики своїх думок і ні на кого не зважає. Внутрішнє відчуття своєї сили спонукає її завжди виказувати свою перевагу; вона поводить себе так, немов би вона та їй подібні – єдині на світі, а тому (3) вона лізе у все, нав’язуючи своєю вульгарну і банальну думку, не зважаючи ні на кого і ні на що... [...]

Ми дійсно живемо в епоху загального шантажу, який набув двох форм, які взаємно доповнюють одна одну: шантаж погрози або насилля і шантаж насмішки і глузування. Обидві прагнуть досягти одну й ту саму мету – щоб пересіченість, людина натовпу могла себе відчувати вільною від будь-якої підлеглості вищому. [...]

...Цей тип – не представник якоїсь нової цивілізації, яка бореться з попередньою; він знаменує собою голе заперечення, за яким ховається паразитизм. Людина маси живе за рахунок того, що вона заперечує, а інші створювали і збирали.

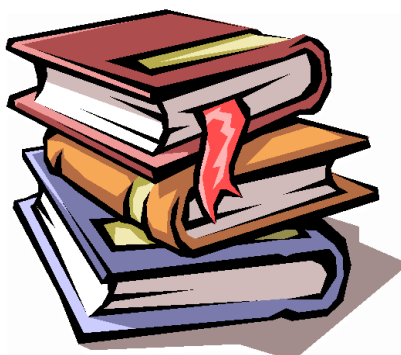
? до тексту

- ❶ Яке соціальне явище визначає Ортега-і-Гасет як “бунт мас”? Чому, на вашу думку, “бунт мас” – це явище саме ХХ століття?
- ❷ Як характеризує “пересічну” людину автор? Назвіть основні ознаки “людини маси” і прокоментуйте їх.
- ❸ Філософ піддає критиці таку особливість пересічної людини, як її прагнення “бути як всі”. Чому це варто осуду? Яка ваша думка?
- ❹ Які ідеї Ортега-і-Гасета свідчать про те, що він є учнем і послідовником Ніцше?
- ❺ Спираючись на даний текст, вкажіть, чи був Ортега прихильником ліберальної демократії? Як ви її розумієте?
- ❻ Який сенс вкладає Ортега в поняття “гіпердемократії”?
- ❼ Автор вважав, що коли маса тріумфує (відбувається тріумф гіпердемократії), то немає надії для Європи. Чи згодні ви з тим?

Розділ III

Індивідуальні науково-дослідні завдання

Варіант 1

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

З ХХ століття починається історія так званого масового суспільства. Закінчився період історії, коли в суспільстві існувала ієрархічна структура, коли суспільний устрій був становим. Сьогодні межі між різними соціальними групами чітко не визначені, вони стали рухомими і розмитими. Індивід отримав можливість безперешкодно переходити в іншу групу, більш низьку, або більш високу. Не існує чіткого критерію пересування на більш високі ступені суспільного положення. Авторитет компетентності сьогодні легко замінюється авторитетом грошей, сили і влади.

Масовізація суспільства стала зворотним боком лібералізації суспільства, визнання суверенності людини, рівності всіх людей перед законом і права кожного вільно обирати свою долю. Так, відсутність чітких соціальних обмежень часто сприймається як відсутність будь-яких обмежень, рівність можливостей – як виправданість безпідставних претензій на більш високе положення, множинність цінностей – як відсутність будь-яких цінностей абсолютного характеру, відсутність соціально-станової ієрархії – як привід не виявляти поваги до знань, компетенції, духовності іншої людини.

Іспанський мислитель **Ортега-і-Гассет** визначив це явище як „повстання мас”. В суспільстві домінують масові, стандартні оцінки, смаки, уподобання, що нав’язуються засобами масової інформації. „Людина-маса”, за визначенням Ортеги – це той, хто відчуває себе „таким, як всі” і не переживає з цього приводу, не прагне до самовдосконалення, не вимагає від себе багато, щоб не ускладнювати своє життя. Його не турбує власна інтелектуальна і духовна обмеженість, вимогливість до себе йому не властива. „Людина-маса” – це середній тип сучасної людини, яка спрямовує усю свою життєву енергію на максимум матеріальної комфортності. Це людина-споживач, життєвим принципом якої є „мати”, а не „бути” (бути Людиною), „брати”, а не „давати”.

Оцініть, наскільки характеристики масового суспільства відповідають реаліям сучасної України. Чи згодні ви задовольнитися в своєму житті роллю „людини-маси”? Чим поняття „народ” відрізняється від поняття „маса”?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. За словами А. Шопенгауера, „наряд чи люди стали філософствувати, якщо би не було смерті”. Яка ваша думка? Чи є у вас заперечення щодо ідеї Шопенгауера?

2. „Будь-яка філософія є осягненням абсолютного” (Г. Гегель). Що мав на увазі Гегель? Як він розумів поняття абсолютного і яке місце воно має в його філософській системі?

3. „Коли б не було Бога, його варто було б вигадати... Я хочу, щоб мій прокурор, мій кравець, мої слуги, моя дружина також вірили в Бога; і я думаю, що тоді б я був менш обкраденим і менш рогатим” (Вольтер). Як би ви визначили таку позицію та як би її оцінили? Чи є вона виявом віри в Бога? Яка роль відводиться Вольтером релігії?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Основні функції філософії	Характеристика функції

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть ознаку, яка є обов'язковою для філософського знання:

- емпірична обґрунтованість
- максимальна узагальненість
- антропоморфність
- наочність

2. Характерна риса недіалектичного способу мислення – це:

- філософування, яке розглядає матеріальність як вторинний початок щодо свідомості
- переконаність у завершеності всіх світових зв'язків
- визнання наявності взаємопереходу кількості в якість
- визнання суперечності як джерела розвитку

3. Характерна риса діалектичного способу мислення – це:

- філософування, яке розглядає свідомість, мислення, дух як первинний початок щодо матерії
- мислення за принципом „або – або”
- визнання наявності кількісних змін в світі і в процесі пізнання
- визнання суперечності як джерела розвитку

4. Яке з наступних тверджень відображає позицію суб'єктивного ідеалізму?

- свідомість – продукт розвитку матерії
- свідомість матеріальна
- світ є мое уявлення

- d) свідомість є проявом світового духу
- e) свідомість є властивістю всієї матерії
- f) свідомість є властивістю високоорганізованої матерії

5. Яке з наступних тверджень відображає позицію ідеалізму?

- a) свідомість нерозривно пов'язана з матерією
- b) свідомість є функція мозку
- c) свідомість може існувати до і незалежно від матерії
- d) свідомість завжди адекватно відображує матерію
- e) свідомість – ідеальне явище
- f) свідомість – суб'єктивний образ об'єктивного світу

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Щастя – це коли тебе розуміють.
2. „Нехай ніхто у молодості не відкладає філософію...” (Епікур).
3. „Філософи лише по-різному пояснювали світ, проте справа полягає у тому, щоб його змінити” (К. Маркс).
4. Віра, надія, любов.
5. Чому в світі існує зло?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Чи є філософія наукою?
2. Філософські аспекти проблеми історичного походження людини.
3. Трагізм і велич філософії.
4. Проблема сутності людини в історії філософії.
5. Глобальні проблеми сучасності.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Які ознаки характеризують релігійний світогляд?
2. У чому Арістотель вбачав сенс систематизації наук? Яку класифікацію наук він запропонував?
3. У чому полягає шлях богопізнання у Августина?
4. Які особливості етичного вчення Сократа?
5. У чому особливість протестантської етики? Як вона вплинула, на думку соціолога М. Вебера, на розвиток капіталізму в Європі?
6. У чому сутність технократичного підходу до вирішення суспільних проблем?
7. Які основні теоретичні версії щодо проблеми співвідношення суспільства та індивіда ви знаєте?
8. Чим богослов'я, на ваш погляд, відрізняється від філософії? Як ви розумієте тезу середньовічних мислителів про „філософію – служницю богослов'я”?
9. Сформулюйте основні положення вчення Сократа про людину.
10. У чому суть і значення кантівського категоричного імперативу?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце є філософія”.	
„Усе тече, усе змінюється, і не можна двічі увійти в одну й ту саму річку”.	
„В інтересах всього людства, щоб існував Бог, який карав би те, чого не в змозі придушити правосуддя”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де жив (країна)?	Що написав? (найбільш відомий твір)	Як і про що міркував (особливості філософської позиції)?
Платон Ф. Ніцше Ф. Бекон Б. Спіноза Л. Фейербах Б. Рассел Т. Гоббс				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрямок, концепція або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Утилітаризм Креаціонізм Гілозоїзм Догматизм Провіденціалізм				

 Варіант 2
1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

У чому полягає сутність творчості? Чи можлива творчість без індивідуальних зусиль? Чи погоджуєтесь ви з думкою російського філософа **В. Розанова**, що творчість в своїй суті завжди індивідуально-особистісна („людина приносить дещо нове в світ, завжди не спільним, що є в ній з іншими людьми, але виключним, що належить їй одній”)? Тоді як співвідносяться між собою індивідуальна і колективна творчість?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Роби те, що від тебе вимагає в даний час природа, не сподівайся здійснити республіку Платона і будь задоволений рухом вперед хоча б на один крок – не вважай це маловажним. Хто може змінити образ думок людей? А без такої зміни що може бути, окрім рабства, стогонів і лицемірної покори?”. Цей вислів належить римському імператору і філософу-стоїку Марку Аврелію. Як ви думаєте, чому він негативно ставиться до радикальних, революційних змін в суспільстві і до ідеї досконалої держави Платона?

2. Порівняйте дві точки зору на проблему насилля і агресії. Чи допустимі вони в міжнародних відносинах, в соціальному житті, в житті особистому? Якщо – так, то в яких випадках?

- „Краще загинути, ніж боятися і ненавидіти, і удвічі краще загинути, ніж допустити, щоб тебе боялися і ненавиділи” (Ф. Ніцше).
- „Той, хто не уміє ненавидіти, – не чоловік, а історію роблять чоловіки” (О. Шпенглер).

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Періоди античної філософії	Хронологічні рамки	Філософські напрямки, школи	Представники	Коло основних проблем
Досократівський Класичний Елліністичний				

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть, який з названих методів є методом тільки емпіричного пізнання:

- a) абстрагування
- b) системний аналіз
- c) моделювання
- d) ідеалізація
- e) вимірювання

2. Аксиологія як розділ філософського знання – це вчення про:

- a) пізнання
- b) буття
- c) цінності
- d) суспільство
- e) людину
- f) людське мислення

3. Визначте філософський напрям, що стверджує множинність субстанцій (першопочатків всього сущого):

- a) дуалізм
- b) плюралізм
- c) монізм
- d) гілозоїзм
- e) суб'єктивний ідеалізм

4. У якому з наступних тверджень не вірно відображена особливість творчого мислення?

- a) творче мислення неможливо здійснювати за правилами формальної логіки
- b) творче мислення не можливе без здатності до фантазії
- c) творче мислення передбачає здатність отримувати нову інформацію
- d) творче мислення – це здатність створювати принципове нове
- e) творчість – це здатність виходити за межі заданої програми, шаблону, алгоритму

5. Яке з тверджень не є правильним?

- a) наукові положення не можуть оцінюватися з позиції етики
- b) досягнення науки не можуть бути аморальними
- c) наукові теорії можуть бути як моральними, так і аморальними
- d) моральна оцінка можлива лише щодо використання наукових знань

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Багато знань розуму не навчає” (Геракліт).
2. „Якщо ви народилися без крил, то, принаймні, не заважайте їм рости” (Коко Шанель).
3. „Людина є тим, чим вона хоче бути” (Ж.-П. Сартр).
4. Дух народу – в його культурі.
5. „Хто хоче мислити, повинен запитувати” (Г. Гадамер).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Філософія як пізнання граничних основ буття.
2. Добро і зло – теодицея Августина.
3. Проблема людини в історії філософії.
4. Антропний принцип в сучасній науці і філософська антропологія.
5. Ідея гуманістичного суспільства Е. Фромма.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Де і коли виникає європейська філософія? Назвіть авторів перших філософських творів.
2. Який сенс християнської ідеї творіння світу з нічого? Що відрізняє позицію креаціонізму від язичницьких ідей: породження богом світу і виготовлення нам світу з „архе” (первинної матерії)?
3. Який вплив здійснили Сократ, його життя та смерть на Платона?
4. Який сенс вчення М. Лютера про „виправдання вірою”? Які доктрини католицизму було протиставлено його вчення?
5. Розкрийте сутність матеріалістичного розуміння історії К. Маркса.
6. Розкрийте зміст лінійних (стадіальних) концепцій історичного розвитку. Назвіть представників даних концепцій.
7. Які шляхи вирішення проблеми взаємодії природи і суспільства ви можете назвати?
8. Яка особливість міфологічного світогляду?
9. Охарактеризуйте основні риси платонівського ідеалізму. Що є ідея, або „ейдос” речі, за Платоном?
10. Назвіть видатних представників гуманізму Відродження.

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Насолода є початком і кінцем щасливого життя”.	
„Син Божий, прибитий цвяхами до хреста, не соромлюся цього, оскільки це варто сорому. Син Божий помер – немає сумнівів у вірності цього, оскільки це безглуздо. Будучи похованим, він воскрес, – і це безсумнівно, тому що неможливо”.	
„Поки люди живуть без загальної влади, що тримає їх у страху, вони знаходяться у тому стані, який називається війною, а саме – у стані війни всіх проти всіх”.	

9 Завдання ІХ. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де жив (країна)?	Що написав? (найбільш відомий твір)	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
З.Фрейд Конфуцій М.Бердяєв К.Маркс Августин Ж.-П.Сартр М.Вебер				

10 Завдання Х. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрямок, концепція або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Глобалізм Ніцшеанство Евдемонізм				

Варіант 3

1 Завдання І. „Поміркуємо над проблемою...”

Яке місце людини у світі? Чи є людина частковим фрагментом природного світу, як вважали філософи Нового часу? Чи вона – мікрокосм (дзеркало світу як цілого), за уявленнями античних філософів? Чи людина більше і вище за космічно-природний світ і є „макрокосмом у мікрокосмі”, за думкою християнських мислителів? Пов’яжіть ваші міркування з думкою **Б. Паскаля**: „Людина – всього лише очерет, найслабше із творинь природи, але вона – очерет мислячий. Щоб його знищити, зовсім не треба всього Всесвіту: достатньо подих вітру, краплі води. Але хай навіть її знищить Всесвіт, людина все одно вище, ніж він, бо усвідомлює, що розлучається з життям і що слабша за Всесвіт, а він цього не усвідомлює”. (Б. Паскаль).

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. За Платоном, мудра людина – та, що пізнає істину і здобуває безсмертя. „У рід богів нікому не дозволено потрапити, якщо він не займається філософією”, – казав Платон. Чому для здобуття безсмертя необхідне саме зайняття філософією? Як це пов’язано з вченням Платона про людину та її душу?

2. Духовна Європа має місце народження в стародавній Греції”, – сказав німецький філософ Е. Гусерль. Ту ж думку висловив К. Маркс: „Греки назавжди залишаться нашими учителями”. Чому і як вплинула антична культура на формування європейської цивілізації?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Історична епоха філософії та регіон	Основні періоди (якщо вони є)	Напрямки, школи	Основні представники	Коло основних проблем
Давньоіндійська				
Давньокитайська				
Антична				
Середньовічна				
Відродження				
Новий час VII ст.				
Просвітництво				
Німецька класична				
Сучасна				

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. У якому розділі філософії основним поняттям є поняття істини?

- метафізика
- філософія освіти
- філософія культури
- гносеологія
- онтологія

2. Яке з наступних тверджень відображає позицію об’єктивного ідеалізму?

- свідомість – продукт розвитку матерії
- свідомість матеріальна
- свідомість є проявом світового духу
- свідомість є властивістю всієї матерії
- свідомість є властивістю високоорганізованої матерії

3. Вкажіть точку зору географічного детермінізму:

- a) природне середовище – необхідна умова існування суспільства
- b) географічне середовище визначає політичний устрій, культуру, економіку і мораль народу, що живе в ній
- c) закони розвитку суспільства відрізняються від законів природи
- d) географічний фактор відіграє значну роль в розвитку суспільства

4. Вкажіть, який з названих методів застосовується тільки в емпіричних дослідженнях:

- a) ідеалізація
- b) формалізація
- c) моделювання
- d) аксіоматичний метод
- e) дедукція
- f) вимірювання

5. Визначте, яке з тверджень є точкою зору механіцизму:

- a) механічна форма руху – найпростіша
- b) біологічні системи керовані законами квантової механіки
- c) соціальна форма руху матерії містить в собі біологічну форму
- d) вищі форми руху матерії не зводяться до нижчих
- e) усі форми руху матерії містять в собі механічну форму руху

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Про роль особистості в історії.
2. „Мова – домівка нашого буття” (М. Хайдеггер).
3. „Краса врятує світ” (Ф. Достоевський).
4. Чи легко бути молодим?
5. Філософія любові.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Поняття істини: науковий і філософський аспекти.
2. Проблема розуму і розсудку в німецькій класичній філософії.
3. Людина в світі інформаційних технологій.
4. „Повстання мас” (за твором Х. Ортеги-і-Гассета).
5. Ідея надлюдини в творчості Ф. Ніцше.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Чи може наука повністю обійтися без філософії?
2. Що пояснює в розвитку закон єдності і боротьби протилежностей?
3. Розкрийте зміст циклічних концепцій історичного розвитку. Назвіть представників даних концепцій.
4. Чому тема свободи посідає особливе місце в культурі ХХ століття?
5. Що розумів Кант під поняттям „річ в собі”?

6. Які характерні риси культури Нового часу? Які зміни відбулися в цей період у ставленні до природи? Який внесок в філософську і богословську думку було зроблено Томасом Аквінським?
7. Як уявляв процес пізнання Платон?
8. Розкрийте суперечливий характер історичного прогресу.
9. Чим відрізняються поняття „глобалізація” і „глобалізм”? У чому полягає реакційний сенс доктрини і практики глобалізму.
10. Яке знання є науковим? Чи є астрологія (передбачення по зірках) науковим знанням?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„На тому стою і не можу інакше”.	
„Усі інші науки більш необхідні, але кращої немає жодної”.	
„Чини так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі всякого іншого так само, як до мети, і ніколи б не ставився до неї тільки як до засобу”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де (країна)?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
А. Шопенгауер Е. Гуссерль А. Тойбні Сенека Тертуліан				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрямок, концепція або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представ- ники
Постпозитивізм Прагматизм Рационалізм Механіцизм Сенекуалізм				

Варіант 4

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

У своїй відомій притчі „Про три перевтілення” **Ф. Ніцше** в алегоричній формі зображує етапи творчого процесу. Перший з них пов’язаний з набуттям знань і навичок, накопичення інформації. На цьому етапі людина вбирає в себе наявні досягнення культури. Ніцше порівнює стан такої людини з верблюдом, на якого нав’ючують усе більше ношу. Проте набуті знання не повинні виснути тягарем, бути такою рутиною, що заважає сказати нове слово. Потрібно набратися мужності сказати „ні” собі колишньому, в самому собі звільнитися від звичних уявлень. За словами Ніцше, „завоювати собі свободу і священне „ні” – для того треба стати левом”. Тому другий етап – „етап лева”, коли належить стати рішучим і змінити те, що здавалося непохитним і звичним. Третій етап – „етап дитини”, коли людський дух стає розкутим, природним і коли у вільній, невимушеній грі творчих сил народжується щось нове.

Покажіть, що без жодного з названих етапів людина не може отримати здатність і можливість вільної творчості. Які ознаки творчо обдарованої особистості ви могли би назвати? Чому протягом життя часто втрачається в людині творчий імпульс, адже в дитинстві усі були у чомусь талановиті? Чому тільки деякі люди духовно дозрівають до творчості?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Порівняйте відомий афоризм Л. Вітгенштейна („Те, що загалом може бути вимовленим, може бути вимовленим ясно, про що не можна сказати, про те слід мовчати”) з висловом філософа А. Шопенгауера („Хто ясно мислить, той ясно висловлюється”) і висловом хитрого і цинічного політика Ш. Талейрана („Мова дана людині для того, щоб приховувати свої думки”). Покажіть, що Вітгенштейн протиставляє свій афоризм названим точкам зору.
2. „Я аніскільки не зобов’язаний вмирати ні за одного громадянина, ні за двох, ні за трьох і т.д. Чому ж я зобов’язаний вмирати за вітчизну, яка складається зі всіх цих громадян?”, – ставить питання Лоренцо Валла, гуманіст епохи Відродження. Покажіть, чому такі умонастрої були характерні саме для епохи Відродження? А як би ви відповіли на питання цього мислителя?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю“:

Антидіалектична позиція	Характеристика її
Релятивізм	
Догматизм	
Еклектика	
Софістика	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки“.**1. Яке з тверджень є позицією дуалізму?**

- першоосновою світу є вода
- матерія і дух є вічними і не залежать одне від одного
- Бога не існує
- матеріальні тіла складаються з атомів
- свідомість є властивістю матерії

2. Які з наведених явищ духовного життя суспільства відносяться до теоретичного рівня суспільної свідомості?

- традиції
- народна медицина
- суспільна психологія
- політичні доктрини
- звички

3. Джерелом розвитку суспільства є:

- розвиток мистецтва
- вдосконалення моральних відносин
- необхідність задоволення матеріальних потреб людей
- пізнання світу
- розвиток освіти

4. Вкажіть, які з тверджень є відображенням позиції антисцієнтизму:

- наука – джерело прогресу людського суспільства
- наукові досягнення можуть бути використані як на благо, так і на зло
- об’єктивна істина є абсолютною цінністю, що знаходиться поза межами будь-якої етичної цінності
- наука як вища форма суспільної свідомості має право на панівну роль у всіх галузях природної і соціальної дійсності
- наука за сучасних умов стала ворожою щодо людини, вона веде до дегуманізації природи і суспільства
- мета науки – виключити суб’єктивне, психологічне, класове із сфери знання, повністю об’єктивувати пізнання.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Революції в історії: за і проти.
2. Жінка і чоловік, жіночність і мужність.
3. Освіта – це відповідальність.
4. Індивідуалізм або колективізм ?
5. Честь – пережиток минулого?
6. Генії і таланти.
7. Свобода і свавілля.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Філософія як „життєвий розум”.
2. „Едіпов комплекс” в тлумаченні З. Фрейда.
3. Філософія людини Ф. Достоєвського.
4. М. Бердяєв – філософ свободи і творчості.
5. Філософські ідеї в культурі Давньої Русі.
6. “Логіко-філософський трактат” Л. Вітгенштейна.
7. Логіко-методологічні основи сучасної науки.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Що пояснює в розвитку закон взаємопереходу кількісних змін у якісні?
2. Що означає термін „середньовічна схоластика”? Назвіть основні значення цього терміну.
3. Охарактеризуйте метод Сократа.
4. Чим унікальна філософія Гегеля?
5. Які фактори є основними в історії виникнення суспільства?
6. У чому полягає сутність теорії локальних цивілізацій? Назвіть представників даної теорії.
7. Назвіть основні проблеми філософії екзистенціалізму.
8. Дайте характеристику позиції антисцієнтизму.
9. Назвіть основні форми суспільної свідомості.
10. Які цінності можна віднести до загальнолюдських?
11. Чому вирішення глобальних проблем сьогодні неможливо без звернення до духовних основ людського буття?
12. Поясніть значення космоцентризму як основного принципу всієї античної філософії?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Немає навчання, є лише спогади”.	
„Платон мені друг, але істина дорожча”.	
„Свобода є пізнаною необхідністю”.	

9 Завдання ІХ. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де (країна) ?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
Й.Фіхте Арістотель Х.Г. Гадамер М. Люгер Х.Ортега-і- Гассет Ж.-Ж. Руссо Т. Аквінський				

10 Завдання Х. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрямок, концепція або ідейна позиція	Пояснення терміну і суті поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішу- ється	Основні представи нки
Софістика Екзистенціалізм Монізм Герменевтика Провіденціалізм				

Варіант 5

1 Завдання І. „Поміркуємо над проблемою...”

Е. Фромм один з кращих своїх творів назвав „Втечею від свободи”. У цьому творі він зробив парадоксальне відкриття: багатьом людям властиво боятися свободи, оскільки вона потребує певного самообмеження, душевних і духовних зусиль, а також пов’язана з тягарем відповідальності. Маса часто потребує вождів, які приймають за них рішення. Так, **Б. Муссоліні**, лідеру італійського фашизму, належить вислів: „Люди втомилися від свободи. Для схвилюваної і суворої молоді, вступаючої в життя в ранішніх сутінках нової історії, є інші слова: порядок, ієрархія, дисципліна.” В які періоди і чому, на вашу думку, виникає в суспільстві

ностальгія за „сильною рукою вождя”? Яким повинно бути суспільство, здатне протистояти схильності людей до „втечі від свободи”?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Поясніть думку Г. Гегеля: „Філософія є сучасна їй епоха, осягнута в мисленні”. Наведіть приклади з історії філософії, які свідчать про те, що філософія дійсно відіграє роль самосвідомості культури. Як в філософії відбивається дух певного часу і дух певного народу?

2. Проаналізуйте два вислови російського філософа М. Бердяєва:

- „Людина може мати яскраву індивідуальність і не мати особистості. Є обдаровані люди, дуже своєрідні, які разом з тим безособистісні, не здібні до того опору, до того зусилля, яке вимагає реалізація особистості.”
- „Душа є творчий процес, активність. Людський дух завжди повинен себе трансцендувати, підніматися до того, що вище за людину”.

Чим, на ваш погляд відрізняються поняття „індивідуальність” і „особистість”? Чому бути особистістю неможливо без бачення і постійного додання своєї обмеженості („трансцендувати” – означає виходити за межі)? Що може бути „вище за людину”?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Історичні типи цивілізацій	Їх характеристика
Традиційна	
Індустріальна (техногенна)	
Постіндустріальна, або інформаційна	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть, де свідомість не може існувати:

- a) у праці
- b) в системі спілкування
- c) в сфері моралі
- d) у сфері ірраціонального
- e) в ігровій діяльності

2. Яке з наступних понять не складає змісту несвідомого?

- a) галюцинація
- b) сновидіння
- c) досвід людини, доведений до автоматизму, що не контролюється свідомістю
- d) казка
- e) інтуїція

3. Вкажіть невірне твердження:

- a) емпіричне знання не відображує сутності об'єктів
- b) тільки на теоретичному рівні пізнання можливе розкриття закономірностей матеріальної дійсності
- c) різниця між емпіричним і теоретичним рівнями пізнання відносна
- d) теоретичне пізнання неможливе без формалізації та математизації
- e) теоретичне пізнання не може виходити за межі тої інформації, котра містилася в його емпіричному фундаменті.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Емансипація жінок: благо чи зло?
2. Що значить – почуття власної гідності?
3. Чи сумісні економіка і мораль?
4. Смертна кара: за і проти.
5. Толерантність і демократія.
6. Український національний характер.
7. Чи має людина право на смерть?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Гносеологічна проблема в творчості І. Канта.
2. Природа і географічне середовище.
3. Релігія в сучасному світі.
4. Суспільство як система.
5. Зіткнення світоглядів: язичництво і християнство.
6. Конфлікти в суспільстві: їх причини, форми і шляхи подолання.
7. Сократ і Сковорода: дві епохи, дві долі.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Який сенс вчення М. Лютера про „виправдання вірою”? Якій доктрині католицизму було протиставлено його вчення?
2. Яку роль відіграв неоплатонізм в формуванні християнського віровчення? Що суттєво відрізняє неоплатонізм від християнського вчення?
3. Що вам відомо про Діогена Синопського? Як вплинуло на його життя і світогляд вчення Сократа?
4. У чому причини просвітницького обоження суспільства в ущерб окремої особистості?
5. Які три типи цивілізації визначаються в сучасному цивілізаційному підході до соціального розвитку. Охарактеризуйте їх.
6. У чому сутність теорії модернізації суспільства? Чи стоїть проблема модернізації країни перед сучасним українським суспільством?

7. У чому полягає сенс історії, за Августином? За якими критеріями він розрізняє „місто Боже” і „місто земне”?
8. Якою мірою є виправданим принцип „недіяння”, котрий проповідували китайські мудреці?
9. Назвіть суспільні функції філософії.
10. Наведіть приклади і поясніть причини існування міфологічної свідомості в сучасному світі.
11. Які етапи наукового дослідження ви могли би визначити?
12. Як вирішена у вченні Августина проблема часу та вічності?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Немає нічого в розумі, чого перед тим не було у відчуттях”.	
„Бути – означає бути сприйманим”.	
„Дві речі наповнюють душу завжди новим і все більш сильним здивуванням і благоговінням, чим частіше і довше ми міркуємо про них, це зоряне небо наді мною і моральний закон в мені”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де (країна)?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
Геракліт Демокріт М. Кузанський К. Юнг К. Поппер Тейяр де Шарден				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Плюралізм Неоплатонізм				

Реалізм				
Сенсуалізм				

Варіант 6

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Французький соціолог XIX ст. А. Де Токвіль, досліджуючи історію Франції, дійшов парадоксального висновку: революції виникають не тоді, коли в суспільстві погано і стає ще гірше, а навпаки, коли в суспільстві погано, але стає краще, а хочеться, щоб стало ще краще. Причому результати революції підтверджують народну мудрість: „Найкоротший шлях до свободи веде до найгіршої форми рабства”. Чи погоджуєтеся ви з такою точкою зору? Проілюструйте свою відповідь прикладами з всесвітньої історії.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Яка соціально-філософська концепція знайшла відображення у вислові французького просвітника Ш. Монтеск’є: „Народи жарких кліматів боязкі як старі люди, народи холодних кліматів відважні як юнаки”? Чи є рація в ідеї філософа? Які критичні зауваження щодо такої позиції ви могли би зробити?

2. Французькому філософу XX століття П. Рікеру належать два таких визначення понять „розуміння” та „інтерпретація”: „розуміти – означає переноситися в інше життя”, „інтерпретувати – значить йти від явного смислу до прихованого”. Який філософський напрям сучасності присвячений проблемам мови, мистецтву і теорії тлумачення тексту, проблемі розуміння? Покажіть, що інтерпретація підкорена задачі розуміння.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Рівень наукового дослідження	Характеристика
Емпіричний	
Теоретичний	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Хто з представників німецької класичної філософії є автором вислову: „Діяти, діяти! Ось для чого ми існуємо!”?

- Кант
- Гегель
- Фіхте

d) Шеллінг

2. Структура людської психіки згідно З. Фрейда включає три складових. Виділіть зайвий елемент.

a) „Воно”

b) „Я”

c) „Вони”

d) „Над-Я”

8. Який із напрямів сучасної філософії досліджує проблему „пограничної ситуації” в людській життєдіяльності?

a) „філософія життя”

b) філософська антропологія

c) екзистенціалізм

d) персоналізм

9. Який із філософських висловів відповідає суті філософського вчення пантеїзму?

a) „Бог ніде і ніколи”

b) „Бог в усьому і завжди”

c) „Бог над всім і завжди”

d) „Бог на початку і наприкінці”

10. Хто з названих мислителів є автором такого розуміння свободи „свобода є абсолютною світовою Волею, спрямованою на себе саму”?

a) Епікур

b) Гегель

c) Кант

d) Шопенгауер

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Жінкою не народжуються, жінкою стають” (Симона де Бовуар).
2. Феміністський рух: за і проти.
3. Доля – це заперечення свободи?
4. Діти епохи комп’ютеризації.
5. Смертна кара: за і проти.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Культура і контркультура.
2. Парадокси еволюційної теорії: як виникла людина?
3. Людина в дзеркалі психоаналізу.
4. Особливості Західної і Східної культур.
5. Свідоме і несвідоме в людській психіці.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Назвіть видатних представників схоластичної філософії.

2. Які характерні риси античної культури, і як вони відбилися в філософії античності?
3. Охарактеризуйте філософію історії Гегеля.
4. Як пояснюється соціальний розвиток в ідеалістичних концепціях?
5. Чи рівнозначна критика ідеї прогресу історичному песимізму?
6. Яке значення має система освіти перед загрозою глобальних проблем?
7. Чи має людська історія який-небудь сенс? Якщо так, то у чому він полягає, на ваш погляд?
8. У чому сутність гуманізму Відродження?
9. Поясніть сенс біблійної ідеї про людину як центру створеного світу.
10. Яка проблема була ключовою в філософії Л. Фейєрбаха?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Я зневажаю людей, що засудили мене, але не можу не шанувати законів моєї держави”.	
„Нічого не змінюється, лише буття є, а небуття не існує”.	
„Людина ніколи не зустрічається зі смертю. Коли ми є, її немає. Коли вона є, нас вже немає”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де країна)?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
Ф. Шеллінг Сократ П. Фейєрабенд Парменід Вольтер Епікур К. Ясперс				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Рационалізм				

Епікуреїзм				
Антропоцентризм				
Постпозитивізм				
Фрейдизм				

Варіант 7

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Англійському сатирику і соціологу Нового часу **Б. Манделію** належить відома „Байка про бджіл, або Особисті пороки – спільна вигода”. Цей текст вважається першим ескізом ринкової теорії (теорії невидимої руки ринку) **Адама Сміта**: егоїстичні імпульси, завдяки невидимій руці ринку, забезпечують загальне благоденство. **Манделів** намагався зрозуміти, яким чином пристрасті, особливо пиха, заздрість і жадібність, впливають на життєдіяльність і розвиток суспільства.

Манделів уподібнює суспільство бджололиному вуликові, багатому і не надто моральному. Кожна бджола зацікавлена лише у своїй власній вигоді, анітрохи не зважаючи на вигоду інших. Кожній професії притаманна своя форма шарлатанства. Суддів цікавить лише їхній зиск, лікарі свою славу цінують більше, ніж науку. Але це порочне суспільство є багатим і процвітаючим, індивідуальні пороки сприяють спільному процвітання. У другій частині байки у вулику вирішили повернутися до моралі, бджолине суспільство перетворюється на царство чеснот. Потреби індивідів стають не вибагливішими, промисловість, яка підтримувала саме їх потреби, занепадає. Відтак зникають робочі місця і суспільство перетворюється на бідне.

Звідси мораль: індивідуальні пороки необхідні для багатого суспільства.

Як ви оцінюєте такий висновок? Сьогодні, коли ринкові механізми і цінності проникають в сферу сімейних стосунків, мистецтва, освіти, коли лунає гасло „морально все, що економічно ефективно”, чи не стає моральність перепорою у сучасному конкурентному середовищі, у боротьбі за виживання, у гонитві за прибутком? Чи не стали моральні цінності (порядність, чесність, сумлінність, відповідальність тощо) в умовах сучасної цивілізації нераціональними і економічно неефективними? Які наслідки, на вашу думку, можна очікувати в суспільстві через поширення цінностей ринкової економіки на позаекономічні сфери? Чи є альтернатива такій історичній тенденції?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Два наведених нижче вислови є виявом єдиної позиції. Поясніть, що спільного в цих міркуваннях, і яку ідейну позицію вони відображають?

- „У вихорі пилу, піднятого буйним вітром, яким би хаотичним він нам не здавався, в найжахливішому штормі, викликаному протилежно направленими вітрами, що здіймають хвилі, немає жодної молекули пилу або води, яка розташована випадково і не має достатньо причини, щоб займати те місце, де вона знаходиться, і не діяти саме тим способом, яким вона повинна діяти” (П. Гольбах).
- „Якщо б ніс Клеопатри був коротший..., вигляд землі став би іншим” (Б. Паскаль).

2. Д. Донцова, теоретику українського націоналізму, імпонували слова Лесі Українки: „Це не життя, а повільне вмирання від щастя. Нема боротьби – цієї конечної умови життя”. Яку саме світоглядно-філософську позицію Л. Українки ілюструє цей вислів. Чи не схиляється поетеса до думки, що щастя для багатьох може затьмарити розуміння сенсу життя? Чи відстоюєте і ви думку про те, що життя – це вічна боротьба? Як це співвідноситься з ідеями самого Донцова? Відповідь свою обґрунтуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”

Філософська позиція щодо проблеми субстанції	Характеристика	Представники
Монізм		
Дуалізм		
Плюралізм		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть, який з періодів не належить до основних періодів розвитку античної філософії?

- схоластика
- досократівський
- класичний
- елліністичний

2. Яка з наведених нижче рис не належить західному типу культурного розвитку?

- емоційне світосприйняття
- прагматизм
- практицизм
- індивідуалізм

3. Яка школа належить до філософії Стародавньої Греції?

- a) йога
- b) елейська
- c) веданта
- d) буддизм

4. Хто не є представником школи стоїцизму:

- a) Сократ
- b) Марк Аврелій
- c) Сенека
- d) Епіктет

5. Яка з філософських шкіл не належить до староіндійської філософії?

- a) веданта
- b) йога
- c) стоїцизм
- d) буддизм

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Людина є те, чим вона хоче бути” (Ж.-П. Сартр).
2. „Якщо Бога немає – то все дозволено” (Ф. Достоевський).
3. Що очікує людство в майбутньому?
4. Чи сумісні геній і злочинство?
5. Магія і окультизм: історія і сучасність.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Єдність і багатоманітність історії.
2. Філософія техніки.
3. Людство на межі екологічної катастрофи.
4. Цінності східної культури.
5. Українська культура: синтез Заходу і Сходу.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Охарактеризуйте життєвий шлях і постать Сократа. Які були обставини і причини його трагічної загибелі?
2. Які основні ідеї філософії і методу Р. Декарта?
3. Чому Гегель був впевнений, що розум править в світі?
4. Дайте характеристику трьом історичним типам відносин людини і суспільства:
  - відносинам особистої залежності;
  - відносинам речової залежності;
  - відносинам вільно асоційованих особистостей.
5. У чому полягають негативні сторони віри в гарантований прогрес?
6. На які групи можна поділити всі глобальні проблеми? Охарактеризуйте їх.
7. Як співвідносяться, на ваш погляд, релігія і наука?
8. Кого з давньогрецьких мислителів можна вважати засновниками діалектики?

9. Які цінності відстоює лібералізм? З іменами яких мислителів пов'язане формування теорії лібералізму?
10. Які проблеми, за Кантом, не можуть бути поставлені і вирішені наукою?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Розум у всьому повинен бути нашим останнім суддею і керівником”.	
„Я мислю, отже я існую”.	
„Знання – сила”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де (країна)?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
Дж. Бруно Г. Гегель Р. Декарт Діоген А. Камю М. Фічіно Д. Скот				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрямок або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Скептицизм Антисциєнтизм Діалектика Агностицизм Метафізика Дуалізм Гедонізм				

Варіант 8**1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”**

Епоха античності нічого не хотіла знати про своїх історичних попередників (поясніть, чому), тут панував космоцентризм і уявлення про циклічність часу. Християнське середньовіччя протиставляло себе минулому як язичницькому періоду, в уявленнях про історію тут панували провіденціалізм і есхатологізм. Відродження вбачало своє завдання у поверненні до першоджерел античності. Ніде до епохи Просвітництва ми не зустрічаємо особливого інтересу до історії як до розгорнутого в часі поступального процесу – від минулого до майбутнього, ніде не зустрічаємось з ідеєю історичного прогресу. Поясніть сутність ідеї історичного прогресу (чим вона відрізняється від уявлень про циклічність історії в античності і від християнського провіденціалізму і есхатології). Чому ідея історичного прогресу виникає саме в епоху Просвітництва?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Воля в нас завжди вільна, проте не завжди добра” (Аврелій Августин). Покажіть, яка роль відводиться Августином свободі волі людини у вченні про теодицею (виправдання Бога за зло в світі).

2. Піфагор писав: „Народи! Намагайтеся мати добрі звичаї, ніж закони: звичаї суть перші закони”. Як ви вважаєте, чому звичаї грають пріоритетну роль в суспільстві? Чому в суспільстві, де панує злочинність, закони навряд чи можуть повністю оздоровити суспільне життя?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Основні напрями, течії сучасної філософії	Представники	Основні ідеї та проблеми
Філософія життя” Неофрейдизм Екзистенціалізм Неопозитивізм Постпозитивізм Феноменологія		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. **Номіналізм – це:**
  - a) вчення про методи
  - b) мистецтво ведення теологічних диспутів
  - c) філософське вчення, яке заперечує онтологічне значення універсалій (загальних понять)
  - d) філософське вчення, яке визнає об’єктивне існування універсалій
2. **Це неправильно, що Кант:**
  - a) висунув одну з найпродуктивніших космологічних гіпотез
  - b) написав „Феноменологію духу”
  - c) сформулював категоричний імператив
  - d) розглянув простір і час як апіорні форми чуттєвого споглядання
3. **Знайдіть помилку:** „Ірраціоналістичну спрямованість мають філософські ідеї:
  - a) Ніцше
  - b) Бергсона
  - c) Вітгенштейна
  - d) Пірса
4. **Ідеї пантеїзму – це :**
  - a) релігійно-філософське розуміння Бога, який створивши світ, надалі не вмішується в закономірний хід розвитку цього світу
  - b) філософське вчення , яке ототожнює Бога із світом
  - c) релігійний світогляд, який будується на розуміння абсолютного буття як безмежної божественної особистості, що творить світ і керує його розвитком
5. **Яке з визначень буття правильне?**
  - a) буття – це Всесвіт
  - b) буття – це матерія
  - c) буття – це природа
  - d) буття – це поняття для означення всього існуючого

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Талант і геніальність: успіхи виховання чи природний дар?
2. Свобода одної людини закінчується там, де починається свобода іншої людини.
3. Рок, фатум, доля.
4. Що є багатством внутрішнього світу людини?
5. Чи є людина є найагресивнішою істотою?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Соціальна утопія і соціальне передбачення.
2. Філософія марксизму.

3. Неоплатонізм і християнство.
4. Відродження – епоха, що породила титанів.
5. Від Міфу до Логосу (становлення античної філософії).

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. На яких Вселенських соборах було сформульовано і прийнято Символ віри? Які основні догмати християнства містяться в ньому?
2. Які факти свідчать про вичерпаність схоластичної проблематики і наближенні завершення епохи схоластики?
3. Дайте оцінку платонівської ідеї досконалої держави. На якій підставі філософ К. Поппер охарактеризував ідеальну державу Платона як прообраз тоталітарних диктатур ХХ століття?
4. Назвіть представників емпіричної і раціоналістичної традиції в філософії Нового часу. Яка проблема стала причиною розмежування двох названих традицій?
5. У чому полягав агностицизм Канта?
6. Розкрийте зміст формаційної типології суспільства в марксизмі. Які недоліки такої типології?
7. Чи вважав І. Кант можливості теоретичного пізнання безмежними?
8. Яке основне питання філософії історії?
9. Що таке глобалізація світу? Які проблема вона несе з собою?
10. Назвіть основні етапи розвитку діалектики і дайте їм характеристику.

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Нехай гине все слабке”.	
„Людина є мірою всіх речей”.	
„Бог створив людський розум подібним до дзеркала, здатного відобразити увесь Всесвіт”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де (країна)?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
Г. Кун Г. Лейбніц Е. Фромм Піфагор П. Юркевич М.Хайдеггер І. Кант				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Апріоризм Кінізм Позитивізм Глобалізм Космоцентризм				

Варіант 9

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. „Дев’ять десятих тих людей, з якими ми зустрічаємось, є тим, що вони є – добрими чи злими, корисними чи некорисними, – завдяки вихованню”, вважав один з засновників ідеології просвітництва **Дж. Локк**. Просвітники прагнули стати „вихователями” суспільства, намагалися вплинути на нього, змінивши масову свідомість, „думки”. Думки керують світом, вважали вони. „Виправте думки людей, і звичаї їх самі собою зробляться чистіше”, – казав **Руссо**. Проте, заперечував **К. Маркс**, просвітники не помітили того, що „вихователі самі повинні бути вихованими”. Щоб розірвати це „порочне коло”, потрібно змінити саме буття людей. На думку **Маркса**, „не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість”. Яка ваша думка?

2. Що таке доля людини? Кожна людина створює свій образ долі, прагнучи відрізнити можливе від неможливого, бажане від дійсного, ймовірне від неминучого (як це лунає в словах відомого американського письменника **К. Воннегута**: „Господи, дай мені душевний спокій, щоб приймати те, що я не можу змінити, мужність – змінити те, що можу, і мудрість – завжди відрізняти одне від іншого”)?

В образі долі втілюються різні форми переживання людиною обмеженості своєї свободи. Доля може сприйматися або як абсолютна напередвизначеність життя (як рок, фатум), або як основна тенденція життя, що визначена самим характером людини, або як замисел людини про саму себе. Долі можна підкоритися, з нею можна грати, її можна намагатися подолати тощо. Який ваш образ долі? Обґрунтуйте свою відповідь.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

Французький філософ-гуманіст XVI ст. Мішель Монтень писав: „Потрібно сумлінно грати свою роль, яку нам доручили, але при цьому не забувати, що це всього-на-всього роль, яку нам доручили. Маску і зовнішній вигляд не можна робити сутністю, чуже – своїм. Ми не уміємо відрізняти сорочку від шкіри. Достатньо посипати мукою особу, не посипаючи нею одночасно і серце... Пан мер і Мішель Монтень ніколи не були однією і тією ж особою, і між ними завжди пролягала виразно позначена межа”.

Ту ж проблему піднімає сучасний швейцарський філософ Е. Муньє: „Культура розпочинає гру масок, котрі настільки тісно зростаються з людиною, що вже неможливо розгледіти її дійсне обличчя. Маска стає двійником людини, вона дозволяє їй обманювати не тільки інших, але й саму себе, ховатися у брехні, щоб уникнути тієї істини, котра народжується, коли погляд людини спрямований на „іншого” або „усередину себе”.

Як, на вашу думку, можна залишитися собою, „бути” людиною, а не лише „здаватися” нею в суспільстві, в якому ми всі вимушені грати певні ролі, вдягати маски. Чи відомі вам приклади, коли маска людини зрослася з її обличчям? Що штовхає людину „ховатися у брехні”?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Періоди античної філософії	Хронологічні рамки	Філософські напрямки, школи	Представники	Коло основних проблем
Досократівський				
Класичний				
Елліністичний				

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Кому із мислителів XIX ст. належить ясне і чітке формулювання основного питання філософії?

- Фейербаху
- Гегелю
- Марксу
- Енгельсу

2. Знайдіть помилку. Учнем Сократа був:

- Левкіпп
- Протагор

- c) Платон
- d) Епікур

3. З ім'ям античного філософа пов'язане заснування першої філософської школи - Академії (від розташування її у парку міфічного героя Академа)?

- a) Сократа
- b) Платона
- c) Арістотеля
- d) Демокріта

5. Найзагальнішою формою буття філософії є:

- a) філософська ідея
- b) філософська школа
- c) філософський напрям
- d) філософська течія

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Чи можна передбачити людську долю?
2. „Ти не повинен йти за натовпом в його злих справах” (запис, зроблений в подарованій Б. Расселу Біблії його бабусею. Цього заповіту Рассел дотримувався все своє життя).
3. Свобода – це стан душі.
4. Образи кохання в культурі людства.
5. Трагізм буття людини в трактуванні екзистенціалістів.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Філософія – роздуми про свободу.
2. Проблема кризи культури в творчості Ф. Ніцше.
3. Простір і час в класичній і некласичній науці.
4. Протиріччя сучасної цивілізації.
5. Українська філософія в дослідженнях Д. Чижевського.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. У чому полягає мета філософії?
2. Як можна, згідно з буддизмом, звільнитися від страждань?
3. Як ви розумієте символічний сенс біблійної притчі про первородний гріх?
4. Коли виникають в Європі перші університети? Якою була їх основна мета? Яку роль вони виконали в розвитку схоластичної філософії?
5. Назвіть перших давньогрецьких філософів. У чому можна вбачати їх основні заслуги?
6. Які фактори сприяють виникненню у сучасної людини почуття переваги над людьми минулого? Наскільки воно є виправданим?

7. Які основні сфери людської життєдіяльності ви знаєте? Дайте їм характеристику.
8. Розкрийте зміст цивілізаційної типології суспільства. Які її переваги щодо формаційної типології?
9. Зробіть порівняльний аналіз двох опозиційних філософських систем елліністичного періоду античності – стоїцизму і епікуреїзму.
10. Чи має людська історія який-небудь сенс? Якщо так, то у чому він полягає, на ваш погляд?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Я знаю, що нічого не знаю”.	
„Мені здається ганебно недбайливістю, якщо, утвердившись у вірі, ми не прагнемо зрозуміти те, у що віримо”.	
„Найкращим із доведень є досвід, якщо він корениться в експерименті”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де (країна)?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
М. Шелер О. Шпенглер Т. Кун М. Монтень Л. Вітгенштейн Л. Валла Парменід				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Геоцентризм Постмодернізм Евдемонізм Деїзм				

Матеріалізм				
Апріоризм				

Варіант 10

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Людство сформувало численну кількість культурних традицій, які допомагають людині подолати страх смерті. Так, культурологи називають історично найзначнішою формою ідеї безсмертя – **теологічну форму**, яка пропонується різними релігіями.

Натуралістичні версії безсмертя можна побачити:

- у збереженні муміфікованого тіла (як це було у давньому Єгипті);
- в ідеї продовження себе в нащадках (своїх генетичних властивостей), у кровних узах з родом, племенем;
- у надії на майбутні можливості, які надасть, наприклад, клонування;
- у прагненні увічнити себе через єднання з природою (японська культура);
- нарешті, у примиренні з думкою про вічний кругообіг речовини в природі після розпаду тіла на частинки.

Соціальне безсмертя вбачають у тому, щоб:

- залишити свій досвід і пам'ять про себе в нащадках;
- здобути творче безсмертя, „продовжитися” в творчій самореалізації, залишити свій слід в історії тощо.

Як ви ставитеся до названих версій безсмертя? Чи є, з вашого погляду, християнська ідея безсмертя лише „заспокійливою ілюзією”? Чи вона є реальністю? Які аргументи тут за і проти ви можете навести?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

Порівняйте, прокоментуйте і зробіть висновки з наступних визначень сутності людини:

- „Людина є тварина, що зазнає розкаяння” (З. Фрейд).
- Людина – це „ще незавершена тварина” (Ф. Ніцше).
- Людина –це „політична тварина” (Арістотель).
- „Людина є те, чим вона хоче бути” (Ж.-П. Сартр).
- „Людина є мірою всіх речей” (Протагор).

- „Сутність людини не є абстракт, притаманний окремому індивіду. У своїй дійсності вона є сукупністю всіх суспільних відносин” (К. Маркс).
- „Людина – це тварина, яка отримала повеління стати богом” (св. Василій Великий).
- „Людина – це свобода” (Ж.-П. Сартр).
- „Людина – всього лише очерет, найслабіше з творинь природи, але вона очерет мислячий” (Б. Паскаль).
- „Людина є принципова новизна в природі” (М. Бердяєв).
- „Людина – це незавершений проект” (Ж.-П. Сартр).
- Людина – це „втїлена проблема, суцільна і вельми ризикована авантюра” (Х. Ортега-і-Гассет).

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Основні натуралістичні концепції розвитку суспільства	Їх характеристика	Представники
Мальтузіанство неомальтузіанство		
Соціальний дарвінізм		
Соціобіологічна		
Географічна школа соціології		
Фрейдизм та неофрейдизм		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Хто з античних філософів не був прихильником атомістичної теорії?
  - a) Демокріт
  - b) Левкіпп
  - c) Епікур
  - d) Анаксагор
2. Хто з мислителів вважав, що ідеї (ейдоси) реально існують незалежно від матеріального світу?
  - a) Сократ
  - b) Епікур
  - c) Арістотель
  - d) Платон
3. Хто з мислителів автор вислову „Покірного доля веде, а непокірного тягне”?
  - a) Фалес
  - b) Сенека
  - c) Сократ

d) Марк Аврелій

4. Основоположником якого напрямку у філософії вважають Епікура?

a) скептицизму

b) гедонізму

c) евдемонізму

d) агностицизму

5. Хто з античних мислителів вважав ідеальною державою ту в якій філософи здійснюють управління державою?

a) Сократ

b) Діоген

c) Арістотель

d) Платон

6. Хто є автором твору “Критика практичного розуму”?

a) Г. Спенсер

b) Протагор

c) Епіктет

d) Кант

e) Паскаль

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Перспективи цивілізації: від культу сили до діалогу і порозумінню.
2. Чи виправдовує мета засоби?
3. Людина і космос.
4. Фаустівський дух європейської культури.
5. „Свобода важливіша за рівність” (К. Поппер).
6. „Ідею революції виношують генії, здійснюють – романтики, а її результатами користуються негідники” (О. Бісмарк).
7. Життя та існування: як не змарнувати власну долю?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Ідеал мудреця в епікуреїзмі і стоїцизмі.
2. Містицизм в середньовічній філософії.
3. Діалектичний метод пізнання.
4. Концепція науки в постпозитивізмі.
5. Філософія А. Шопенгауера.
6. “Занепад Європи” О. Шпенглера.
7. Культура і антикультура.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. У чому полягає схожість і відмінність філософії і науки? У якому значенні філософія „більше ніж наука”?

2. Чому Конфуцій приділяв особливу увагу проблемам моралі? Чому його моральне вчення безпосередньо пов'язане з політичним вченням?
3. Порівняйте уявлення про божество в буддизмі, в філософії Платона, Арістотеля і в християнстві. Що є спільне і що – відмінне в уявленнях про Бога в іудаїзмі, християнстві та ісламі?
4. У чому велич і значення філософії Арістотеля? Чим його філософська концепція відрізняється від платонівської?
5. Назвіть характерні риси культури Відродження. Які плоди принесла характерна для Відродження установка на самореалізацію особистості?
6. Що розуміється під поняттям „соціальна структура суспільства”? Назвіть основні її елементи.
7. Як би могли сформулювати поняття гідності людини?
8. У чому причина виникнення і загострення глобальних проблем у ХХ столітті?
9. У чому особливість натуралістичних концепцій розвитку суспільства?
10. Що пояснює в розвитку закон заперечення заперечень?
11. Розкрийте значення принципу верифікації. Що був запропонований неопозитивістами?
12. Розкрийте зміст концепцій локальних цивілізацій.
13. Які особливості гегелівського філософії історії?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Падаючого – підштовхни”.	
„Релігія – опіум для народу”.	
„Людина є те, чим вона хоче бути”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Філософ	Коли жив? Період життя (століття, роки)	Де (країна)?	Що написав (найбільш відомий твір)?	Як і про що міркував? Особливості філософської позиції
Л. Шестов Г. Сковорода Дж. Берклі П. Гольбах О. Конт Ш. Монтеस्क'є				

Д. Юм				
-------	--	--	--	--

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Гуманізм Схоластика Кінізм Глобалізм Космоцентризм Сцієнтизм				

Варіант 11

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Філософи по-різному трактували поняття „суспільство”. Щоб зрозуміти феномен суспільства, потрібно визначити причини, чинники та закономірності об’єднання людей в єдине ціле, в суспільний організм. Так, візантійський мислитель **Н. Емеський** писав: „Людина має потребу в їжі та житті. Людина ж за природою – тварина стадна та суспільна. Ніхто наодинці не є самодостатнім”. За думкою австрійського соціолога **А. Адлера**, „саме тому, що окрема людина неповноцінна й слабка, людські істоти існують разом”. Інші дослідники, навпаки, підкреслюють біологічну перевагу людини над рештою живих істот, оскільки в інших немає такого сильного “соціального інстинкту”, як у людини. Одні вчені наполягають на природному альтруїзмі людини, саме це, вважають вони, зробило можливим суспільне життя. Інші чинником консолідації, навпаки, вважають агресивність людей, оскільки саме необхідність подолання агресивності, для подолання взаємної агресивності були запроваджені сумісні дії. Поміркуйте, що ж сприяло об’єднанню людей у суспільство? Поясніть позиції вчених. Відповідь обґрунтуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Прокоментуйте даний вислів Р. Декарта: „Кожний народ тим більше є громадянським і освіченим, чим краще в ньому філософствують”.
2. „Під усякими механічними зовнішніми взаєминами між людьми приховується та через нього діє сила соборності, внутрішньої людської єдності”, – пише С. Франк. Чи згодні ви із тим, що саме таку основу потрібно визначати у принциповій єдності суспільства ?
3. Г. Гегелю належить відомий вислів: „Істина не є викарбувана і покладена до кишені монета. Вона – процес ...”. Подайте ваше розуміння істини.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Рівень пізнання	Характеристика

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. У якому з періодів історії філософії виникла проблема „двоїстості істини”?
  - a) в античній філософії
  - b) в середньовічній філософії
  - c) в німецькій класичній філософії
  - d) в філософії епохи Просвітництва
2. Що є предметом онтології?
  - a) буття світу і людини
  - b) унікальність людського існування
  - c) науково-технічний прогрес
  - d) суспільне життя
3. Поняття ейдосу (ідеї) було центральним в філософії:
  - a) Арістотеля
  - b) Платона
  - c) Демокріта
  - d) Піфагора
4. Що не є історичним типом світогляду:
  - a) міфологія
  - b) гносеологія
  - c) філософія
  - d) релігія
5. Ключовим поняттям, що характеризує скептицизм, є
  - a) сумнів

- b) переконання
- c) одкровення
- d) осяяння

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Багато в світі дивних див, та найдивніше з них – людина” (Еврипід).
2. „Політика – мистецтво управління державою” (Арістотель).
3. Що є для вас найвищою цінністю в житті ?
4. Любити – це означає вміти жертвувати.
5. Жити заради інших: як я це розумію.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Єдність природи і суспільства.
2. Людина і світ культури.
3. Людина як суб’єкт історії.
4. Філософія історії про засади історичних процесів.
5. Поняття та різновиди свободи. Свобода як цінність.
6. Смерть, безсмертя та проблема смислу буття.
7. Поняття особи та особистості.
8. Теорія пізнання І. Канта.
9. Філософія історії Г. Гегеля.
10. Парадокси свободи у вченні Фіхте.

7 Завдання VII. „Відрідаємо на питання”.

1. Порівняйте за змістом поняття „людина”, „індивід”, „індивідуальність”.
2. У чому полягає проблема сенсу людського життя?
3. У чому полягало значення принципу верифікації в неопозитивізмі?
4. Розкрийте особливість розуміння людини Л.Фейербахом.
5. Чи можлива, на ваш погляд, гармонія науки і релігії? В яких вченнях сучасної філософії поставлена ця проблема?
6. Розкрийте зміст поняття „пункт Омега” у вченні Тейяра де Шардена.
7. Що вам відомо про Ж.Ж. Руссо та його вчення?
8. Чому Арістотеля називають “батьком логіки”?
9. Чому німецька класична філософія вважається вершиною європейської класики? Якій внесок було зроблено її представниками в світову філософію?
10. Розкрийте особливості філософської позиції Д.Юма.

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?“

Вислів	Автор
„Будьте уважні до своїх думок – вони початок дій”.	
„Сутність людини не є абстракт, притаманний окремому індивіду. У своїй дійсності вона є сукупністю всіх суспільних відносин”.	
„Не наслідуй думку натовпу”.	

9 Завдання ІХ. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював ?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Конфуцій				
Сенека				
І. Гізель				
М. Вебер				
Е. Гуссерль				
Дж. Локк				
Б. Рассел				
Вольтер				

10 Завдання Х. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Екзистенціалізм				
Апріоризм				
Софістика				
Номіналізм				
Реалізм				
Гуманізм				

Варіант 12

1 Завдання І. „Поміркуємо над проблемою...”

Людина, за Кантом, є “громадянином двох світів”. Що він мав на увазі? Порівняйте його бачення людини з попередньою філософською традицією Нового часу. У чому перевага кантівської позиції?

2 Завдання ІІ. „Прокоментуйте вислів...”

1. Поясніть як ви розумієте „кантівський категоричний імператив”: „Чини завжди так, щоб максима твоєї волі мала також і силу ... всезагального закону”. Відповідь обґрунтуйте.

2. К. Поппер висловлює таку думку: „Прогресувати можемо лише ми, людські індивіди, і ми можемо робити це, захищаючи та посилюючи ті демократичні інститути, від яких залежить свобода, а разом із тим – і прогрес”. Поясніть, чи завжди свобода індивідів залежить від рівня

демократії в суспільстві? Які форми свободи ви можете назвати? Що для Поп пера є критерієм прогресу суспільства?

3. У знаменитих „Тезах про Фейербаха” Маркс пише: „Філософи лише по-різному пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його”. Яким було саме марксистське бачення майбутніх змін в світі? Розкрийте основний зміст соціально-політичного вчення марксизму.

4. Прокоментуйте відомий вислів Г. Гегеля: „Що розумне, те дійсне і що дійсне, те розумне”. Чи можна цей вислів зрозуміти як примирення з дійсністю, з наявним станом речей? Чи, можливо, в ньому – прихований заклик до революційних змін в суспільстві? Покажіть можливість різного прочитання даної тези.

5. Аналізуючи ідею безсмертя, Фейербах стверджує, що вона притаманна примітивним народам, сучасна людина повинна сприймати її лише символічно: „Віра в безсмертя виражає не що інше, як істину і факт ...що полягають в тому, що людина, втрачаючи своє тілесне існування, не втрачає свого існування в душі, у спогадах, у серцях живих людей”. Чи погоджуєтесь ви з думкою Фейербаха? Відповідь обґрунтуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Періоди античної філософії	Хронологічні рамки	Філософські напрямки, школи	Представники	Коло основних проблем

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Яке з наведених понять не могло позначати першопочаток світу в стихійно-матеріалістичних вченнях античності?

- душа
- земля
- вода
- вогонь
- повітря

2. Що з названого не є філософською школою Стародавньої Індії:

- буддизм
- веданта
- санкх'я
- міманса
- брахманізм
- вайшешика

3. Хто із названих філософів є автором концепції ідеальної держави:

- Демокріт
- Геракліт

- c) Платон
- d) Сократ
- e) Арістотель

4. Для кого з названих філософів число і числові відносини були самою сутністю космічного цілого?

- a) для Сократа
- b) для Піфагора
- c) для Сенеки
- d) для Демокріта
- e) для Марка Аврелія

5. Хто із античних філософів сказав: „Я знаю те, що я нічого не знаю“:

- a) Зенон
- b) Платон
- c) Сократ
- d) Анаксимандр
- e) Геракліт

6. Вкажіть чиї це слова: „Те, що висловлюється та мислиться, повинно бути сущим, бо ж є буття, а небуття немає ...“.

- a) Гегель
- b) Сенека
- c) Парменід
- d) Кант
- e) Анаксімен

5 Завдання V. „Пишемо есе...“

1. Розум – це багатство.
2. Істина народжується у суперечці.
3. Людство в дзеркалі епохи.
4. Цінність історичної події.
5. Що таке безсмертя ?

6 Завдання VI. „Написання реферату“.

1. Сутність християнства за Л. Фейербахом.
2. Принцип історизму в філософії Гегеля.
3. Антропологічний матеріалізм Л. Фейербаха.
4. Критична філософія І. Канта.
5. Суспільство як система: основні елементи суспільного життя.
6. Духовне життя суспільства.
7. Людина в пошуках сенсу буття та власного життя.
8. Проблема сутності буття та методів пізнання у філософських вченнях Ф. Бекона та Р.Декарта.
9. Тлумачення пізнання в філософії Нового часу.

10. Вчення Б. Паскаля про людину та її місце в світі.
11. Філософські ідеї постмодернізму.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. У чому полягає проблематичність людського буття?
2. Дайте загальну характеристику філософії епохи античності?
3. Назвіть історичні форми діалектики.
4. Розкрийте характерні риси української філософської думки.
5. Розкрийте соціально-історичні та культурні передумови неklasичної філософії.
6. Як ви розумієте поняття „екзистенція”?
7. Які філософські підходи щодо проблеми сутності людини ви знаєте?
8. Як ви можете обґрунтувати тезу екзистенціалізму: “існування людини випереджає її сутність”?
9. Розкрийте суть розуміння культури у вченні З. Фрейда?
10. Чому філософію А. Шопенгауера називають песимістичною?
11. Назвіть коло основних релігійно-світоглядних проблем в культурі Київської Русі.

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
“В інтересах всього людства, щоб існував Бог, який карав би те, чого не в змозі придушити людське правосуддя”.	
„Скажи мені що-небудь, щоб я тебе побачив”.	
“Велике основне питання всієї, особливо новітньої філософії, є питання про відношення мислення і буття”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Д. Юм				
К. Юнг				
З. Фрейд				
П.Юркевич				
Парменід				
Т. Кун				
М. Бердяєв				
Д. Донцов				

І. Франко				
-----------	--	--	--	--

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Догматизм				
Раціоналізм				
Гедонізм				
Марксизм				
Прагматизм				
Теїзм				

Варіант 13

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

„Мова – це засіб не стільки виражати готову істину, як відкривати раніше невідому. ... Дух без мови неможливий тому, що сам створюється за допомогою мови і мова в цьому є перша в часі подія ... Мову і дух, що взяті в розумінні послідовності духовного життя, ми можемо виводити з „глибини”, тобто з душі як з начала”, – так стверджує професор Харківського університету **О. Потебня**. Отже, мова безпосередньо пов’язана з глибинами душі – особистості і народу. У ХХ столітті німецький філософ **М. Хайдеггер** визначив цей зв’язок словами: “Мова – це домівка нашого буття”. Як ви думаєте, чи повинна бути в порядку та “домівка”? Які мовні проблеми в нашому суспільстві ще не впорядковані? Звернення до цієї проблеми має особливе значення за умов драматичної історії української державності, за умов різних нищівних заходів щодо української мови та культури. Обміркуйте сучасну мовну ситуацію в Україні та шляхи її поліпшення. Наскільки актуальною на сьогодні постає дана проблема?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

- Спінозі належать такі слова: „Свобода – це пізнана необхідність”. Поясніть, як ви розумієте даний вислів.
- Поясніть вислів Р. Декарта: „Філософія ... одна тільки вона відрізняє нас від дикунів та варварів, і кожний народ тим більше цивілізований і освічений, чим краще в нього філософствують”. Чи погоджуєтесь ви з твердженням філософа?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Філософська позиція	Характеристика	Представники
Монізм		

Дуалізм		
Плюралізм		

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.**1. Представником філософії Нового часу є:**

- a) Н. Макіавеллі
- b) Ж.-П. Сартр
- c) Ф. Бекон
- d) М. Монтень
- e) Леонардо да Вінчі

2. Хто з філософів ототожнював людину з машиною і навіть написав твір під такою назвою?

- a) Гоббс
- b) Спіноза
- c) Ламетрі
- d) Руссо
- e) Вольтер
- f) Локк

3. Теза „Немає нічого в розумі, чого до того не було б у відчуттях” належить:

- a) емпіризму
- b) раціоналізму
- c) прагматизму
- d) аксіології
- e) філософського монізму
- f) скептицизму

4. Твір “Левіафан” був написаний:

- a) Беконом
- b) Сократом
- c) Ніцше
- d) Гоббсом
- e) Спінозою

5. Хто із названих філософів належав до елейської школи античної філософії?

- a) Парменід
- b) Фалес
- c) Протагор
- d) Платон

6. Вкажіть, яка матеріальна стихія вважалася основою космосу у філософії Анаксимандра:

- a) земля
- b) вогонь
- c) атом
- d) повітря
- e) вода

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Що для мене свобода як стан душі?
2. Моя свобода закінчується там, де починається свобода іншої людини.
3. Чи кожна кухарка може управляти державою?
4. Час великої літератури закінчився.
5. Переможців не судять.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання.
2. Проблема людини у філософії Просвітництва.
3. Філософія історії та історична наука: спільні риси і відмінності.
4. Умови, чинники та фактори історичного процесу.
5. Предмет та проблеми філософії.
6. Рушійні сили історії
7. Людина – найвища цінність суспільства.
8. Етика І. Канта.
9. Вчення Г. Гегеля про абсолютну ідею.
10. Філософські ідеї Шеллінга.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Діалектика об’єктивного і суб’єктивного, абсолютного і відносного в істині.
2. Чим відрізняються суспільні закономірності від законів природи?
3. Назвіть основні сфери буття.
4. Назвіть основні сфери суспільного життя людей.
5. Розкрийте суть екологічної проблеми та шляхів її подолання.
6. Чи змінюється роль особистості в історії?
7. Ніцшеанська ідея „надлюдини”.
8. Розкрийте практичну обумовленість процесу пізнання.

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
“Якщо існує наука, яка дійсно потрібна людині, то це та, якої я навчаю, а саме – відповідним чином зайняти вказане людині місце у світі і з якої можна навчитися тому, яким треба бути, щоб бути людиною”.	
„Треба прагнути до широти мислення, а не до простого накопичення знань”.	
„По собі можна пізнати інших”.	

9 Завдання ІХ. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
К. Ясперс				
Ж.-П. Сартр				
Епікур				
М. Шелер				
Г. Сковорода				
М. Хайдеггер				

10 Завдання Х. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський термін	Суть поняття та його характеристика
Субстанція	
Монада	
Буття	
Ейдос	

Варіант 14

1 Завдання І. „Поміркуємо над проблемою...”

„Людина – природне створіння; вона існує у природі, підкоряється її законам, неспроможна звільнитися від неї” (П. Гольбах). Чому така ідея була характерною саме для новочасної філософії? А чому, власне, людина не може „звільнитися” від природи? Розкрийте сучасну ситуацію зв'язку “природа – людина”. Чи можна однозначно відповісти на питання: “людина – природне створіння?”.

2 Завдання ІІ. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Людина є мірою всіх речей”. (Протагор). Що в цій тезі – вияв гуманізму, творчої природи людини, її активності чи вияв її агресивності і егоїзму, варварського ставлення до природи? Як ви вважаєте, чи знає людина свою міру, щоб бути мірою інших речей? Поясніть.

2. За свідченням Діогена Лаертського, Сократ казав, що “є одне лише благо – знання і одне лише зло – невігластво”. Таке бачення добра і зла – основа сократівського морального вчення. Розкрийте його зміст.
3. Чи не вважаєте ви вислів Геракліта: „У ту саму річку не можна ввійти двічі” парадоксальним? Поясніть як ви це розумієте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Періоди філософії Відродження	Хронологічні рамки	Представ- ники	Коло основних проблем
Італійське Відродження (XV ст.) Північне Відродження (XVI ст..)			

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Які з названих видів діяльності не є формами практики:

- соціальна діяльність
- науковий експеримент
- технічна діяльність
- економічна діяльність
- інтелектуальна діяльність

2. Назвіть один з основних напрямків схоластичної філософії:

- апологетика
- номіналізм
- абстракціонізм
- універсалізм

3. Назвіть головну рису середньовічного мислення:

- реалізм
- космоцентризм
- теоцентризм
- антропоморфізм
- антропоцентризм

4. Назвіть метод, який Р. Декарт вважав головним в науковому пізнанні:

- аналіз
- дедукція
- синтез
- індукція

5. Назвіть метод, який Ф. Бекон вважав головним в науковому пізнанні:

- a) синтез
- b) експеримент
- c) аналіз
- d) дедукція

6. Назвіть, хто з названих філософів продовжив традицію “філософії серця”, започатковану Г.Сковородою:

- a) П. Юркевич
- b) Г.Кониський
- c) І. Франко
- d) Ф. Прокопович

7. Одним з засновників екзистенціалізму був:

- a) І. Кант
- b) Сенека
- c) С. Кіркегор
- d) О. Конт

8. Назвіть ім'я філософа, котрий створив школу перипатетиків:

- a) Сократ
- b) Діоген Синопський
- c) Платон
- d) Арістотель

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Все тече, все змінюється” (Геракліт).
2. Чи можна стати щасливою людиною “за чужий рахунок”?
3. Народження і смерть – дві великі таємниці.
4. Чи є людська доля фатально неминучою?
5. Філософами народжуються ?
6. Життя дається людині лише один раз.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Особливості античної філософії Греції та Риму.
2. Філософські погляди Сократа.
3. Вихідні ідеї філософії Арістотеля.
4. Феномен античної філософії в європейській культурі.
5. Платонівська „ідеальна держава” і сучасність.
6. Піфагорійська школа.
7. Неоплатонізм: світ як сходження Єдиного.
8. Життя після життя.
9. Людина в пошуках сенсу власного життя.
10. Практика, діяльність, праця.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Розкрийте суть антропологічного матеріалізму Л. Фейєрбаха.
2. Чи є межі наукового пізнання?
3. Чи вважаєте ви середні віки „темними віками”?
4. Назвіть основні відмінні риси світогляду античності і європейського Середньовіччя.
5. Назвіть основні закони діалектики.
6. Назвіть основні здобутки представників мілетської школи.
7. Розкрийте зміст понять “науково-технічний прогрес” і “науково-технічна революція”.
8. Назвіть основні історичні етапи науково-технічного прогресу.
9. У чому полягає відмінність між об’єктивним і суб’єктивним ідеалізмом?
10. Які історичні типи діалектики ви знаєте?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Хто багато обіцяє, той не вартий довір’я”.	
„Вірую, бо це абсурдно”.	
„Філософія є системою виховання людини близько до Бога”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім’я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Ф. Аквінський				
Ж.-Ж. Руссо				
Тейяр де Шарден				
Піфагор				
Геракліт				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський термін	Суть поняття (його характеристика)
Дедукція	
Модус	
Сутність	
Апорія	

Варіант 15

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

1. У німецького філософа **І. Канта** зустрічаємо вислів: „Культура – остання мета природи, людина покликана її створювати. Культура за її структурою органічна, людина в ній – не лише засіб, а й мета”. Німецький філософ **К. Маркс** писав: „Культура – культивування всіх властивостей суспільної людини і виробництво людини з більш розвиненими властивостями та зв’язками, а тому й потребами, – виробництво людини як більш цілісного та універсального продукту суспільства”. Якою є роль культури за Марксом? Подібну чи відмінну точку зору висловив Кант?

2. Дж. Сорос, відомий фінансовий “чаклун” і філантроп сучасності, зізнався, що “монетарні цінності узурпували роль істинних цінностей, а ринки почали домінувати у тих сферах суспільного життя, де їм не місце”. “Я маю на увазі, – пише він, – такі сфери професійних занять, як юриспруденція та медицина, політика, освіта, наука, мистецтво, а крім того – особисті стосунки. Досягнення чи якості, що їх треба оцінювати незалежно від інших, перетворюються на терміни монетаризму, і їх оцінюють за кількістю грошей, які вони дають, а не за їхніми внутрішніми достоїнствами”. Поясніть ситуацію, окреслену Соросом. Проілюструйте, яким чином в кожній з названих Соросом сфер домінують сьогодні ринкові цінності?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Поясніть, як ви розумієте вислів Франсуа де Ларошфуко: „Ми боїмося всього на світі, як смертні, але прагнемо всього на світі, як безсмертні”.

2. Подайте пояснення вислову Л. Шестова: „Завдання філософії не в тому, щоб заспокоювати людей, а в тому, щоб бентежити їх”.

3. “...Кожна нація є тільки обмеженим і однобічним розкриттям людського ідеалу. Але лише в цих обмежених і однобічних здійсненнях загальнолюдський ідеал є живим. Тому кожна нація якраз у своєму своєрідному, оригінальному, у своїй “однобічності” і обмеженості і має вічне, загальне значення” (Д. Чижевський). Як ви зрозуміли думку філософа?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Історичні парадигми науки	Час панування	Характерні риси
Класична наука		
Некласична наука		

Постнекласична наука		
----------------------	--	--

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.**1. Хто є засновником феноменології:**

- a) М. Хайдеггер
- b) К. Ясперс
- c) Ж.-П Сартр
- d) Е. Гуссерль

2. У якій картині світу „природне” і „надприродне” не відрізняються одне від одного?

- a) у науковій
- b) у релігійній
- c) у міфологічній
- d) у філософській

3. Вислів „Все тече, все змінюється” належить:

- a) Фалесу
- b) Геракліту
- c) Піфагору
- d) Г. Юнгу
- e) Ф. Ніцше

4. Яке з названих тверджень є точкою зору ірраціоналізму:

- a) “Все дійсне – розумне, все розумне – дійсне” (Г. Гегель);
- b) “Раціоналізм не може заглушити відчуття, що остання істина – по той бік розуму” (Л.Шестов);
- c) “Немає нічого в розумі, чого перед тим не було у відчуттях” (Дж.Локк);
- d) “Існувати – значить бути сприйманим” (Дж. Берклі).

5. Яка з названих концепцій не є концепцією істини:

- a) концепція логічної когерентності
- b) концепція кореспонденції
- c) концепція економічного детермінізму
- d) прагматична концепція
- e) концепція конвенціоналізму

6. Твір “Новий Органон” було написано:

- a) І. Кантом
- b) К. Марксом
- c) Т.Гоббсом
- d) Ф. Беконом
- e) Л. Фейербахом

7. Вчителем Олександра Македонського був філософ:

- a) Платон
- b) Аристотель
- c) Сенека
- d) К. Маркс
- e) Геракліт
- f) Демокріт

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. “Людина не приховує, що вона любить саму себе, і не приховує, що може любити іншого заради себе” (суфійська мудрість).
2. Мистецтво бути щасливим.
3. Талант є у кожного?
4. Чи можна жити в цивілізованому світі і бути некультурним?
5. Чи існує прогрес в культурі?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Особистість філософа (філософія як образ життя).
2. Призначення філософії.
3. Філософія та ідеологія.
4. Філософія і релігія.
5. Буття і небуття – два основних принципи філософування.
6. Людство в дзеркалі філософії.
7. Філософія в системі культури.
8. Філософія і світогляд.
9. Людина як вища цінність у системі філософського знання.
10. Місце Платона в історії філософії.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Які філософські школи елліністичного періоду ви знаєте? Дайте їх характеристику.
2. Що таке “іраціоналізм”?
3. Розкрийте сутність діалектичного методу Гегеля.
4. Які етапи виділяють в історії середньовічної християнської думки?
5. Які природні передумови виникнення свідомості?
6. Що таке норми і цінності культури?
7. Розкрийте зміст та значення основних ідей Платона.
8. Яку роль відіграє культура у ставленні людини до природи?
9. Які методи наукового пізнання ви можете назвати?
10. У чому суть сократівського методу пізнання?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів”

Вислів	Автор
„Подібно тому, як буває милосердя, яке карає, так і буває жорстокість, яка милує”.	
„Думка – над усе між людьми на землі”.	
„Бути нижче самого себе – не що інше, як неосвіченість, а бути вище самого себе – не що інше, як мудрість”.	

9 Завдання ІХ. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
М. Лютер				
В.Вернадський				
Г. Лейбніц				
М.Кузанський				
Ф. Шеллінг				
Л. Фейербах				
І. Фіхте				

10 Завдання Х. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський термін	Суть поняття (його характеристика)
Субстрат	
Апейрон	
Буття	
Екзистенція	

Варіант 16

1 Завдання І. „Поміркуємо над проблемою...”

Видатний український філософ Д.Чижевський вважав, що характеристику національного типу взагалі можна здійснювати трьома шляхами: досліджуючи народну творчість; через вивчення найбільш яскравих епох в історії народу; шляхом аналізу і творчості видатних представників цього народу. Спробуйте дати характеристику українському національному типу, обравши один із запропонованих шляхів.

2 Завдання ІІ. „Прокоментуйте вислів...”

1. Філософу давньої античності Сенеці належать такі слова: „Жити щасливо та жити в мирі із природою – те ж саме”. Яку думку стосовно даного вислову можете розвинути ви ?
2. Як ви розумієте вислів Арістотеля: „Платон мені друг, але істина дорожча”.
3. Поясніть у чому полягає обмеженість визначення матерії П. Гольбахом: „Матерія є все, що діє на наші органи чуттів”.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Філософські школи античності	Час заснування	Представники	Основна проблематика
Мілетська			
Елейська			
Піфагорійська			
Перепатетиків			
Скептична			
Кінічна			
Епікурейська			
Стоїчна			
Неоплатонічна			

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Хто з даних філософів першоосновю світу вважав вогонь?

- a) Анаксимандр
- b) Анаксимен
- c) Протагор
- d) Геракліт

2. Хто з даних філософів першоосновю світу вважав воду?

- a) Парменід
- b) Демокріт
- c) Фалес
- d) Зенон

3. До якого філософського напрямку належало вчення Демокріта?

- a) теїзм
- b) атомізм
- c) стоїцизм
- d) скептицизм

4. Вчення Декарта належало до позиції:

- a) конвенціоналізму
- b) раціоналізму
- c) скептицизму
- d) інтуїтивізму

5. Яку філософську традицію представляє Ф. Бекон?

- a) емпіризм
- b) інструменталізм
- c) екзистенціалізм
- d) позитивізм

6. Філософський раціоналізм ґрунтується на принципах:

- a) розуму
- b) моралі

- c) гуманізму
- d) демократії

7. Кому належить даний вислів: „Природа ... є не що інше, як Бог у речах”:

- a) Л. Фейербаху
- b) З. Фрейду
- c) М. Кузанському
- d) Дж. Бруно
- e) Б. Спінозі

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Як досягнути успіху в житті.
2. „Людина є такою, якими є її уявлення про щастя”. (В. Сухомлинський)
3. Коли життя можна вважати змарнованим?
4. Чи є ще герої нашого часу?
5. Людина – творець власної долі.

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Томізм – вчення Фоми Аквінського.
2. Августин Блаженний – виразник ідей патристики.
3. Полеміка реалізму та номіналізму в середньовічній філософії.
4. Життя та філософська діяльність Сократа.
5. Проблема людини в філософії Сократа.
6. Поняття душі в філософії Арістотеля.
7. Ренесансні неоплатонізм та натурфілософія про світобудову.
8. Вчення про субстанцію в філософії Спінози.
9. Сутність монадології Г. Лейбніца.

7 Завдання VII. „Написання реферату”.

1. У чому полягала суть декартівського дуалізму?
2. Які концепції простору і часу ви знаєте?
3. Назвіть основні цінності в системі культури.
4. Чим відрізняються утилітарні і не утилітарні цінності?
5. Перерахуйте суттєві ознаки свідомості.
6. Поясніть значення провідних ідей філософії Арістотеля.
7. Які фундаментальні питання характерні для вчення І. Канта ?
8. В чому полягає суть вчення З. Фрейда?
9. У чому особливості гуманізму Ренесансу?
10. Що таке „спорідненість праці”, за Сковородою?
11. Розкрийте зміст вчення про людину Сократа.
12. Які п’ять доведень буття Бога запропоновані Ф. Аквінським?
13. Чому філософію А. Шопенгауера називають песимістичною?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Природа є причина самої себе”	
„Знищення одного є народження іншого”.	
„Життя без свят – це довгий шлях без заїжджого двору”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
К. Маркс				
Сократ				
Зенон				
І. Лакатос				
Лао-цзи				
І. Кант				
А. Бергсон				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський термін	Суть поняття (його характеристика)
Дао	
Річ у собі	
Атом	
Сутність	

Варіант 17**1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”**

Сучасний російський політолог В. Іноземцев стверджує, що джерело нерівності в сучасному світ – нерівність інтелекту і знань: “Вперше в історії нерівність породжується особистими зусиллями і успіхами представників однієї частини суспільства або однієї частини цивілізації, і тому відповідно до традиційних уявлень про справедливість “нову нерівність” не можна визнати несправедливою. Можливо, що тою мірою, якою буде усвідомлюватися дана обставина, бажання реформувати той світовий порядок, що формується, буде згасати”.

Отож, виявляється, що прірва між багатством і бідністю, яка стає все глибшою, цілком природна, тому що одні нації чи групи людей мають більш високий інтелект і знання, а інші ні. Виникає питання, чому же нації і групи людей поділяються на інтелектуально обдарованих і таких, що позбавлені таких здібностей? Чому одні є більш пристосовані (“золотий мільярд” людства), а інші невдалі? І що звідси випливає? Що глобальні ресурси повинні бути в руках найбільш підготовлених, спроможних ефективно розпоряджатися цими ресурсами? Чи не є це новою формою расизму, кастового поділу? Яка ваша думка?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Арістотель зазначає: „Мудрість є знання, максимальною мірою позбавлене чуттєвої конкретності, знання „про причини і начала”, „про сутність”, „про суще як таке взагалі”. Чи так ви розумієте поняття „мудрість”? Подайте своє пояснення. Відповідь обґрунтуйте.
2. Як ви розумієте вислів Маркса, що „якби сутність і явище співпадали, то наука була б не потрібна”? Відповідь обґрунтуйте.
3. Поясніть зміст кантівського вислову: „Дві речі наповнюють душу ... подивом і благоговінням – це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені”.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Назва категорії	Її визначення	Назва парної (протилежної) категорії	Її визначення
Причина			
Необхідність			
Зміст			
Можливість			
Сутність			
Рух			
Якість			

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Як називає І. Кант свою філософську систему поглядів?
  - a) трансцендентальною
  - b) прагматичною
  - c) структуралістською
  - d) екзистенціальною
2. Як називає І. Кант свій філософський метод?
  - a) експериментальний
  - b) критичний

- c) догматичний
- d) еkleктичний

3. Якою є філософська система поглядів Фейєрбаха?

- a) ідеалістичною
- b) матеріалістичною
- c) дуалістичною
- d) плюралістичною

4. Яке філософське вчення розвивалося в поглядах Л. Фейєрбаха?

- a) антропологізм
- b) аксіологія
- c) панлогізм
- d) інтуїтивізм

5. Ключовим поняттям в прагматизмі є:

- a) корисність
- b) відвертість
- c) переконаність
- d) критичність

6. Який твір було написано в епоху середньовіччя?

- a) „Монадологія” Г. Лейбніца
- b) „Сума теології” Ф. Аквінського
- c) „Божественна комедія” Д. Аліґ'єрі
- d) „Сутність християнства” Л. Фейєрбаха

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Споріднена праця”: благо і задоволення.
2. Чи помітний поступ у розвитку людства?
3. Честь і чесність.
4. Справедливість – це ...
5. „Малі люди вживають великі слова, а великі люди – малі” (Народна мудрість).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Автономна етика І. Канта.
2. Діалектика гегелівської філософії.
3. “Нова релігія” і атеїзм у вченні Л. Фейєрбаха.
4. Метод раціоналістичної дедукції Р.Декарта.
5. Вчення про “ідоли” пізнання Ф. Бекона.
6. Вплив античного мислення на розвиток української філософської думки та культури.
7. Вплив ідей візантійської патристики на культуру Київської Русі.
8. Вплив ідей німецької класики на розвиток української філософії.
9. Християнський світогляд і міфопоетична традиція в культурі Київської Русі.
10. Філософські мотиви „Слово о полку Ігоревім”.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. У чому суть теорії „двох істин”?
2. Які функції мови ви знаєте?
3. Як свідомість пов’язана з мовою?
4. Розкрийте особливості північного Відродження.
5. В чому суть діалектичного методу Гегеля?
6. Розкрийте зміст „категоричного імператива” Канта?
7. Зробіть порівняльну характеристику образів природи в світогляді середньовіччя і періоду Відродження.
8. В чому специфіка філософії Нового часу?
9. Дайте визначення практики. Назвіть її основні форми.
10. Що таке перша і друга природа? Як змінювалось співвідношення між ними протягом людської історії?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Чесна і нечесна людина пізнаються не тільки з того, що вони роблять, а й з того, що вони бажають”.	
„На вірність своєї собаки покладайся завше, а на вірність своєї дружини – тільки до першого випадку”.	
„Культура – це вічність у сучасному”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім’я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Августин				
К. Маркс				
Г. Гегель				
Ф. Ніцше				
Арістотель				
Р. Бекон				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський термін	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Атомізм				
Есхатологія				
апорія				
Атеїзм				

Варіант 18

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Уявлення про світ як єдність протилежних начал пронизують всю світову культуру. Розкрийте особливості такого бачення:

- в даосизмі
- в філософії Геракліта
- у вченні М.Кузанського
- в філософії Гегеля
- в марксизмі.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Поясніть як ви розумієте даний вислів. „Життя ставить для науки цілі; наука освітлює шлях життя”. (М. Михайловський).

2. Сократ казав: “Адже я тільки і роблю, що ходжу і переконую кожного з вас, юного і старого, турбуватися раніше і сильніше не про тіла ваші або гроші, а про душу, щоб вона була якомога кращою, говорячи вам: не від грошей народжується доблесть, а від доблесті бувають у людей гроші і всі інші блага, як в приватному житті, так і в суспільному”. Ви можете заперечити Сократу?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Твір	Філософ, автор твору
“Левіафан”	
“Нікомахова етика”	
“Про вчене незнання”	
“Бунт мас”	
“Так казав Заратустра”	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Термін “атом” в давньогрецькій філософії означав:

- a) неподільна частина
- b) невизначений початок
- c) невидима частинка
- d) незлічена множина

2. У яким судженні дане більш повне визначення буття?

- a) буття - це увесь матеріальний світ
- b) буття - це весь нескінченний всесвіт
- c) буття - це усі форми психічної діяльності
- d) буття - це все те, що існує

4. Вчителем О. Македонського був

- a) Діоген Лаертський

- b) Платон
- c) Геракліт
- d) Арістотель
- e) Сенека

5. Хто із представників німецької класичної філософії розглядав філософію як відбиток „духу епохи“?

- a) І. Кант
- b) Ф. Шеллінг
- c) Л. Фейєрбах
- d) І. Фіхте
- e) Г. Гегель

6. Включите зайвий “четвертий закон” діалектики:

- a) закон взаємного переходу кількості і якості
- b) закон тотожності
- c) закон заперечення заперечення
- d) закон єдності і боротьби протилежностей

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Історія вчить, що нічому не вчить.
2. Чи можна навчитися на чужих помилках?
3. Щастя не в грошах.
4. Сила людського слова.
5. „Життя прожити не поле перейти” (Народна мудрість).
6. Заздрість – двигун прогресу?
7. Чи повинна бути рівність між чоловіками і жінками?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. „Український дух” філософії Г.Сковороди.
2. Філософська концепція І. Я. Франка.
3. Роль православних братств та братських шкіл у розвитку філософії та освіти в Україні.
4. Український романтизм.
5. Національний характер філософії І. Франка.
6. Соціально-практична орієнтація філософії марксизму.
7. “Філософія життя”.
8. Філософія неопозитивізму і постпозитивізму.
9. Онтологія людського буття в психоаналізі.
10. Проблема людини в екзистенціалізмі.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. В чому полягає специфіка морального закону за Кантом ?
2. Який зміст вкладав Г.Сковорода у свій вислів: „Пізнай самого себе”?

3. Коротко охарактеризуйте основні концепції походження свідомості.
4. У чому полягає суть „філософії серця” П. Юркевича?
5. Назвіть види цінностей.
6. Назвіть і поясніть суттєві ознаки свідомості.
7. У чому полягає відмінність двох концепцій природи загальних понять – „реалізму” і „номіналізму”?
8. Визначте проблематику соціальної філософії.
9. Що таке громадянське суспільство, якою є його роль у суспільному житті?
10. У чому полягало значення принципу верифікації. в неопозитивізмі?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Буття – те найближче до людини, що залишається для неї найвіддаленішим”.	
„Людина не має виправдання”.	
“Хто помер, але не забутий, той безсмертний”	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Сенека				
Протін				
Е. Фромм				
І. Еріугена				
Лукрецій Кар				
М. Шелер				
Будда				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні предствники
Кордоцентризм				
Антропоцентризм				
Ідеалізм				
Апріоризм				
Деїзм				
Дуалізм				

Варіант 19**1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”**

За словами критика марксизму Р. Арона, тільки песимісти і, можливо, мудреці “закликають людство брати на себе лише ті задачі, котрі воно може виконати. Тому вони не творять історію і задовольняються тим, що її коментують. Марксисти належать до іншого роду. Вони співставляють задачі не зі своїми силами, а зі своїми мріями”. Розкрийте зміст марксистської теорії. В чому, на ваш погляд, полягає її утопічність?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Спалити – ще не означає спростувати”, – сказав Дж. Бруно. Поясніть, що мав на увазі філософ при цьому. Відповідь обґрунтуйте.
2. У Н. Макіавеллі був девіз: „Спочатку жити, потім філософствувати”. Чи можете ви обрати його для себе? Подайте своє пояснення.
3. Чи можете ви погоджуватись із думкою М. Монтеня: „Вся мудрість і всі міркування в нашому світі зводяться в кінцевому підсумку до того, щоб навчити нас не боятись смерті”? Відповідь обґрунтуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

	Антична філософія	Середньовічна Філософія	Філософія Відродження	Філософія Нового часу
Розуміння сутності людини				
Місце людини в світі				
Ціль і зміст людського життя				

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Яка з названих ідей не є ідеєю християнського монотеїзму:

- a) ідея спасіння
- b) ідея божественного творіння з нічого
- c) ідея породження Богом світу
- d) ідея божественного одкровення

2. З творчості якого філософа починається філософія античності?

- a) Платон
- b) Піфагор
- c) Фалес
- d) Епікур

3. Що є основою емпіризму?

- a) досвід

- b) інтуїція
- c) мудрість
- d) віра

4. На розвиток української філософії в період Київської Русі мали найбільший вплив:

- a) неоплатонізм
- b) матеріалістична філософія античності
- c) схоластика
- d) софізм

5. Шопенгауер має таке ж відношення до праці „Світ як воля і уява”, як Камю до:

- a) „Антихрист”
- b) „Самопізнання”
- c) „Чума”

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Держава створюється задля того, щоби жити щасливо” (Арістотель).
2. Усе в природі має пояснення.
3. Знання за плечима не носити.
4. Подвиги – це не для мене.
5. Ідеальна людина: яка вона?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Філософський зміст проблеми буття.
2. Проблематичність людського буття.
3. Буття світу і людини.
4. Діалектика як теорія розвитку.
5. Метафізика як альтернатива діалектики.
6. Становлення і розвиток форм діалектики.
7. Діалектичне протиріччя як джерело розвитку.
8. Місце і функції практики в суспільному житті.
9. Природа і культура.
10. Екологічна проблема: сутність і шляхи вирішення.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Охарактеризуйте основні концепції походження свідомості.
2. Розкрийте суть соціально-практичної сутності свідомості.
3. Назвіть історичні типи світогляду.
4. Поясніть суть давньокитайського вчення “Інь-Ян”.
5. Чим етика Канта відрізняється від попередніх етичних систем ?
6. У чому особливості філософського раціоналізму І. Франка?
7. Назвіть основні складові філософської системи Г. Гегеля.

8. Розкрийте суть проблеми ідеального в філософії.
9. Чи є філософія наукою?
10. Розкрийте зміст поняття техніка?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Якщо Бога немає – то все дозволено”.	
„Діяти! Діяти! – ось для чого ми існуємо”.	
„Істина – це не те, що потрібно довести або спростувати, істина – це те, що потрібно створити”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
П. Помпонаці				
М. Лютер				
Ж. Кальвін				
Т. Мюнцер				
М. Кузанський				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні предствники
Емпіризм				
Релятивізм				
Плуралізм				
Неопозитивізм				
Прагматизм				
Догматизм				

Варіант 20

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

“У відповідності з основною ідеєю індивідуалістичного бачення світу потрібно все робити для того, щоб окрема людина могла максимально проявити себе та досягти максимального щастя. Для понадіндивідуалістичного бачення світу основним мотивом державної

діяльності, якому підпорядковується щастя окремої людини, є, наприклад, збереження та розширення могутності національної держави чи релігійне завдання – будь-то розширення ісламу чи християнства” (Р. Ціпеліус).

Порівняйте дві світоглядні позиції і дайте їм оцінку. Яка із світоглядних позицій є виявом європейського стилю мислення? Чи можна і чи варто одну з позицій визначати як “єдино правильну”?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

“Не дерево пізнання є деревом життя, і не мислення є “сутність” людини, а саме життя її серця, її безпосередні і глибокі переживання, що виходять з її серця. Якщо розум є світло, то можна сказати, що життя духу зароджується раніше цього світла – в темряві і мороку душі, в її глибині; з цього життя виникає світло розуміння – і звідси зрозуміло, що розум є верхівка, а не корінь духовного життя” (П.Юркевич). З якою традицією європейської філософії сперечається Юркевич? Яку традицію вітчизняної філософії він продовжує?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Класифікація світогляду

За носієм	За рівнем світобачення та усвідомлення	За історичними епохами	За моральними, духовними орієнтирами

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Який з названих законів є законом діалектики, а не законом формальної логіки:

- закон достатньої підстави
- закон тотожності
- закон несуперечності
- закон заперечення заперечення
- закон виключеного третього

2. Як співвідносяться між собою філософія і наука?

- філософія є частиною науки
- наука є частиною філософії
- філософія і наука частково входять в одна в одну
- філософія і наука повністю виключають одна одну

3. Серед названих понять вкажіть одне, що не стосується функцій філософії:

- синтетична
- гносеологічна

- c) світоглядна
- d) онтологічна
- e) праксеологічна

5. Кого із зазначених філософів середньовіччя називали „батько середньовічної схоластики“:

- a) Августина Блаженного
- b) Псевдо-Діонісія Ареопагіта
- c) Фому Аквінського
- d) Василя Великого
- e) Северина Боеція

6. Яка з названих ідей не належить християнському світогляду:

- a) християнський антропоцентризм
- b) теоцентризм
- c) креаціонізм
- d) пантеїзм

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Мудрим не народжуються, мудрим стають.
2. „Усі люди за своєю природою прагнуть здобувати знання” (Арістотель).
3. Свобода як людська цінність.
4. Віра. Надія. Любов.
5. Оптимізм і песимізм.
6. Чим пояснюється страх перед смертю?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Структура практики. Види практичної діяльності.
2. Діалектика як теорія розвитку.
3. Метафізика як альтернатива діалектики.
4. Становлення і розвиток форм діалектики.
5. Діалектичне протиріччя як джерело розвитку.
6. Людська свідомість, діяльність і творчість.
7. Національна самосвідомість та світогляд.
8. Філософські погляди Епікура.
9. Філософські погляди Платона.
10. Мілетська школа.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Що таке екологічна криза?
2. Що вам відомо про філософське вчення Геракліта ?
3. У чому полягає суть „коперніканського перевороту” І. Канта в теорії пізнання?

4. Які характерні риси некласичної філософії ?
5. Поясніть, як ви розумієте ідеологічну свідомість.
6. Які форми практики ви знаєте?
7. Розкрийте суть екологічної проблеми. Визначте основні шляхи її вирішення.
8. Подайте характеристику концепції ідеальної держави Платона.
9. Назвіть основні сфери буття.
10. Які сфери суспільного життя ви знаєте?
11. Назвіть основні філософські школи епохи еллінізму.
12. У чому полягає критична функція філософії?
13. Порівняйте поняття: обізнаність, розумність, мудрість. Чи є тотожними поняття “мудрість” і “знання”?
14. У чому полягала відмінність платонівського і аристотелівського вчення про державу?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
“Рационалізм не може заглушити відчуття, що остання істина – по той бік розуму”	
„З усього, що дає мудрість для щастя цілого життя, найбільше – це дружба”.	
„Усяка множина так чи інакше причетна до єдиного”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Дж. Бруно				
Т. Мор				
Ф. Бекон				
Т. Гоббс				
А. Бергсон				
Б. Паскаль				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Постпозитивізм				
Марксизм				
Інтуїтивізм				
Неоплатонізм				
Глобалізм				
Кінізм				

Варіант 21

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

В буденній свідомості існує думка, що однією із ключових рис української ментальності є надмірний індивідуалізм („Моя хата з краю, я нічого не знаю!”).

Сучасний український мислитель **Н. Хамітов** досліджуючи фундаментальні світоглядні основи української культури вважає: „Можна виокремити такі основні архетипи української культури: персоналізм, світоглядну толерантність і синтетичність, кордоцентризм та глибинний оптимізм”. Ваш погляд на дану проблему. Розгорнуто аргументуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

Відомий вислів великого російського письменника та мислителя Федора Достоєвського: „Якщо Бога немає, то все дозволено”. Як Ви розумієте даний вислів? Ваша позиція з цього приводу?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Назва методу	Характеристика
Експеримент	
Вимірювання	
Спостереження	
Індукція	
Моделювання	
Аналогія	
Аналіз і синтез	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Кому з мислителів належить вислів „Філософія починається із здивування”?

- a) Платону
- b) І. Канту
- c) М. Хайдеггеру
- d) Арістотелю

2. Кому з мислителів приписують авторство слова „філософія”?

- a) Анаксимандру
- b) Фалесу
- c) Піфагору
- d) Сократу

3. Хто з представників античної філософії вважав першоосновою всього повітря?

- a) Анаксимандр
- b) Геракліт
- c) Демокріт
- d) Анаксімен

4. Хто автор даного вислову „Багато знань не означають розум”?

- a) Фалес
- b) Сократ
- c) Піфагор
- d) Геракліт

5. Хто з мислителів не є представниками Елейської школи?

- a) Ксенофан
- b) Протагор
- c) Парменід
- d) Зенон

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Душа є початок і кінець живих істот” (Арістотель).

2. „Механізація нас американізує, прогрес атрофує нашу внутрішню духовність” (Бодлер).

3. „Нація без державності є покалічений людський колективний організм” (В. Винниченко).

4. „Національна свідомість” та „національна воля” є тією творчою силою, яка формує модерну націю” (О. Бочковський).

5. Куди і чому так поспішає людство? Яка доля чекає людство?

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Ідеал щастя у філософії Сенеки.

2. Ідеї античної натурфілософії та їх значення для сучасної філософії та науки.

3. Проблема людини та ідеального суспільства у Платона.
4. Проблема співвідношення аристотелівської форми та ідей Платона.
5. Співвідношення етичного ідеалу у філософії стоїків та Епікура.
6. Вихідні ідеї неоплатонізму.
7. Вплив античної філософії на розвиток вітчизняної філософської думки.
8. Грецьке Просвітництво (Софісти, Сократ, Платон, Арістотель).
9. Специфіка грецької філософської думки.
10. Французький матеріалізм і Просвітництво другої половини XVIIIст.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. У чому полягає відмінність та єдність між мисленням і свідомістю?
2. Чи можливе мислення без мови?
3. Що таке антиглобалізм?
4. Що слід розуміти під ідеєю „золотого мільярду”?
5. Які основні проблеми розглядає екзистенціалізм?
6. Чому неотомізм вважають філософською доктриною сучасного католицизму?
7. Які основні засади філософії персоналізму?
8. Чому особливо актуальним у філософії XX – XXI ст. стала проблема мови, комунікації?
9. Чому сучасні філософські напрями стають глобальними світоглядними тенденціями?
10. Які основні засади філософії позитивізму?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Найпрекрасніше з усього – космос, бо він творіння бога”.	
„Переймайся не тим, що люди тебе не знають, а тим, що ти не знаєш людей”.	
“Розум дає нам, по суті, бездушні і до всього байдужі істини”	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Дж. Локк				
Дж. Берклі				
Д. Юм				
Б. Спіноза				

Г. Лейбніц				
------------	--	--	--	--

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Суть поняття	Час виникнення або час панування	Основні представники	Основна проблема, що вирішується
Постпозитивізм				
Марксизм				
Інтуїтивізм				

Варіант 22

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Спочатку **Володимир Соловйов**, згодом і великий російський письменник **Федір Достоєвський** проголосили крилату істину: „Краса врятує світ!”. Давньокитайська мудрість стверджує: „Якщо хочеш бути красивим: вмій знаходити та створювати красу навколо себе”. Яке власне розуміння краси закладено у даних висловах? Внутрішня духовна краса чи зовнішня естетична наповненість красивими речами є більш вагомими? Дайте розгорнуту відповідь.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Німецький мислитель Фрідріх Ніцше вважав: „Історія палахкотить як величезне вогнище, а кожен із нас кидає в нього свій хмиз”. Яка роль особи в історії? Чи в силах ми впливати на хід історії? Аргументуйте.

2. Давньогрецький мислитель Платон вважає, що: „Ідеал добра – причина всього, що смирне і прекрасне”. Чи актуальне таке міркування сьогодні? Прокоментуйте.

3. Оцініть та прокоментуйте християнську мудрість. У Євангелії йдеться: „Не судіть, щоб і ви не були осуджені. Бо яким судом судитимете, таким і вас осудять; і якою мірою міряєте, такою відміряють і вам”.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Види творчості	Їх характеристика
----------------	-------------------

Соціальна творчість Наукова творчість Художня творчість Технічна творчість Філософська творчість	
--	--

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Який із зазначених пунктів не є структурним рівнем матерії?

- a) неорганічний рівень
- b) органічний рівень
- c) соціальний рівень
- d) духовний рівень

2. Яке з наведених визначень категорії „буття” є найбільш прийнятним?

- a) філософська категорія, яка існує поза нашою реальністю
- b) філософська категорія, яка означає все існуюче, реальність в сукупності дійсного і можливого
- c) філософська категорія для визначення об’єктивної реальності, яка дана нам у наших відчуттях, і копіюється, фотографується та відображається нашими органами відчуття існуючи незалежно від них
- d) це народження та смерть

3. Який із основних законів діалектики розкриває джерела і причини руху та розвитку явищ матеріальної дійсності?

- a) закон єдності і боротьби протилежностей
- b) закон заперечення заперечення
- c) закон універсального зв’язку
- d) закон взаємного переходу кількісних змін в якісні

4. Який з основних законів діалектики розкриває характер розвитку як особливість переходу від одного стану до іншого?

- a) закон універсального взаємозв’язку
- b) закон заперечення заперечення
- c) закон взаємного переходу кількісних змін у якісні
- d) закон єдності і боротьби протилежностей

5. Який з основних законів діалектики розкриває напрям руху та розвитку?

- a) закон взаємного переходу кількісних змін у якісні
- b) закон єдності і боротьби протилежностей
- c) закон універсального взаємозв’язку
- d) закон заперечення заперечення

6. Німецький філософ Фрідріх Ніцше виділяє символічні позиції за якими людський дух в своєму сходженні до свободи проходить три перетворення. Яке перетворення є зайвим?

- a) „верблюд”
- b) „лев”
- c) „лисиця”
- d) „дитина”

7. Яке з наведених нижче визначень філософії здається вам найбільш прийнятним?

- a) Філософія – це наука про закони та форми правильного мислення
- b) Філософія – це наука наук
- c) Філософія – це вільне, критичне, засноване на принципах розуму, розмірковування про світ, людину, та місце її в світі.

8. Світогляд – це ...

- a) форма свідомості, для якої характерна невіддільність індивіда і спільноти, образу і реальності – внаслідок чого персоніфіковані образи богів та героїв нерозривні з реальним світом
- b) усвідомлення людиною навколишнього світу, свого місця в цьому світі, а також ставлення людини до світу і до свого місця в ньому та розуміння своєї життєвої програми і шляхів її реалізації
- c) форма свідомості, для якої характерне відокремлення індивіда і спільноти, образу і реальності – внаслідок чого пізнається два різних світи: природний і надприродний, фізичний і духовний
- d) самосвідомість, як мислення вголос.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Чи можлива свобода в духовному світі, бо світ тілесний як темниця для душі? (Скептики).
2. „Якщо ти хочеш бути людиною майбутнього, сучасною людиною, не забувай про задимлені руїни...” (В. Соловйов).
3. „Я знаю, звідки я прийшов і куди йду” (Свангеліє від Іоанна).
4. Куди і чому так поспішає людство? Яка доля чекає людство?
5. „У даний момент вирує дискусія стосовно майбутнього цивілізації, що заохочується в новій ситуації швидкого наукового й технічного поступу” (Л.Н. Вайсгед).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Проблема людини та ідеального суспільства у Платона.
2. Проблема співвідношення аристотелівської форми та ідей Платона.
3. Проблема сутності буття та методів пізнання у філософських вченнях Ф. Бекона та Р. Декарта.
4. Філософія епохи Просвітництва та її історичне значення.
5. Проблема людини у філософії Просвітництва.
6. Субстанційність світу Спінози.
7. Монадологія Г. Лейбніца.
8. Англо-французьке Просвітництво XVIII ст. Принцип суверенності розуму та критика людських забобонів.
9. Гносеологічний переворот І. Канта.
10. „Класика – це здоров’я, романтика – це хвороба”. (Й.В.Гете)

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Які основні періоди становлення неопозитивізму?
2. Розкрийте зміст догматичного мислення на противагу мисленню діалектичному.
3. Назвіть основні аспекти „відчуження людини” за Марксом?
4. Як слід трактувати поняття „свідомість” в широкому та вузькому сенсі?
5. Назвіть відомих представників суб’єктивного ідеалізму у філософії Нового часу?
6. Чому філософію Г. Лейбніца називають монадологією?
7. Хто з філософів Нового часу був представником дуалізму та плюралізму?
8. Що таке „апріорні форми пізнання” за Кантом?
9. Який вплив на розвиток німецької класичної філософії справило філософське надбання Нового часу та епохи Просвітництва?
10. Розкрийте зміст творчості. Чим відрізняється творча, продуктивна діяльність від нетворчої, репродуктивної? Які би ознаки творчої особистості ви могли назвати?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Філософія – це доба, охоплена в думці”.	
„Людина, яка володарює над іншими, втрачає власну свободу”.	
„Безкінечно маленькі люди мають велику гордість”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім’я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Ш.Монтеск’є				
Вольтер				
Ф. Ніцше				
І. Кант				
А.Шопенгауер				
О. Конт				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Номіналізм				
Реалізм				
Гуманізм				

Варіант 23

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Що таке щастя? Чи здатна людина бути щасливою? Чи існують рецепти його досягнення? Самим лаконічним і, як все геніальне, простим є афоризм „Якщо хочеш бути щасливим, будь ним!” (К. Прутков). Великий французький мислитель-просвітник **Д. Дідро** відзначає: „Для того, щоб бути щасливим, потрібно мати хороший шлунок, зле серце і зовсім не мати совісті”. А от античний мислитель **Платон** вважає: „Дбаючи про щастя інших, ми знаходимо своє власне.” Майже в унісон твердить німецький поет-мислитель **Й. Гете**: „Людина живе справжнім життям, якщо щаслива чужим щастям”. Ваша оцінка даних позицій. Чи можете Ви запропонувати світу свій власний рецепт щастя? Розгорнуто аргументуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Давньогрецький мислитель Епіктет стверджував: „Єдине наше благо в нас самих, в нашій думці”. Що мав на увазі Епіктет? Прокоментуйте.
2. Оцініть та прокоментуйте таку позицію сучасного мислителя Р. Арона: „Індустріалізація неминуча, вона прагне до універсальності”. Ваші прогнози щодо розвитку людства?
3. Сучасний французький філософ П. Рікер пише: „Варварські форми урбанізму, в які ми поринули, нівеляція смаків та талантів техніками споживання та відпочинку вказують нам, що треба боротися на двох фронтах: з одного боку – збирати людство, яке завжди перебуває під загрозою розпадання на суперницькі угруповання: а з іншого врятувати кожную особистість від анонімності, в якій вона перебуває в сучасній цивілізації.” А що з цього приводу думаєте ви? Оцініть та прокоментуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Поняття	Розкрийте зміст поняття
Здібність Обдарованість Талант Геніальність	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Виділіть, що не належить до концепцій пізнавального процесу:

- a) агностицизм
- b) емпіризм
- c) екзистенціалізм
- d) сенсуалізм

2. Виділіть рису, яка не відноситься до характеристик істини:

- a) об’єктивність
- b) хибність
- c) абсолютність
- d) конкретність

3. Назвіть, що не відноситься до основних форм чуттєвого пізнання:

- a) відчуття
- b) аналіз
- c) сприйняття
- d) уявлення

4. Назвіть, що не відноситься до основних форм раціонального пізнання:

- a) поняття
- b) судження
- c) уявлення
- d) умовивід

5. Назвіть, що не входить до складових духовності?

- a) віра
- b) тіло
- c) надія
- d) любов

6. Назвіть основи світобудови згідно з вченням атомістів:

- a) душа
- b) земля
- c) вода
- d) атом.

7. Назвіть логічний метод, який був розроблений Р. Декартом:

- a) аналіз

- b) дедукція
- c) синтез
- d) індукція

8. Виділіть, що не належить до соціальних форм духовності?

- a) наука
- b) мистецтво
- c) філософія
- d) любов

9. Яке з визначень світогляду є недостатньо повним?

- a) світогляд – це форма самосвідомості особистості та суспільства;
- b) світогляд – це сума знань про світ;
- c) світогляд – це здоровий глузд;
- d) світогляд – це інтегральне духовне утворення, що спонукає до практичної дії.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Розуміння – душа свободи” (Лейбніц).
2. Життя як цінність.
3. Моральна свідомість та власне людське буття.
4. Як співвідносяться між собою свідомість, душа, дух?
5. „Людина сама встановлює собі закон, сама встановлює обов’язок і пов’язує себе ним” (М. Хайдеггер).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Французький матеріалізм і Просвітництво другої половини XVIIIст.
2. Філософія Абсолютної ідеї Гегеля.
3. „Філософія тотожності” Ф. Шеллінга.
4. Філософія історії Г. Гегеля і сучасність.
5. „Діяти, діяти, ось для чого ми існуємо!” (Й.Г. Фіхте).
6. „Релігія любові” Л. Фейербаха.
7. Проблема людського „Я” у філософській системі Фіхте.
8. Філософія історії І. Гердера.
9. Діалектика і натурфілософія Ф. Шеллінга.
10. Філософська антропологія К.Маркса і неомарксизм.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Що таке індивідуальна свідомість та хто є її носієм?
2. Як Гегель трактує проблему свободи?
3. Чому епоху Просвітництва так називають? Які основні риси цього періоду?
4. Що таке духовний світ людини?

5. У чому суть „коперніканського перевороту” І. Канта в теорії пізнання?
6. Які основні проблеми розглядає екзистенціалізм
7. Якою є на думку П. Гольбаха сутність людини – фізична чи духовна?
8. Що означають поняття „евдемонізм” та „гедонізм”? Назвіть представників даних течій.
9. Що є головною причиною появи нерівності серед людей згідно Ж.-Ж. Руссо?
10. Як різняться між собою погляди на субстанцію у Б. Спінози та у Р. Декарта?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
“Завдання права зовсім не в тому, щоб світ, в якому панує зло, перетворився на Царство Боже, а тільки в тому, щоб він – передчасно не перетворився на пекло”.	
„Формування п’яти зовнішніх чуттів – це справа всієї попередньої історії”.	
„Філософія – служниця богослов’я”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім’я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Е. Мах				
М. Хайдеггер				
К. Ясперс				
М. Вебер				
К. Маркс				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософська або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Гедонізм				
Сенсуалізм				
Апріоризм				

Теїзм				
-------	--	--	--	--

Варіант 24

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Питання про сенс людського життя є одним із основних філософських питань. Російський поет **О. Блок** вважав, що: „Сенс людського життя полягає в хвилюванні і тривозі”. **Паскаль** співчутливо стверджував: „Горе людям, які не знають сенсу свого життя”. А давньогрецький мислитель **Епікур** радить: „Завжди працуй. Завжди люби. Люби дружину і дітей більше самого себе. Не чекай від людей вдячності і не гнівайся, якщо тобі не дякують. Порада замість ненависті, усмішка замість презирства. Із кропиви добувай нитки, із полину – лікарство. Нагинайся тільки для того, щоб підняти тих, хто впав. Май завжди в своїй бібліотеці нову книгу, в підвалі – повну пляшку, в садку – свіжу квітку...” Чиє позиція Вам більше імпонує? А Ви вже спробували досягнути сенс власного життя? Дайте розгорнуту відповідь.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Давньогрецька жінка-мислитель Гіпатія радила: „Краще думати і робити помилки, чим не думати взагалі. Найстрашніше – це подавати забобони як істину”. Можливо, краще коли думають за нас? Ваша оцінка даного міркування.

2. „Добро є те, що корисно людині і людству одночасно”, – вважає Ф. Бекон. А як думаєте Ви? Аргументуйте.

3. Великий російський філософ В. Соловйов писав: „Весь світ не тільки душевний і політичний, а й фізичний – страждає від порушення норми, весь потребує допомоги, і допомогти йому може не безвольність аспекту, що зрікається всякого життя і життєвого середовища, і не розумове споглядання філософа, що живе самою тільки думкою в царині ідей, а жива сила цілої людської особи, що має безумовне значення не у від’ємній тільки потенції і не в ідеї тільки, а в позитивній дійсності. Це є досконала людина, або Боголюдина, не тікає від світу в Нірвану, або в Царство ідей, а йде у світ щоби врятувати його і переродити в Царство Боже – щоб досконала особистість була доповнена досконалим суспільством”. Чи імпонує Вам така позиція? Оцініть та прокоментуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Структурні рівні матерії	Їхні характеристики
--------------------------	---------------------

Матерія Субстрат Субстанція	
-----------------------------------	--

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Кому з мислителів приписують авторство слова „філософія”:

- a) Анаксимандру
- b) Фалесу
- c) Піфагору
- d) Сократу

2. Хто з античних філософів не був прихильником атомістичної теорії?

- a) Демокріт
- b) Левкіпп
- c) Епікур
- d) Анаксагор

3. Хто з мислителів автор вислову „ Покірного доля веде, а непокірного тягне”?

- a) Фалес
- b) Сенека
- c) Сократ
- d) Марк Аврелій

4. Хто з античних мислителів вважав ідеальною державою ту в якій філософи здійснюють управління державою?

- a) Сократ
- b) Діоген
- c) Арістотель
- d) Платон

6. Яке з наведених нижче положень не належить скептикам?

- a) „Щастя – в атараксії (байдужості) та в апатії (відсутності переживань)
- b) „Речі – за якістю ніякі; тому треба утримуватись від суджень про них – тільки тоді досягнеш блаженства”
- c) „Філософ той, хто прагне до щастя”
- d) „Цей космос був, є і буде вічно живим вогнем, який в повну міру то спалахує, то згасає”

7. Яка з позицій не є характерною для філософської парадигми епохи Середньовіччя?

- a) „Бог – джерело духовності, а тому найголовнішим знанням є теологія: єдино вона розкриває суть буття”
- b) Реальність є „образом і подобою Духа”, а людина – „образом і подобою Бога – одухотворена, творча, а не просто тілесна істота”
- c) Людина є вершиною Божественного творення, а природа є простором для людської творчості
- d) Світ – це „двоїсте” буття

8. Хто з названих середньовічних мислителів є автором нової версії „про гармонію віри та розуму”?

- a) Квінт Тертуліан
- b) П'єр Абеляр
- c) Василій Великий
- d) Фома Аквінський

9. Які з названих періодів не належать до епохи Відродження?

- a) гуманізм
- b) реалізм
- c) натурфілософія
- d) Північне Відродження

10. Хто з мислителів Нового часу є засновником раціоналістичного напрямку у філософії?

- a) Декарт
- b) Бекон
- c) Локк
- d) Берклі

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Людина – є всього лише тростина, найслабше із творинь природи, але вона – тростина мисляча” (Б. Паскаль).
2. „Людство має бути!” (Г. Йонас).
3. „Любов є сам Бог, і поза любов'ю немає Бога... Любов є справжня єдність Бога і людини, духа і природи” (Л. Фейєрбах).
4. Совість – це і є показник людяності (І. Кант).
5. „Розуміння – душа свободи” (Г. Лейбніц).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Проблема сутності буття та методів пізнання у філософських вченнях Ф. Бекона та Р. Декарта.
2. Філософія епохи Просвітництва та її історичне значення.
3. Принцип історизму у Г.В.Ф. Гегеля і К. Маркса.
4. Проблема закономірності історії К. Маркса і М. Вебера.
5. Ідея пролетарського месіанізму в марксизмі.
6. Про роль насильства в історії: К.Маркс і В.І. Ленін.
7. Філософія „волі до влади” Фрідріха Ніцше.
8. Ф.Ніцше і мистецтво ХХ-ХІст.
9. Проблема обґрунтування „наук про дух” в філософії В. Дільтея.
10. Е. Гуссерль про кризу європейського людства.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Які позитивні та негативні сторони діяльності школи софістів?

2. Чому епоху Просвітництва так називають?
3. Які основні шляхи подолання відчуження людини в суспільстві?
4. В чому суть поняття „менталітет”?
5. Назвіть відомих представників суб’єктивного ідеалізму у філософії Нового часу?
6. Проаналізуйте співвідношення між поняттями „свідомість”, „дух”, „душа”?
7. Чому головними функціями самосвідомості є самопізнання, самооцінка, самоконтроль, комунікація?
8. Які основні фази розвитку цивілізацій згідно А. Тойнбі?
9. Чим свідоме психічне життя принципово відрізняється від несвідомих форм психіки?
10. Чи є суспільна свідомість сумою індивідуальних свідомостей?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Краса врятує світ”.	
„Не чини іншим того, чого не бажаєш собі”.	
„Життя, не перевірене критикою, не варте того, щоб його прожити”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім’я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Ф.Енгельс				
В.Ленін				
В.Соловйов				
М.Бердяєв				
О.Блаватська				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський термін	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Кордоцентризм				
Скептицизм				

Антропологізм				
---------------	--	--	--	--

Варіант 25

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Привідкрити велику таїну щастя споконвічне прагнення людства. **А. Шопенгауер** стан „щастя” охарактеризував як ілюзію. Світ створений не для щастя людини, а для страждання. **Г. Лейбніц** свого часу назвав цей світ „найкращим із можливих”. **А. Шопенгауер** називає цей світ „найгіршим із можливих”, а оптимізм – насмішкою над стражданнями людини. Оцініть позиції мислителів. Чи маєте Ви власний погляд на одну проблему? Аргументуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Боротьба – батько всього і цар над всім... Все народжується завдяки боротьбі і за необхідністю”, – вважає засновник античної діалектики **Геракліт**. Яку саму боротьбу має на увазі **Геракліт**. Чи імпонує Вам така позиція?

2. „Культура – це згустки накопичених цінностей”, – стверджує **Г. Федотов**. Як Ви можете трактувати поняття „культура” в філософському контексті?

3. Представник школи стоїцизму **Марк Аврелій** вважав: „Що б не трапилось з тобою, воно судилося тобі одвіку. І сплетіння причин з самого початку пов’язало твоє існування з даною подією.” Чи імпонує Вам фаталізм стоїків? Аргументуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Назва форми руху	Її характеристика
Механічний	
Фізичний	
Хімічний	
Біологічний	
Соціальний	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Виділіть рису, яка не відноситься до характеристик істини:

- об’єктивність
- хибність
- абсолютність
- конкретність

2. Назвіть, що не відноситься до основних форм раціонального пізнання:

- поняття

- b) судження
- c) уявлення
- d) умовивід

3. Назвіть основи світобудови згідно з вченням атомістів:

- a) душа
- b) земля
- c) вода
- d) атом

4. Виділіть, що не належить до соціальних форм духовності?

- a) наука
- b) мистецтво
- c) філософія
- d) любов

5. Філософія виникає:

- a) у VI ст. до н. е.
- b) у IX-VIII ст. до н.е.
- c) у II ст. до н. е.
- d) VI ст. н.е.
- e) у V-VI ст. н.е.

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Здоровий дух живе в здоровому тілі” (Д. Локк).
2. „Душа є початок і кінець живих істот” (Арістотель).
3. Чи можлива свобода лише в духовному світі, бо світ тілесний це темниця для душі? (Скептики).
4. „Людина – це пастир Буття” (М. Хайдеггер).
5. „Людина приходить із небуття і йде в небуття, так нічого й не зрозумівши” (А. Чанишев).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Проблема людини у філософії Просвітництва.
2. Субстанційність світу Г. Лейбніца.
3. „Нормальна наука” і наукова революція в концепції Т. Куна.
4. „Філософія абсурду” А. Камю.
5. Тема свободи і відповідальності Ж.-П. Сартра.
6. Людина та історія в неомізімі.
7. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена.
8. Проблеми соціогуманітарного знання в герменевтиці Х.Г. Гадамера.
9. Принцип деконструкції в постструктуралізмі.
10. Світова воля у філософії Артура Шопенгауера.

7 Завдання VII. „Відрідаємо на питання”.

1. Які школи належали до елліністичного періоду античної філософії? Назвіть основних представників.
2. Чому принцип „Cogito ergo sum” („мислю, отже існую”) відіграв таку визначальну роль в історії європейської культури?
3. Хто з філософів Нового часу був представником дуалізму та плюралізму?
4. Яку нову „релігію” намагався створити Л. Фейєрбах?
5. Чому неотомізм вважають філософською доктриною сучасного католицизму?
6. Чому особливо актуальним у філософії ХХ – поч. ХХІ ст. стала проблема мови, комунікації?
7. Назвіть історичні типи світогляду.
8. Назвіть школи ідеалістичного та матеріалістичного спрямування в старогрецькій філософії, назвіть їх представників та основні ідеї.
9. Чи є матеріальний прогрес невід’ємною умовою прогресу духовного?
10. Що таке індивідуальна свідомість та хто є її носієм?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Віруй, щоб розуміти”.	
„Що добре? – Усе, що підвищує почуття могутності, волю до влади, саму владу в людині. Що погане? – Усе, що походить від слабкості”.	
„Мудрість – це дерево, яке дає три плоди: дар гарно думати, дар гарно говорити, дар гарно діяти”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім’я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
М. Чернишевський				
М. Драгоманов				
Г. Сковорода				
Ф. Прокопович				
П. Юркевич				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософська позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Ірраціоналізм				
Емпіризм				

Варіант 26**1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”**

„Людину видає влада”, – стверджує **Піттак**. Але як саме? **Лев Толстой** вважає, що „влада однієї людини над іншою губить перш за все того, хто владарює”. „Влада псує людей, а абсолютна влада псує людей абсолютно”, – заявив **Актон**, а от **Б. Шоу** думав дещо інакше: „Взагалі-то влада не псує людей, зате дурні, коли вони при владі, псують владу”. А як Ви мислите з цього приводу? Чи можна вважати владу індикатором совісті людини? Чи можете Ви провести аналогію з історичними фактами людської історії? Аргументуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Давньогрецький мислитель Демокрит вважав: „Мудрість – це дерево, яке дає три плоди: дар гарно думати, дар гарно діяти.” Як мудрість співвідноситься із знанням? Яка Ваша позиція?

2. Німецький мислитель Г. Фіхте стверджував: „Ідеали не можуть існувати в дійсному світі”. Чи згодні Ви з таким міркуванням? Дайте розгорнуту відповідь.

3. В релігійно-філософській пам’ятці староіндійського епосу Бхагавадгіті є таке міркування: „Для душі не існує ні народження, ні смерті. Вона ніколи не виникала, не виникає й не виникне. Вона – ненароджена, стала, завжди існуюча. Одвічна. Вона не знищується, коли гине тіло”. Чи імпонує Вам таке розуміння душі? Як воно співвідноситься із християнським трактуванням душі?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Компоненти структури свідомості	Їх суть
Знання Цінності Норми	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Який із зазначених пунктів не є структурним рівнем матерії?

- неорганічний рівень
- органічний рівень

- c) соціальний рівень
- d) духовний рівень

2. Яке з наведених нижче визначень філософії здається вам найбільш прийнятним?

- a) Філософія – це наука про закони та форми правильного мислення
- b) Філософія – це наука наук
- c) Філософія – це вільне, критичне, засноване на принципах розуму
- d) розмірковування про світ, людину та місце людини у світі

3. Що не є історичним типом світогляду?

- a) політика
- b) релігія
- c) філософія
- d) міфологія
- e) буддизм

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Любов є сам Бог, і поза любов'ю немає Бога... Любов є справжня єдність Бога і людини, духу і природи” (Л. Фейєрбах).
2. „Свобода є субстанція духу” (Г.В.Ф. Гегель).
3. „Раніше філософи лише змінювали світ, тим часом як йдеться про те, щоб його зберегти” (О. Маквард).
4. „Стався до речей навколишнього світу як до людей, але не стався до людей як до речей!” (економічний категоричний імператив Д. Бюлер).
5. „Позиція України тільки тоді матиме масову підтримку населення, коли це буде позиція демократії проти авторитаризму і несправедливості” (М. Попович).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. „Класика – це здоров'я, романтика – це хвороба.” (Й. В. Гете)
2. Філософія абсолютної ідеї Гегеля.
3. Концепція свідомості в екзистенціалізмі Ж.-П. Сартра.
4. Телеологізм Гуссерлівської концепції свідомості.
5. Свідомість і особистість в персоналізмі.
6. Самосвідомість, самопізнання і проблема ”Я”.
7. Проблема свідомості у постмодерністській філософії.
8. Віра і надія як компоненти свідомості.
9. Індивідуальна свідомість і моральні цінності.
10. Проблеми діалогу людини і комп'ютера.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. В чому суть концепції „осьового часу” – К. Ясперса?
2. В чому суть концепції „кінця історії” Ф. Фукуями?
3. Які основні критерії класифікації цивілізацій?
4. Які основні риси філософії індуїзму?

5. Які антиномії розуму виділяє І. Кант?
6. Чому свідомість та самосвідомість є передумовами людської самовизначеності?
7. Назвіть відомих представників об'єктивного ідеалізму у філософії Нового часу?
8. Хто із сучасних мислителів досліджує проблему глобалізму?
9. Як була вирішена проблема першооснови у філософії досократиків?
10. В чому специфіка давньоіндійської філософської думки?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
“Ваша ідея недостатньо божевільна, щоб бути вірною”	
„Якщо існує наука, яка дійсно потрібна людині, то це та, якій я вчу, а саме – відповідним чином зайняти вказане людині місце у світі, і з якої можна навчитися тому, яким треба бути, щоб бути людиною”.	
“Демократія – не найкращий винахід людства, але нічого кращого воно поки що не придумало”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
П. Юркевич				
І. Франко				
П. Куліш				
Д. Донцов				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський термін	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Сенсуалізм				

Екзистенціалізм				
Антропологізм				

Варіант 27

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

Є різні точки зору на проблему відчуження людини в суспільстві. Молодий **К. Маркс**, розглядаючи різні аспекти відчуження людини в суспільстві, вказує на те, що основою будь-якого відчуження є перш за все економічне відчуження. Подолати ж економічне відчуження можна шляхом ліквідації приватної власності на засоби виробництва.

Відомий представник неофрейдизму **Е. Фромм** досліджує категорію відчуження в психологічному смислі і вважає, що звільнитися від відчуження і самотності людина можна тільки в любові: „Любов це зв’язок, що передбачає збереження цілісності особистості... любов допомагає людині подолати почуття самотності і відчуження, і водночас дає змогу їй залишитися самою собою, зберегти свою цілісність. Парадокс любові в тому, що дві істоти складають одне ціле і все ж залишаються двома істотами”.

Е. Фромм має на увазі любові у широкому сенсі „Любов – це установка, орієнтація характеру особистості, що визначає становлення особистості до світу в цілому...” Дайте оцінку таким позиціям. Аргументуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. „Ні з ким не стається те, що не дано йому перенести”, – стверджує давньогрецький мислитель Марк Аврелій. Чи не нагадує Вам така думка вже відомі християнські істини? Аргументуйте.

2. Прокоментуйте та оцініть думку російського філософа П. Флоренського: „Культура – це середовище, яке виховує і живить особистість”.

3. У розділі ведичної літератури Араньяках міститься таке трактування людини: „Ця людина – море, вона підноситься над усіма світами. Чого б тільки вона не досягнула, вона прагне стати над досягнутим, Якщо вона досягає світу повітряного простору, вона прагне стати вище нього. Якщо б вона мала намір досягти того світу, вона забажала б стати вище нього...” Оцініть таке трактування. Ваш власний погляд на людину?

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Форми чуттєвого пізнання	Їх характеристика
--------------------------	-------------------

Відчуття Сприйняття Уявлення	
------------------------------------	--

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.**1. Формами суспільної свідомості не є:**

- a) політика
- b) релігія
- c) філософія
- d) мистецтво
- e) мораль
- f) традиція

2. Пізнання як форма діяльності здійснюється в :

- a) моральних оцінках
- b) поняттях
- c) метафорах і символах
- d) художніх образах

3. Урбанізація – це:

- a) хижацьке ставлення людини до природи
- b) філософський термін, котрим позначають „світ як ціле” або „ все суще”
- c) історичний процес швидкого зростання ролі міст у розвитку суспільства
- d) термін для позначення історії родового розвитку організмів

4. Поняття „ноосфера” було вперше введено:

- a) В.І. Вернадським
- b) Т. Мором
- c) Т. Мальтусом
- d) Тейяр-де-Шарденом
- e) Г. Леруа

5. Найбільш важливі варіанти глобальної стратегії пропонуються:

- a) представниками Франкфуртської школи
- b) представниками неомальтузіанства
- c) представниками Римського клубу
- d) представниками Чиказької соціологічної школи

6. Це неправильно, що Сковорода:

- a) розвивав „філософію серця”
- b) був матеріалістом
- c) розвивав теорію „спорідненої праці”
- d) створив теорію „трьох світів”

7. Філософія як історична форма світогляду відрізняється від інших форм світогляду передусім:

- a) раціональним поясненням світу і людини
- b) своїм предметом „ людина – світ”
- c) антропоцентризмом
- d) емоційно - раціональним поясненням

8. Це неправильно, що філософія виконує функцію:

- a) методологічну
- b) ілюзорно – компенсаторну
- c) критично – рефлексивну
- d) культурно – синтезуючу

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Людина сама встановлює собі закон, сама встановлює обов’язок і пов’язує себе ним” (М. Хайдеггер).
2. „То народ для права чи право для народу?” (А. Гітлер).
3. „Людина – це істота, яка переважає саму себе і світ” (М. Шелер).
4. „За допомогою простору Всесвіт охоплює і поглинає мене, а ось за допомогою думки я охоплюю Всесвіт” (Б. Паскаль).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Філософська антропологія К. Маркса і неомарксизм.
2. Принцип історизму у Г.В.Ф. Гегеля і К. Маркса.
3. Чи допустимо порушувати суверенність індивідуальної свідомості?
4. Філософсько-методологічні основи наукової футурології.
5. Типологія сучасних футурологічних концепцій.
6. Концепція „індустріальної цивілізації” та демократичні ідеали А. Тоффлера.
7. Глобальна екологічна проблема і перспективи технічного прогресу (аналіз ідей Римського клубу.)
8. Глобальні проблеми і загальнолюдські цінності.
9. Проблеми взаємозв’язку людини і суспільства в глобалізованому світі.
10. Аналіз шляхів вирішення глобальних проблем людства.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Поясніть методологію наукового пізнання в позитивізмі та неопозитивізмі.
2. В чому суть проблеми свободи і відповідальності особистості в екзистенціалізмі?
3. Які основні риси сучасної епохи?
4. Поясніть суть свідомого і несвідомого.
5. Назвіть основні риси раціональної етики стоїцизму?
6. В чому суть філософського ірраціоналізму?
7. У чому суть критики Л. Фейєрбаха гегелівської філософії?
8. Хто з філософів Нового часу був представником дуалізму та плюралізму?
9. У чому полягає сучасне розуміння філософії?
10. Які основні ідеї філософії даосизму?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Чим більше я знаю, тим більше я не знаю”.	
„Жодна велика ідея кращого майбутнього життя суспільства не варта однієї сльози дитини”.	
“Чиста совість є винаходом диявола”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
Д. Чижевський				
В. Липинський				
А. Камю				
С.Булгаков				
М. Шелер				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Неофрейдизм				
Неомарксизм				
Неопозитивізм				

Варіант 28**1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”**

Жан-Жак Руссо, критикуючи цивілізацію і культурний прогрес, називав далеке минуле золотим віком. „Назад до природи!” – його заклик. На що **Вольтер** іронічно зауважив: „Коли я слухаю Руссо, мені хочеться навкарачки бігти до лісу”. Чи підтримали би ви критичне ставлення Вольтера щодо ідеалізації Жан-Жаком природного стану людства в минулому? Чи могла взагалі бути людина в своїй історії поза межами культури і цивілізації? Який молодіжний рух другої половини ХХ століття проходив під гаслом “Назад до природи!?” Чи не повторюють помилку Руссо сучасні представники “партії зелених”?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. У своїй філософській творчості Л. Фейєрбах на місце Бога ставить людину, мов би створюючи свою „релігію любові”. „Любов є сам Бог, і поза Богом і Бога людиною... Любов є справжня єдність Бога і людини, духа і природи”. Яке Ваше власне розуміння понять „Бог”, „людина”, „любов”? Аргументуйте.

3. „Того, хто оре, плуг робить ситим, дорогу осилить той, хто йде по ній...” – проголошується у давньоіндійській Рігведі (Гімн щедрості). Чи можливе благополуччя в людському житті без власних зусиль, без подолання перешкод на життєвому шляху? Оцініть та прокоментуйте ведичну мудрість.

4. Античний мислитель Сенека вважає: „Є одне благо, і в ньому джерело і запорука блаженного життя: покладатися на себе. ...Зроби сам себе щасливим! Це тобі під силу, якщо збагнеш одне: благо не лише те, в чому присутня добродесність, а те, що причетне до зла, ганебне. Що ж є благо? Знання. Що є зло? Незнання”. Чи імпонує Вам така позиція? Прокоментуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Форми логічного мислення	Їх характеристика
Поняття Судження Умовивід	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Кому з мислителів належить вислів „Філософія починається із здивування”?

- a) Платону
- b) І. Канту
- c) М. Хайдеггеру
- d) Арістотелю

2. Хто з мислителів не є представником Елейської школи?

- a) Ксенофан
- b) Протагор
- c) Парменід
- d) Зенон

3. Хто з античних мислителів вважав ідеальною державою ту, в якій філософи здійснюють управління державою?

- a) Сократ
- b) Діоген
- c) Арістотель

d) Платон

4. Онтологія означає:

- a) вчення про закономірності пізнання
- b) вчення про сутність людини
- c) вчення про методи осмислення світу
- d) вчення про буття, загальний образ буття
- e) вчення про духовно – практичну діяльність

5. Яке з визначень буття найбільш повне?

- a) буття – це Всесвіт
- b) буття – це матерія
- c) буття – це природа
- d) буття – це поняття для означення всього існуючого

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Функція Розуму полягає в тому, щоб сприяти мистецтву життя” (Н. Вайтгед).
2. „Серце має власні розумні підвалини, про які розумові нічого не відомо” (Б. Паскаль).
3. „Homo sup, hil a humani a me alienum puto” (Я людина, і ніщо людське мені не чуже” (Теренцій)
4. „Якщо не думаєте про своє майбутнє, у Вас його не буде” (Дж. Голсуорсі).
5. „Коли починається війна, першою жертвою слід вважати істину” (Р. Кіплінг).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Особливості глобальних проблем людства на початку третього тисячоліття.
2. Проблеми молоді в глобалізованому світі.
3. Трансформація українського суспільства в контексті світової глобалізації.
4. Аналіз методу історичної реконструкції у філософії Р. Арона.
5. Трагування історичного процесу в неотомізмі.
6. Сутність основних лінійно-прогресивних і циклічних теорій філософсько-історичної думки.
7. „Етнокосмологічна гіпотеза” Л. Гумільова.
8. Концепція „осьового часу” К. Ясперса.
9. Оцінка О. Шпенглером стану сучасної європейської культури.
10. Генезис, ріст, надлом та занепад цивілізацій у А. Тойбні.
11. Критерії класифікації цивілізації А. Тойбні.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. Чому філософію Г. Лейбніца називають монадологією??

2. Назвіть відомих представників суб'єктивного ідеалізму у філософії Нового часу?
3. Хто з філософів Нового часу був представником дуалізму та плюралізму?
4. Чому епоху Просвітництва так називають? Які основні риси цього періоду?
5. Що таке „апріорні форми пізнання” за Кантом?
6. В чому полягає суть діалектичного методу Гегеля?
7. Які характерні риси середньовічної схоластики?
8. В чому полягає багато вимірність культури?
9. В чому зміст понять „глобалізм” та „глобалізація”?
10. Які тенденції розвитку сучасної філософії в сучасній Україні?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Якби Бога не було, його слід було би вигадати”.	
„Чини так, щоб максима твоєї волі могла в той самий час мати силу принципу всезагального законодавства”	
„Хто ясно мислить, той ясно висловлюється”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
П. Сорокін				
З. Фрейд				
К.Г. Юнг				
Г. Маркузе				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософська та ідейна позиції	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Пантеїзм				
Деїзм				
Гуманізм				
Атеїзм				

Варіант 29**1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”**

Німецький філософ **Г.В. Гегель** свою філософську систему називав абсолютним ідеалізмом і тому власне вважав, що: „все духовне краще якого б то не було продукту природи”. Вчений природознавець **Р. Майєр** вважав: „Природа в її простій істині є більш величною і прекрасною, чим будь-який витвір людських рук, чим всі ілюзії створеного духу”. Як Ви оцінюєте ці два положення, які взаємо виключають один одного? Чия позиція Вам імпонує більше?

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Прокоментуйте та дайте власну оцінку споконвічному твердженню: “Бути або взагалі не бути, ось де розв’язок питання”. (Парменід)
2. „Богом дано людині творчий дар, геній і дано світ, в якому і через який повинен здійснитися творчий акт. Бог закликає, щоб людина вчинила творчий акт, здійснила своє покликання, і Бог чекає відповіді на свій заклик”, – вважає М. Бердяєв. Ваша власна оцінка такої позиції?
3. Давньокитайський мислитель Конфуцій казав: „У давнину вчилися для самовдосконалення, нині для того, щоб стати відомим поміж людьми.” Чи не видається Вам таке твердження і нині дуже актуальним? Аргументуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Форми пізнання	Їх характеристика
Проблема Гіпотеза Теорія	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Виділіть, що не відноситься до основних атрибутів матерії?
  - a) простір
  - b) час
  - c) мислення
  - d) рух
2. Виділіть, що не належить до концепцій пізнавального процесу:
  - a) агностицизм
  - b) емпіризм
  - c) екзистенціалізм
  - d) сенсуалізм

3. Назвіть основи світобудови згідно з вченням атомістів:

- a) душа
- b) земля
- c) вода
- d) атом

4. Яке з визначень філософії є найбільш повним?

- a) „Філософія – це епоха, схоплена в думці”. (Г. Гегель)
- b) „Філософія є вчення про шляхи здійснення сенсу людського існування”. (М. Бердяєв)
- c) „Філософія є сповідь її творця. (Ф. Ніцше)
- d) „Філософія – універсальний спосіб самоусвідомлення людиною самої себе свого місця та свого призначення у ньому. Вона є теоретичною формою світогляду, загальною світоглядною методологією”.
- e) „Філософія є системою виховання людини близькою до Бога”. (М. Шелер)

5. Кому із мислителів ХІХ ст. належить ясне і чітке формулювання основного питання філософії?

- a) Л. Фейєрбаху
- b) Г. Гегелю
- c) К. Марксу
- d) Ф. Енгельсу

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. Істина це – ...
2. „Не кожна людина, яка пізнала глибини свого розуму, пізнала глибини свого серця” (Ф. Ларошфуко).
3. Чи є людина архітектором власної долі?
4. „Якщо сам себе не поважаєш – то і другі не будуть тебе поважати” (Японське прислів'я).
5. Свобода починається з іронії (В. Гюго).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Лнійні та циклічні інтерпретації історії суспільства.
2. Концепція всесвітньої історії та її альтернативи.
3. Концепція „індустріальної цивілізації” і демократичні ідеали А. Тоффлера.
4. Третя технологічна революція Д. Белла і її можливі соціально-економічні наслідки.
5. Поняття цивілізації в історико-філософській традиції.
6. Проблеми соціального розвитку українського суспільства на початку III тисячоліття.
7. Сутність правової демократичної і суверенної держави.

8. Проблеми взаємодії в системі „людина-природа-суспільство”.
9. Роль еліти та видатних особистостей в історичному процесі.
10. Філософський ірраціоналізм як філософський напрям.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. В чому суть основного принципу етики стоїків і відповідно до нього основна мета людського життя?
2. Чи можна вважати ідею глобалізму ХХІ ст. агресивною та антигуманною?
3. Чому проблема першооснови (першоначала) всього сущого носить філософський характер?
4. Хто був засновником філософського вчення про „дао”?
5. Які основні етапи розвитку абсолютної ідеї за Гегелем?
6. Як називають філософію Л. Фейєрбаха?
7. Які основні риси періоду Просвітництва?
8. Чому елеати вважали рух ілюзорним? Назвіть основні апорії Зенона?
9. Які особливості релігійного світогляду?
10. Які основні ідеї філософії Конфуція?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
„Є лише одна по-справжньому серйозна філософська проблема – проблема самогубства. Вирішити, варто чи не варто життя того, щоб його прожити, – значить відповісти на фундаментальне питання філософії”.	
„Найбільше з усього простір, бо він вміщує все”.	
„Всяка множина так чи інакше причетна до єдиного”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
В. Дільтей				
П. Флоренський				
К. Поппер				
М. Вебер				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

Філософський напрям	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Структуралізм				
Феноменологія				
Герменевтика				

Варіант 30

1 Завдання I. „Поміркуємо над проблемою...”

М. Мамардашвілі: „Я люблю свободу більше, ніж батьківщину”. П.Я. Чаадаєв: „Любов до Вітчизни – прекрасна річ. Але ще більш висока – любов до істини”. Дайте свою оцінку даним позиціям та прокоментуйте.

2 Завдання II. „Прокоментуйте вислів...”

1. Давньокитайський мислитель Конфуцій стверджував: „За природою своєю всі люди схожі; виховання та набуті звички роблять їх різними... Лише найрозумніші та найдурніші не різняться між собою, бо не змінюються”. Як Ви розумієте Конфуція?

2. „Займатися філософією слід і молодому й старому : першому для того, щоб він і до старості залишався молодим, другому – щоб він був і молодим, і старим, не відчуваючи страху за майбутнє...”, – радить античний мислитель Епікур. Чи згодні Ви з такою позицією? Можливо філософія не є такою і необхідною? Аргументуйте.

3. Блез Паскаль свого часу сказав: „За допомогою простору Всесвіт охоплює і поглинає мене, а ось за допомогою думки я охоплюю Всесвіт”. Що має на увазі Б. Паскаль? Чи імпонує Вам така думка? Прокоментуйте.

3 Завдання III. „Заповніть таблицю”:

Концепції походження людини	Суть та характеристика
Релігійна Космологічна Еволюційна Трудова	

4 Завдання IV. „Тести для самоперевірки”.

1. Вкажіть хто не є представником школи неоплатонізму:

- a) Епікур
- b) Плотін
- c) Ямвліх
- d) Прокл

2. Яка з філософських шкіл не належить до староіндійської філософії?

- a) веданта
- b) йога
- c) стоїцизм
- d) буддизм

3. Вкажіть, які з філософських шкіл не належить до давньокитайської філософії?

- a) конфуціанство
- b) логізм
- c) елейська школа
- d) даосизм

4. Виділіть головну рису античної філософії:

- a) теоцентризм
- b) космоцентризм
- c) антропоцентризм
- d) монізм

5. Кому належать наступні вислови: „Найбільш мудре – число”, „Число володіє речами”, „Справедливість є число помножене само на себе”?

- a) Ксенофану
- b) Сократу
- c) Геракліту
- d) Піфагору

6. Кому належить вислів: „Платон мені друг, але істина дорожча”?

- a) І. Канту
- b) Марку Аврелію
- c) Сократу
- d) Арістотелю

7. Назвіть головну рису середньовічного мислення:

- a) космоцентризм
- b) антропоцентризм
- c) теоцентризм
- d) плюралізм

8. Виділіть період, який не належить до середньовічної філософії:

- a) елліністичний
- b) схоластика
- c) апологетика

d) патристика

9. Кому належить вислів: „Вірую – бо це абсурдно”:

- a) Арістотелю
- b) Василю Великому
- c) Августину Блаженному
- d) Квінту Тертуліану

10. Назвіть головну рису філософії епохи Відродження:

- a) геоцентризм
- b) дуалізм
- c) космоцентризм
- d) антропоцентризм

5 Завдання V. „Пишемо есе...”

1. „Я віддаю перевагу бути вільним душею в тюрмі, чим лицеміром і боягузом на волі” (Ю. Дебс).
2. „Вільний той, хто може не обманювати” (А. Камю).
5. „Свобода – це ціна перемоги, яку ми отримали самі над собою” (К. Маті).
4. „Що таке свобода? – Чиста совість” (Періандр).
5. „Якщо не думаєш про своє майбутнє, у вас його не буде” (Дж. Голсуорі).

6 Завдання VI. „Написання реферату”.

1. Еволюція психоаналітичної філософії. Свідомість і несвідоме.
2. Проблема свободи і відповідальності особистості в екзистенціалізмі.
3. Розробка методології наукового пізнання в позитивізмі та неопозитивізмі.
4. Неокантіанські концепції методів наукового пізнання (Марбурзька і Баденська школи).
5. Трагування числа піфагорійців.
6. Феномен античної філософії в європейській культурі.
7. Афористика Геракліта Ефеського.
8. Іронія Сократа.
9. Еволюція античної фізики від Фалеса до Арістотеля.
10. Ідеал щастя у філософії Сенеки.

7 Завдання VII. „Відповідаємо на питання”.

1. У чому полягає відмінність та єдність між мисленням і свідомістю?
2. Які би Ви могли виділити етапи еволюції духу (життя-душа-свідомість-самосвідомість)? Обґрунтуйте.
3. Що таке духовний світ людини?
4. Як слід трактувати поняття „свідомість” в широкому та вузькому сенсі?
5. Чи можливе мислення без мови?
6. Назвіть основні форми ідеальної діяльності в яких існує свідомість?
7. Що таке індивідуальна свідомість та хто є її носієм?
8. Чи є суспільна свідомість сумою індивідуальних свідомостей?

9. Що таке антиглобалізм?
 10. Хто є засновником філософії екзистенціалізму?

8 Завдання VIII. „Кому належить вислів?”

Вислів	Автор
“Душа людини за самою своєю природою є християнкою	
„Якщо Бога немає – то все дозволено”.	
“Людина – це тварина, яка отримала повеління стати богом”.	

9 Завдання IX. „Хто є хто?”

Ім'я філософа	Періоди життя	В якій країні жив та працював?	Найбільш відомі твори	Особливості філософської позиції
В. Вернадський				
Л. Гумільов				
А. Тойнбі				
Леві-Строс				

10 Завдання X. “Попрацюємо зі словниками та енциклопедіями”.

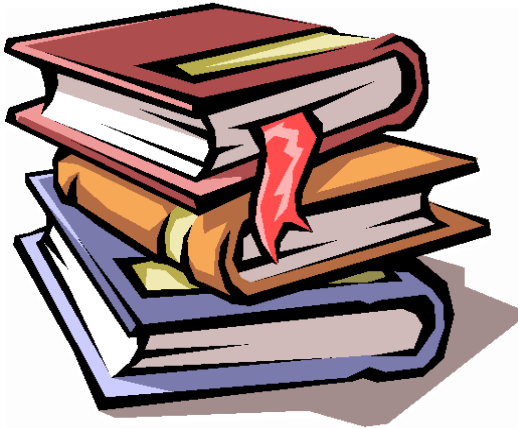
Філософський напрям або ідейна позиція	Пояснення терміну і суть поняття	Час виникнення або час панування	Основна проблема, що вирішується	Основні представники
Туїзм				
Деїзм				
Дуалізм				

Розділ IV

Перелік основних першоджерел
(для роботи над анотаціями)

1. Аврелий Августин. Исповедь., 1991. – С.210.
2. Аристотель. Метафизика//Соч.: В 4-х т. – М., 1983., Т.1.
3. Аристотель. Никомахова етика//Соч.: в 4-х т. – М., 1983., Т.4.
4. Беля Д. Социальные границы информационного общества//Новая технологическая волна на Западе. – М., 1986.
5. Бергсон А. Два источника морали и религии. – М., Канон, 1994.
6. Бердяев Н. Самопознание. – М., 1991.
7. Бердяев Н. Философия свободного духа. – М., 1994.
8. Бердяев Н. Философия свободы. Смысл творчества. – М., 1989.
9. Бердяев Н. О назначении человека. - М., 1993.
10. Бэкон Ф. Новый Органон//Соч.: В 2-х т. – М., 1972., Т.2.
11. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма.-М., 1987.
12. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста//Мир философии: В 2-х ч. – М., 1991.
13. Винниченко В. Відродження нації. – К., 1990.
14. Витгенштейн Л. Философские работы в 2 ч. – М., Ч.1.
15. Гадамер Ханс-Георг. Истина і метод. Основи філософської герменевтики. – Т.1. – К., 2000. Истина і метод. Доповнення. Показчики. – Т.2 – К., 2000.
16. Гегель Г.В.Ф. Феноменология Духа//Соч.: – М., 1969., Т.4.
17. Гейзинга И. Homo Ludens. – К., 1994.
18. Гельвеций К. О человеке//Соч.: В 2-х.т. – М., 1974., Т.2.
19. Гете И.В. Избранные философские произведения. – М., 1964.
20. Гоббс Т. Левиафан//Избранные произведения.: В 2-х т. – М., 1964., Т.2.
21. Гольбах П. Система природы, или о законах мира физического и мира духовного: Избр. филос. произв.: В 2-х т. – М., 1963., – Т.1.
22. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
23. Гулыга А. Гегель. – М., 1970.
24. Гулыга А. Кант. – М., 1981.
25. Гулыга А. Шеллинг. – М., 1982.
26. Декарт Р. Рассуждения о методе: Избр. произв: В 2-х т. – М., 1989., Т.1.
27. Джемс В. Прагматизм. – К., 1995.
28. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці. – К., 1970.
29. Дюркгейм Е. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М., 1991.
30. Энгельс Ф. Диалектика природы//Твори., Т.20.
31. Зиммель Г. Философия культуры: В 2 т. – М., 1996.
32. Камю А. Бунтующий человек. – М., 1990.

33. Кант І. Критика чистого розуму//Соч.: В 6-ти т. – М., 1966.
34. Конт О. Курс положительной философии // Мир Философии: В 2-х ч.-М.,1991.-Ч.1.
35. Ламетри Ж. Человек-машина//Соч.: В 4 т. – М., 1986., Т.1.
36. Ляйбниц Г.В. Монадология//Соч.: В 4-х т., 1983., Т.1.
37. Лок Джон. Два трактата про врядування. – К., 2001.
38. Локк Дж. Опыт о человеческом разуме: Избр. филос. произв.: В 2-х т. – М.,1969.-Т.1.
39. Лосский Н. История русской философии. – М.,1991.
40. Макиавелли Н. Государ// – М., 1990.
41. Мамардашвили М. Как я понимаю философию. – М., 1990.
42. Мамардашвілі М. Картезіанські роздуми. – К., 2000.
43. Мангейм К. Диагноз нашего времени. – М., 1994.
44. Маркс К. Тезисы о Фейербахе//Соч. 2-е изд., Т.3.
45. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года//К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч.2-е изд. – Т. 42.
46. Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року.
47. Марсель Г. Проблема человека в западной философии. – М., 1988.
48. Монтескье Ш. О духе законов. – М., 1990.
49. Мунье Э. Персонализм. – М., 1992.
50. Ницше Ф. Так казал Заратустра. – К., 1993.
51. Ортега и-Гассет. Что такое философия. – М., 1991.
52. Парсонс Г. Человек в современном мире. – М., 1985.
53. Паскаль Б. Мысли. – К., 1994.
54. Платон. Государство. – М., 1981. – Т.3.
55. Платон. Диалоги // Соч.: В 3 т. – М., 1972. – Т.3.
56. Платон. Пир // Соч.: в 4-х т. – М., 1993.
57. Поппер К. Открытое общество и его враги//Соч.: В 2-х т. – М., 1992.
58. Рассел Б. Человеческое познание. – М., 1987.
59. Рікер Поль. Історія та істина. – К., 2001.
60. Розанов В. Уединенное. – М., 1990.
61. Роттердамский Э. Похвала глупости. – М., 1960.
62. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре//Антология мировой философии. – М., 1970.
63. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм//Сумерки богов. – М., 1989.
64. Сартр Жан-Поль. Буття і Ніщо. – К.: Основи, 2001.
65. Сенека Л.А. Нравственные письма к Луцилию. – М., 1986.
66. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів у 2-х томах. – К.: „Наукова думка”, 1973.
67. Сковорода Г.С. Пізнай в собі людину. – Львів, 1995.

68. Соловьев В. Оправдание добра//Соч.: в 2т. – М., 1988., Т.1.
69. Соловьев В.С. Кризис западной философии//Соч. В 2 т. – М., 1988.
70. Соловьев В.С. Оправдание добра. Нравственная философия//Собр. соч. – М., 1988., Т.1.
71. Сорокин П. Человек, цивилизация, общество. – М., 1992.
72. Спиноза Б. Этика//Избр. произв.: В 2-х т. – М., 1984., Т.2.
73. Тейяр де Шарден И. Феномен человека. – М., 1987.
74. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. – К., 1995.
75. Тоффлер А. Третя хвиля. – К.: Видавничий дім „Світ”, 2000.
76. Фейербах Л.Сущность христианства//Избр.филос. произв. – М., 1955., Т.2.
77. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М., 1992.
78. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М., 1990.
79. Франко І.Я. Мислі о еволюції в історії людськості//Зібрання творів: У 50 т. – К., 1986., Т. 45.
80. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – М., 1990.
81. Фромм Э. Душа человека. – М., 1992.
82. Фромм Э. Искусство любить. – М., 1992.
83. Фромм Э. Психоанализ и этика. – М., 1993.
84. Хайдеггер М. Время и бытие. – М., 1991.
85. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003.
86. Шевченко Т. Г. Щоденник. – К., 1991.
87. Шеллинг Ф. В. Й. Философия искусства. – М., 1966.
88. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. – М., 1992.
89. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости.
90. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. – М., 1992.
91. Шпенглер О. Закат Европы . – М., 1993., Т.1.
92. Юнг К. Архетип и символ. – М., 1991.
93. Юркевич П. Д. Серце та його значення в духовному житті людини //Вибране. – К., 1993.
94. Юркевич П. З науки про людський дух//Вибране. – К., 1993.
95. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.

Додаток 1. Роки життя видатних філософів

Абеляр П. (1079 –1141)
Августин А. (354 – 430)
Аверроес (1126 – 1198)
Адорно В. (1903 – 1969)
Аквінський Томас (1221 – 1274)
Ансельм (1033 – 1109)
Арістотель (384 – 322 до н.е.)
Бекон Ф. (1561 – 1626)
Бергсон А. (1859 – 1941)
Бердяєв М. (1874– 1948)
Боеций А. (480 – 524)
Бруно Дж. (1548 – 1600)
Булгаков С. (1871 –1944)
Вебер М. (1864 – 1920)
Вернадський В.И. (1863 – 1937)
Віндельбанд В. (1848 – 1915)
Вітгеншттейн Л. (1889 – 1976)
Гадамер Г. (р.1900)
Гегель Г. (1770 – 1831)
Геракліт (535 – 470 до н.е.)
Гоббс Т. (1588 – 1679)
Гольбах П. (1723 – 1776)
Гуссерль Е. (1859 – 1938)
Данилевський М.Я. (1822 – 1885)
Декарт Р. (1596 – 1650)
Демокріт (460 – 371 до н.е.)
Джемс У. (1842 – 1910)
Дільтей В.(1833 – 1911)
Достоевський Ф.М. (1821 – 1881)
Епікур (341 – 270 до н.е.)
Зенон (510 – 430 до н.е.)
Камю А. (1913 – 1960)
Кант І. (1724 – 1804)
Карнап Р. (1891 – 1970)
Кассірер Е. (1874 – 1945)
Кіркегор С. (1813 – 1855)
Конт О. (1798 – 1857)
Кузанський Н. (1401 – 1464)
Кун Т. (р.1922)
Лейбніц Г. (1646 – 1716)
Локк Дж. (1632 – 1704)

Лосев О.Ф. (1893 – 1988)
М. Шелер (1874 – 1928)
Маркс К. (1818 – 1883)
Маркузе Г. (1898 – 1979)
Міль Дж.Ст. (1806 – 1873)
Ніцше Ф. (1844 – 1900)
Оккам У. (1280 – 1349)
Парменід (540 – 470 до н.е.)
Платон (427 – 347 до н.е.)
Плотін (204 – 270)
Поппер К. (1902 – 1994)
Рассел Б. (1872 – 1970)
Ріккерт Г. (1863 – 1936)
Сартр Ж.-П. (1905 – 1980)
Сенека (4 до н.е. – 65)
Сковорода Г. (1722 – 1794)
Сократ (460 – 399)
Соловйов В.С. (1853 – 1900)
Спіноза Б. (1632 – 1677)
Тейяр де Шарден (1881 – 1955)
Тойнбі А.Дж. (1889 – 1975)
Фалес (624 – 546)
Фейербах Л. (1804 – 1872)
Фіхте Й. (1762 – 1814)
Фічіно М. (1433 – 1499)
Фрейд З. (1856 – 1939)
Фромм Е. (1900 – 1980)
Хабермас Ю. (р.1929)
Хайдеггер М. (1889 – 1976)
Хейзинга Й. (1872 – 1945)
Хоркхаймер М. (1895 – 1973)
Цицерон (106 – 43 до н.е.)
Чернишевський М.Г. (1828 – 1889)
Шеллінг Ф. (1775 – 1854)
Шестов Л (1866 – 1938)
Шопенгауер А. (1788 – 1860)
Шпенглер О. (1880 – 1936)
Юм Д. (1711 – 1776)
Юнг К. (1875 – 1961)
Юркевич П. Д. (1827 – 1874)
Ясперс К. (1883 – 1969)

Додаток 2. “3 джерела мудрості”

- “Найбільше з усього простір, бо він вміщує все” (Фалес).
- “Якби Бога не було, його слід було би вигадати” (Вольтер).
- “Велике основне питання всієї, особливо новітньої філософії, є питання про відношення мислення і буття” (Ф.Енгельс).
- “Віруй, щоб зрозуміти” (Августин А.).
- “Демократія – не найкращий винахід людства, але нічого кращого воно поки що не придумало” (У. Черчилль).
- “Дехто вважає себе повелителем інших, а сам не перестає бути рабом.” (Ж.-Ж. Руссо).
- “Матерія є філософська категорія для позначення об’єктивної реальності, яка дана людині в її відчуттях, яка копіюється, фотографується, відображається нашими відчуттями, існуючи незалежно від них” (В. Ленін).
- “Людино, пізнай саму себе!” (Сократ).
- “Людина поза суспільством – або бог, або звір” (Арістотель)
- “Діяти! Діяти! – ось для чого ми існуємо” (Й. Фіхте).
- “Добро є те, що корисно людині і людству одночасно” (Ф. Бекон).
- “Вірую, бо це абсурдно” (К.Тертуліан).
- “Воля в нас завжди вільна, проте не завжди добра” (Аврелій Августин).
- “Все дійсне – розумне, все розумне – дійсне” (Г. Гегель).
- “Вся мудрість і всі міркування в нашому світі зводяться в кінцевому підсумку до того, щоб навчити нас не боятись смерті” (М. Монтень).
- “Дві речі наповнюють душу ...подивом і благоговінням – це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені” (Кант).
- “Де наша мудрість, втрачена заради знання, де наші знання, втрачені заради інформації?” (Т. Еліот).
- “Думка – над усе між людьми на землі” (Піфагор).
- “Душа – тільки сон духу, пасивний розум” (Г. Гегель).
- “Падаючого – підштовхни” (Ф.Ніцше).
- “Оставайтеся собі при своїй городянській філософії, а нам дозвольте селянську філософію проповідувати, взявши її прямисінько із ... Євангелія” (П. Куліш).
- “Нічого не змінюється, лише буття є, а небуття не існує” (Порменід).
- “Нехай гине все слабке” (Ф. Ніцше).
- “Немає нічого в розумі, чого перед тим не було у відчуттях” (Дж.Локк).
- “Немає навчання, є лише спогади” (Платон).
- “Не чини іншим того, чого не бажаєш собі” (Конфуцій).
- “Не наслідуй думку натовпу” (Піфагор).
- “Насолода є початком і кінцем щасливого життя” (Епікур).
- “Найпрекрасніше з усього – космос, бо він творіння Бога” (Фалес)

- “Найкращим із доведень є досвід, якщо він корениться в експерименті” (Ф.Бекон).
- “Навряд чи люди стали філософствувати, якщо би не було смерті” (А. Шопенгауер).
- “На тому стою і не можу інакше. І нехай допоможе мені Бог!” (М. Лютер).
- “На вірність своєї собаки покладайся завше, а на вірність своєї дружини – тільки до першого випадку” (Піфагор).
- “Мудрість – це дерево, яке дає три плоди: дар гарно думати, дар гарно говорити, дар гарно діяти” (Демокріт).
- “Мудрим все одно не бувають, ними прагнуть стати” (Г. Марсель).
- “Мова дана людині для того, щоб приховувати свої думки” (Ш. Талейран).
- “Ми боїмося всього на світі, як смертні, але прагнемо всього на світі, як безсмертні” (Ларошфуко).
- “Ми бачимо світ таким, яким ми хочемо його бачити” (А. Шопенгауер).
- “Мені здається ганебною недбайливістю, якщо, утвердившись у вірі, ми не прагнемо зрозуміти те, у що віримо” (Ансельм).
- “Людина є те, чим вона хоче бути” (Ж.-П.Сартр).
- “Людина є мірою всіх речей”. (Протагор).
- “Людина – це тварина, яка отримала повеління стати богом”. (св. Василій Великий).
- “Людина – всього лише очерет, найслабше із творінь природи, але вона – очерет мислячий” (Б. Паскаль).
- “Люди перестають мислити, коли перестають читати” (Д. Дідро).
- “Лише поставившись до людини Павла як до собі подібного, людина Петро починає ставитися до себе як до людини” (К. Маркс).
- “Культура – це вічність у сучасному” (М. Мамардашвили).
- “Культура – друга природа” (Демокріт).
- “Краса врятує світ” (Ф. Достоевський).
- “Коли дух веселий, думки спокійні, серце мирне, – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце є філософія” (Сковорода Г.).
- “Коли б не було Бога, його варто було б вигадати... Я хочу, щоб мій прокурор, мій кравець, мої слуги, моя дружина також вірили в Бога; і я думаю, що тоді б я був менш обкраденим і менш рогатим” (Вольтер).
- “Історія – ніщо інше, як діяльність людини, яка переслідує свої цілі” (К. Маркс, Ф. Енгельс).
- “Істина – це не те, що потрібно довести або спростувати, істина – це те, що потрібно створити” (Ф. Ніцше).
- “Існувати – значить бути сприйманим” (Дж. Берклі).
- “Знищення одного є народження іншого” (Арістотель).
- “Знання – сила” (Р. Бекон).
- “Чим більше я знаю, тим більше я не знаю” (Сократ).
- “Чесна і нечесна людина пізнаються не тільки з того, що вони роблять, а й з того, що вони бажають” (Демокріт).
- “Багато знання розуму не навчас” (Геракліт).

- “Безкінечно маленькі люди мають велику гордість” (Вольтер).
- “Бог створив людський розум подібним до дзеркала, здатного відобразити увесь Всесвіт” (Ф.Бекон).
- “Божествена істина є мірою всякої істини” (Томас Аквінський).
- “Будьте уважні до своїх думок – вони початок дій” (Лао-цзи).
- “Людина ніколи не зустрічається зі смертю. Коли ми є, її немає. Коли вона є, нас вже немає” (Епікур).
- “Хто ясно мислить, той ясно висловлюється” (А. Шопенгауер).
- “Хто помер, але не забутий, той безсмертний” (Лао-цзи).
- “Хто багато обіцяє, той не вартий довір’я” (Лао-цзи).
- “Формування п’яти зовнішніх чуттів – це справа всієї попередньої всесвітньої історії” (К.Маркс).
- “Буття – те найближче до людини, що залишається для неї найвіддаленішим” (Арістотель)
- “В інтересах всього людства, щоб існував Бог, який карав би те, чого не в змозі придушити людське правосуддя” (Вольтер).
- “Ваша ідея недостатньо божевільна, щоб бути вірною” (Нільс Бор).
- “Філософія є сучасна їй епоха, осягнута в мисленні” (Г. Гегель).
- “Філософія є системою виховання людини близько до Бога” (М.Шелер).
- “Філософія – це доба, охоплена в думці” (Г.Гегель).
- “Людина не має виправдання” (Ж.-П. Сартр).
- “Людина людині – бог” (Л.Фейєрбах).
- “Філософія – служниця богослов’я” (Т. Аквінський).
- “Завдання права зовсім не в тому, щоб світ, в якому панує зло, перетворився на Царство Боже, а тільки в тому, щоб він – передчасно не перетворився на пекло” (вважав В.Соловйов).
- “З усього, що дає мудрість для щастя цілого життя, найбільше – це дружба” (Епікур).
- “Жодна велика ідея кращого майбутнього життя суспільства не варта однієї сльози дитини” (Ф.Достоевський).
- “Скажи мені що-небудь, щоб я тебе побачив”
- “Будь-яка філософія є осягненням абсолютного” (Г. Гегель).
- “Бути нижче самого себе – не що інше, як неосвіченість, а бути вище самого себе – не що інше, як мудрість” (Сократ).
- “Син Божий, прибитий цвяхами до хреста, не соромлюся цього, оскільки це варто сорому. Син Божий помер – немає сумнівів у вірності цього, оскільки це безглуздо. Будучи похованим, він воскрес, – і це безсумнівно, тому що неможливо” (К. Тертуліан).
- “Серце – це корінь істоти: кожен є тим, чим є його серце” (Сковорода).
- “Свобода є пізною необхідністю” (Б. Спіноза).
- “Життя, не перевірене критикою, не варте того, щоб його прожити” (Сократ).
- “Життя без свят – це довгий шлях без заїжджого двору” (Демокрит)

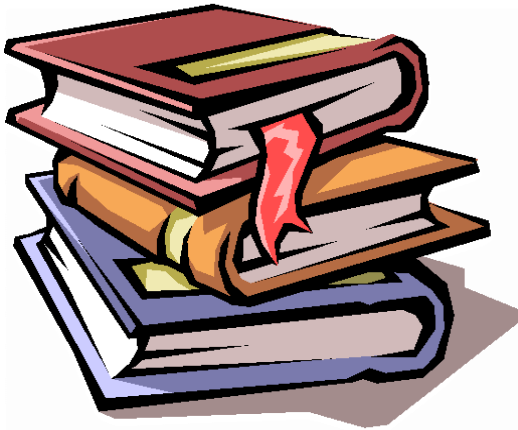
- “Жити у своє задоволення – доля плебея; благородний прагне до порядку і закону” (Гете).
- “Є лише одна по-справжньому серйозна філософська проблема – проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб його прожити, – значить відповісти на Фундаментальне питання філософії” (А. Камю).
- “Душа людини за самою своєю природою є християнкою” (Тертуліан).
- “Переймайся не тим, що люди тебе не знають, а тим, що ти не знаєш людей” (Конфуцій).
- “Платон мені друг, але істина дорожча” (Арістотель).
- “По собі можна пізнати інших” (Лао-цзи).
- “Поводься з тими, хто нижче за тебе так, як би ти хотів, щоб з тобою поводитися ті, хто вище за тебе” (Сенека).
- “Подібно тому, як буває милосердя, яке карає, так і буває жорстокість, яка милує” (Августин Аврелій).
- “Поки люди живуть без загальної влади, що тримає їх у страху, вони знаходяться у тому стані, який називається війною, а саме – у стані війни всіх проти всіх” (Т.Гоббс).
- “Полюби і роби що хочеш” (Аврелій Августин).
- “Помиляються не тому, що знають, а тому, що думають ніби знають” (Ж.-Ж. Руссо).
- “Чини так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі всякого іншого так само, як до мети, і ніколи б не ставився до неї тільки як до засобу” (І. Кант).
- “Чини завжди так, щоб максима твоєї волі мала також і силу ... всезагального закону” (І. Кант).
- “Філософи лише різним чином пояснювали світ, а справа полягає в тому, щоб його змінити” (К. Маркс).
- “Усяка множина так чи інакше причетна до єдиного” (Прокл).
- “Усе тече, усе змінюється, і не можна двічі увійти в одну й ту саму річку” (Геракліт).
- “Треба прагнути до широти мислення, а не до простого накопичення знань” (Демокріт).
- “Те, що загалом може бути вимовленим, може бути вимовленим ясно, про що не можна сказати, про те слід мовчати” (Л. Вітгенштейн).
- “Сутність людини не є абстракт, притаманний окремому індивіду. У своїй дійсності вона є сукупністю всіх суспільних відносин” (К. Маркс).
- “Сумніваюсь, отже, існую” (Аврелій Августин).
- “Спалити – ще не означає спростувати” (Дж.Бруно).
- “Світ ловив мене, та не впіймав ...” Г. Сковорода.
- “Свідомість ніколи не може бути чимось іншим, ніж усвідомленим буттям” (К. Маркс, Ф. Енгельс).
- “Свідомість – це аномалія, приречена на безслідне зникнення” (А. Шопенгауер).

- “Розум у всьому повинен бути нашим останнім суддею і керівником” (Дж. Локк).
- “Розум дає нам, по суті, бездушні і до всього байдужі істини” (Л.Шестов).
- “Релігія – опіум для народу” (К. Маркс).
- “Раціоналізм не може заглушити відчуття, що остання істина – по той бік розуму” (Л.Шестов).
- “Природа є причина самої себе” (Б.Спіноза).
- “Якщо існує наука, яка дійсно потрібна людині, то це та, якої я навчаю, а саме – відповідним чином зайняти вказане людині місце у світі і з якої можна навчитися тому, яким треба бути, щоб бути людиною” (І.Кант).
- “Якщо Бога немає – то все дозволено” (Ф. Достоевський).
- “Я мислю, отже існую” (Р. Декарт).
- “Я зневажаю людей, що засудили мене, але не можу не шанувати законів моєї держави” (Сократ).
- “Я знаю, що нічого не знаю, але інші не знають навіть цього” (Сократ).
- “Я знаю багато прекрасних наук, та науки, прекраснішої за філософію, не знаю” (Г. Гегель).
- “Що таке добро? Все що помножує в людині почуття сили, жадання влади і зрештою, саму силу. Що таке зло? Все, що походить від слабкості. Що таке щастя? Коли відчуваєш, як зростає сила, отже, долається опір...” (Ф. Ніцше).
- “Що розумне, те дійсне і що дійсне, те розумне” (Г. Гегель).
- “Чиста совість є винаходом диявола” (А. Швейцер).
- „Людина, яка володарює над іншими, втрачає власну свободу” (Ф.Бекон).
- “Історія діє ґрунтовно і проходить через безліч фаз, коли відносить в могилу застарілу форму життя. Остання фаза всесвітньо-історичної форми є її комедія. Це потрібно для того, щоб людство весело розлучалося зі своїм минулим” (К. Маркс).
- „Ідею революції виношують генії, здійснюють – романтики, а її результатами користуються негідники” (О. Бісмарк).

Рекомендована навчально-методична література

**Підручники, хрестоматії, навчальні посібники,
монографії, словники та енциклопедії.**

1. Андрущенко В.П. Історія соціальної філософії. – К., 2001.
2. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. – К.: Генеза, 1996.
3. Антология мировой философии Средних веков и эпохи Возрождения. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 448 с.
4. Антология мировой философии: Античность. – Мн., М.: Харвест, АСТ, 2001. – 960с.
5. Антология мировой философии: Возрождение. – Мн., М.: Харвест, АСТ, 2001. – 928 с.
6. Антология мировой философии: Древний Восток – Мн., М.: Харвест, АСТ, 2001. – 992с.
7. Античные философы. Свидетельства, фрагменты, тексты. – К., 1995.
8. Багнюк А. Філософія част. I-II. Навч. Посібник для коледжів, технікумів училищ. Рівне. 1997. – 471 с.
9. Бойченко І. В., Розумний В. П. та ін./За ред. І. Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997.
10. Борохов Э. Энциклопедия афоризмов (мысль в слове) Худож. Ю.Д. Федичкин. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 720 с.
11. Булатов М. О. Діалектика без апології: філософсько-антропологічні аспекти. – К., 1998.
12. Ваньс Ж. Бути людиною. – Львів, 2000.
13. Васильев В. В. История философии. Учебник для вузов. 2004.
14. Вінцукевич П. М. Філософія як апологетика. – Луцьк, 2000.
15. Воловик В. І. Вступ до філософії. Навчальний посібник. – Запоріжжя, 2000.
16. Всемирная философия. XX век./Авт.–сост.А.П.Андриевский. – Мн.: Харвест, 2004. – 832 с.
17. Вступ до філософії. Підручник під ред. Г. І. Волинка, В. І. Гусев, І. В. Огородник, В. Г. Табачковський та ін. – К.: Либідь, 1991.
18. Габермас Юрген. Філософський дискурс Модерну. – К., 2001.
19. Гарин И.И. Что такое философия? Запад и Восток. Что такое истина? – М.: Терра-Книжный клуб. 2001. – 752 с.
20. Глобалистика. Энциклопедия. / Гл. редакторы и составители: проф. И. И. Мазур, д.ф.н., проф. А. Н. Чумаков. М.: «Радуга», 2003. – 1520 с.
21. Гусев В.І. Вступ до метафізики: Навч. Посібник. – К.: Либідь, 2004. – 488с.

22. Данилевський Н. Я. Россия и Европа. – М., 2003.
23. Дротяненко Л. Г. Філософські проблеми мовознавства. - К., 2002.
24. Енциклопедія постмодернізму (за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора., Пер. З англ. В Шовкун., Наук.ред. пер. О Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
25. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К.: "Лібра", 2000. – 488 с.
26. Жоль К. К. Введение в философию: Учебное пособие для вузов. 2004.
27. Звиревич В. Т. Философия Древнего мира и Средних веков. Учебное пособие для вузов. 2004.
28. Зотов А. Ф. Современная западная философия. – М., 2001.
29. Иванов А. В., Миронов В. В. Университетские лекции по метафизике. – М., 1993.
30. История философии в кратком изложении. / Пер. с чешского И. И. Богута. – М., 1991.
31. Ільїн В. В., Кулагін Ю. І. Філософія. Підручник. В 2-х ч. – К.: „Альтерпрес”, 2002.
32. Історія української філософії. Курс лекцій. Горський В. С. – К., 2002.
33. Історія української філософії. Федів Ю. О., Мозгова Н. Г. – К., 2001.
34. Історія філософії на Україні. Підручники. – К., 1994.
35. Історія філософії України. Підручник/Тарасенко М. Ф., Русин М. Ю. та ін. – К., 1994.
36. Історія філософії. Підручник. / За ред. В. І. Ярошовця. – К., 2002.
37. Історія філософії. Підручник. Бичко А. К., Бичко І. В., Табачковський В. Г. – К.: Либідь, 2001.
38. Капітон В. П. Культура і об'єктивні закони. - Дніпропетровськ. – 2000.
39. Каратини Роже. Введение в философию. – М.: Изд.-во Эксмо, 2003. – 736 с.
40. Кемеров В. Е. Социальная философия. Учебник для вузов. 2004.
41. Кисиль В. Галерея античных философов. – К.: Кондор, 2002.
42. Кондзьолка В. В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.
43. Кондрашов А. П. Великие мысли великих людей, мудрость тысячелетий. Изд.-во. – К.: Кондор, 2003.
44. Краткая философская энциклопедия. – М., Издательская группа «Прогресс» – «Энциклопедия», 1994. – 576 с.
45. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика: концептуальні засади сучасного розвитку. – К., 2001.

46. Кузнецов. Философия XVIII в. Учебник для вузов. 2004.
47. Кульчицкий О. Основы философии і філософських наук. – Львів, 1995.
48. Любутин К. Н., Саранчин Ю. К. История западноевропейской философии. Учебное пособие для вузов, 2004.
49. Мареев С. Н., Мареева Е. В., Арсланов В. Г. Философия XX века (истоки и итоги). Учебное пособие для вузов, 2002.
50. Мареева Е. В., Мареев С. Н. История философии. Учебное пособие для вузов, 2001.
51. Марчук М. Г. Ціннісні потенції знання.- Чернівці, 2001.
52. Микешина Л. А. Философия науки. Учебное пособие для вузов. 2004.
53. Мир философии. Книга для чтения. В 2-х ч. М.: Политиздат. 1991.
54. Мислителі німецького романтизму/ Упор. Л.Рудницький та Олег Фешовець. – Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003 – 588 с.
55. Мифы народов мира. Энциклопедия.: В 2 т. – М., 1994.
56. Мінаков М. А. Вчення Канта про віру розуму. Вид – во.: Кондор, 2001.
57. Муратова З. Г., Мурза А. Б., Перцев Е. М. Welcome to the World of Philosophy (Добро пожаловать в мир философии). Учебное пособие для вузов. 2004.
58. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. – К., 1995.
59. Новая философская энциклопедия. В 4-х т. (Ин.-тут. Философии РАН, Нац. Общ.-науч. Фонд; Научно-ред.совет: предс. В.С. Степин, заместители предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. Секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, 2000. – Т.1. – 721 с.
60. Петрушенко В. Л. Філософія. Курс лекцій. – Львів, 2001.
61. Плотников В. И. Онтология. Хрестоматия. 2004.
62. Разин А. В. Этика. Учебник для вузов, 2004.
63. Світ мудрості. Хрестоматія з філософії: Навч. Посібник/Упорядники Г. Орендарчук, М. Шумка. – Тернопіль: Астон, 2004. – 256 с.
64. Сілаєва Т.О. Філософія: Курс лекцій. – Тернопіль, СМП „Астон”, 2003. – 216с.
65. Сілаєва Т.О. Філософія: Курс лекцій. – Тернопіль, СМП „Астон”, 2003. – 216с.
66. Социальная философия. Барулин В. С. Изд-во: МГУ – М., 2001.
67. Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. Навчальний посібник /Упоряд. Віталій Лях. – Київ.: Либідь, 1996. – 384 с.
68. Сучасна політична філософія. – К., 1998.

69. Толстоухов А. В. Глобалізація. Влада. Еко - майбутнє. – К.: Кондор, 2003.
70. Уйюмов А. В., Хилько М. І. Екобезпечний розвиток: пошук стратегії. – К., 2001.
71. Українська філософія в іменах. /Огородник І. В., Русин М. Ю. – К., 1997.
72. Философия для аспирантов. Учебник. 2-е изд. Стереотип/Под. Ред. И. И. Кального. – СПб., 2001.
73. Философия и будущее цивилизации: Тезисы докладов и выступлений IV Российского философского конгресса (Москва, 24-28 мая 2005г): В 5 т. Т. 3. – М: Современные тетради. 2005. – 672 с.
74. Философия любви. Ч.1, Ч.2. /Сост. А.А.Ивин. – М.: Политиздат, 1990. – Т.2. – 605 с.
75. Философия. Исторический и систематический курс: Учебник для вузов. – М.: Логос, 1996.
76. Философия. Под ред. А. Ф. Зотова, В. В. Миронова, А. В. Разина. Учебное пособие для вузов, 2004.
77. Философия. Учебник. /Спиркин А. Г. – М., 1998. – М.: Гардарики, 2001.
78. Философия: Учебник. /Алексеев П. В., Панин А. В. Изд 2-е дополн. – М.:
79. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.
80. Философский словарь. – М., 1998.
81. Філософія . Навчальний посібник. – Львів.: „Новий світ – 2000”, 2001.
82. Філософія історії: Підручник для В. Н. Бойченко І. В. К.: Вид-во: „Знання”, 2000.
83. Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник. Авторі-упорядники: / Редакційна колегія: Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Бойченко та ін. – 2002.
84. Філософія політики: Хрестоматія: В 4-х т./Редакційна колегія Л.В. Губерський, В. П. Андрущенко, М. І. Бойченко та ін. – К., 2003.
85. Філософія. Курс лекцій: Навчальний посібник/Бичко І. В., Табачковський В.Г, Горак Г. І., та ін.2-е вид. – К.: Либідь, 1994.
86. Філософія. Навчальний посібник. /Буслиньський В. А., Скирпа П. І. та ін. – К., 2002.
87. Філософія. Навчальний посібник. Касьян В. І. К.: Вид-во: „Знання”, 2000.

88. Філософія. Підручник. /За ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибачка В. К.-Харків., 2001.
89. Філософія: Навчальний посібник /Л. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко,
90. Філософія: Підручник. / За ред. Г. А. Заїченка та ін. – К.: Вища школа, 1995.
91. Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002.
92. Філософський словник. – К., 1981.
93. Фролов И. Т. Введение в философию. Изд-во: «Кондор», 2003.
94. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Навчальний посібник. – К.: „Наукова думка”, 2000.
95. Хрестоматія по истории философии. Учебное пособие в 3-х ч. Ч.1. Древнеиндейская, древнекитайская, античная, средневековая, арабская, эпохи Возрождения и нового времени философии. – М.: Владос, 1998 – 448 с.
96. Хрестоматія по истории философии. Учебное пособие в 3-х ч. Ч.2. Западная философия: Вторая половина XIX– начало XX века. XX век. На пороге XXI века. – М.: Владос, 2001 – 528 с.
97. Хрестоматія по истории философии. Учебное пособие в 3-х ч. Ч.3. Русская философия/ Ред. Л.А.Микешин. – М.: Владос, 2001 – 670 с.
98. Хрестоматія по социальной философии. Сост. Кемеров В. Е., Керимов Т. Х. Учебное пособие для вузов. 2001.
99. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии. М., 1981.
100. Штеренберг М. И. Вечные вопросы в свете науки, философии и религии. – К.: Кондор., 2004.
101. Шумка М.Л. Методичні рекомендації до вивчення курсу „Філософія”. Навчально-методичні матеріали. – Тернопіль: СМП „Тайп”, 2003. – 116с.
102. Щерба С. П. Вступ до філософії. – К.: Кондор, 2002.
103. Юлов В. Ф. Философия. Учебное пособие для вузов. 2004.

Н.В. ГНАСЕВИЧ, Т.О. СІЛАЄВА, М.Л. ШУМКА.

**ПРАКТИКУМ
З КУРСУ
ФІЛОСОФІЇ**

Авторський колектив:

Н.В.Гнасевич, кандидат філософських наук, доцент;

Т.О. Сілаєва, кандидат філософських наук, доцент;

М.Л. Шумка, кандидат філософських наук, доцент.

Загальна редакція – *Сілаєва Т.О.* кандидат філософських наук, доцент.

Рецензенти:

Кашуба М.В., доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Львівського національного університету імені
І. Я. Франка;

Фурман А.В., доктор психологічних наук, професор Тернопільського
державного економічного університету

Підписано до друку 27.09. 2005 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Умовно-друк. арк. 13,49. Облік.-видавн. арк. 15,87.